

คำชี้แจง

หนังสือ " ทิศวิภาค " ฉบับแก้ไขใหม่นี้ ท่านผู้เรียบเรียงได้
อุตสาหะเรียบเรียงในระหว่างที่ท่านเริ่มป่วยแล้ว แต่ยังไม่ปรากฏอาการ
เพียงเล็กน้อย ครั้นเมื่อเรียบเรียงจบลงไม่ช้า อาการป่วยก็กำเริบขึ้นจน
ถึงกาลสุดท้าย และในเวลาที่คุณป่วยหนัก ได้สั่งข้าพเจ้าด้วยปากทั้งใจจด
บันทึกย่อ ๆ ไว้ด้วยว่า " วานท่านผู้รู้ตรวจแล้วพิมพ์แจก (เมื่อตาย)
เพราะเป็นของพยายามทำขึ้นด้วยน้ำพักน้ำแรง จะมีประโยชน์แก่ไหน
หรือจะไม่มีเลยนั้นแล้วแต่ผู้อ่าน " พอสั่งได้ ๒ - ๓ วัน ประจวบกับ
พระมหาทองสืบ ป. ๘ สำนักวัดมกุฏกษัตริยาราม ซึ่งเป็นหัวหน้ากอง
ตำรากรมการศึกษาดำรงศึกษา มาเยี่ยมอาการป่วย ท่านผู้เรียบเรียงจึงเลย
ขอให้ท่านตรวจ ท่านก็ยินดีรับตรวจด้วยความเต็มใจ ทั้งที่ท่านมีงาน
อยู่เต็มมือ และได้รับแรงตรวจเพื่อฉลองศรัทธาของท่านผู้เรียบเรียง จน
แล้วเสร็จก่อนหน้าถึงอนิจกรรมถึง ๒ สัปดาห์ ได้มีเวลาสนทนาใน
ข้อความที่ตรวจ ยังให้ท่านผู้เรียบเรียงซึ่งอยู่ในทุกขเวทนาแห่งพยาธิ
อันแรงกล้า สามารถบังเกิดความปีติเบิกบานใจ แม้ชีพจรซึ่งเดินบ้าง
หยุดบ้างเป็นระยะ ๆ แล้ว ก็กลับเดินเป็นปกติได้ด้วยโสมนัส ถึงแก่
แย้มสรวลออกอุทานว่า " สิ้นธุระไปที " นับว่าเป็นผลานิสงส์อันเลิศ
สิ้นแก่ท่านผู้ตรวจ และผู้เรียบเรียงด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย.

รสชาติและคุณประโยชน์ของหนังสือจะมีเพียงใด ท่านผู้ตรวจได้
จดหมายบันทึกไว้โดยละเอียดแล้ว และมหาวิทยาลัย ในพระ
บรมราชูปถัมภ์ ก็ได้ขอลิขสิทธิ์ต่อท่านผู้เรียบเรียง ซึ่งท่านผู้เรียบเรียง
อนุโมทนาขอมยกให้เป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยนั้นสืบไปแล้ว.

ด้วยอำนาจกุศล ท่านผู้เรียบเรียงได้พากเพียร เรียบเรียงขึ้น ๑
ประณิธานของท่านที่สั่งให้พิมพ์แจก เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ๑ อาณิสงฆ์
แห่งกรมออบลิสสิทธิ ให้เป็นสมบัติของมหาวิทยาลัย อันเป็น
สำนักบำรุงการศึกษาทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักร ๑ ประกอบด้วย

กำลังจิตตานุภาพของท่านผู้อ่านหนังสือนี้ จะกรุณาเอื้อเฟื้อแผ่
ของจงเป็นผลสำเร็จแก่ท่านผู้เรียบเรียงซึ่งล่วงลับไปนั้น โดยควรแก่
สุคติภพทุกเมื่อ เทอญ.

ประสิทธิ์วินิจัย

ผู้รับคำสั่ง

๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๘

อธิบายคิหิปฏิบัติ

ที่มาแห่งทิศทั้ง ๖

ก่อนดำเนินเรื่อง ขอแถลงลักษณะที่มาของทิศทั้ง ๖ ไว้เป็น
สังเขป ดังนี้ :-

ในสิงคาโลวาทสูตรมีว่า ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ในระหว่างทางพบสิงคาลมาณพกำลัง
ไหว้ทิศทั้ง ๖ อยู่ พระองค์จึงตรัสถาม มาณพทูลว่า ก่อนบิดาจะตาย
ได้สั่งไว้ให้ไหว้ทิศทั้งหลาย ดังนี้ พระองค์จึงตรัสต่อไปว่า ในอริยวินัย
เขาไม่ไหว้ทิศทั้ง ๖ อย่างนี้ พระอริยสาวกย่อมปฏิบัติทิศทั้ง ๖ อย่างนี้ :-

ทิศ ๖

๑. ทิศเบื้องหน้า	มารดาบิดา.
๒. ทิศเบื้องขวา	อาจารย์.
๓. ทิศเบื้องหลัง	บุตร ภรรยา.
๔. ทิศเบื้องซ้าย	มิตร.
๕. ทิศเบื้องต่ำ	บ่าว.
๖. ทิศเบื้องบน	สมณพราหมณ์.

วิเคราะห์ทิศเบื้องต้น

การที่ท่านจัดบิดามารดาไว้เบื้องต้นนี้ ก็โดยฐานที่มารดาบิดาเป็นผู้ตกแต่ง คือให้กำเนิดและบำรุงเลี้ยงพิทักษ์รักษามาก่อน หรือจะสมมติเอาว่าเป็นเจ้าของแห่งชีวิตของบุตรเสียทีเดียวก็น่าฟัง ด้วยเหตุว่านับจำเดิมแต่แรกตั้งครรภ์ และต่อมาทุกระยะของวัยที่บุตรยังไม่รู้จักรักษาตัวได้เองตราบใด ก็แปลว่าชีวิตยังตกอยู่ในความคุ้มครองของมารดาบิดาตราบนั่น ถ้าพูดถึงการรบกวนของทารกแล้ว แม้มารดาบิดาไม่ถึงพร้อมด้วยพรหมวิหาร ก็น่าจะทนความลำบากตรากตรำต่อการบริหารบุตรตลอดไปไม่ได้ ด้วยงานเหล่านี้เป็นภาระอันหนัก หนักทั้งแรงทั้งใจ กระทำให้รู้สึกอดหนาระอาใจมิใช่น้อย เวลาถูบุตรรบกวนมากเข้า ก็กระทำให้จิตใจงุ่นง่านแทบจะฝืนไว้ไม่ไหว ในเมื่อมีธุระจำเป็นอย่างอื่นพันพัวอยู่ อาจถึงละเมิดศีลธรรมกระทำการประหัตประหารได้ทีเดียว หากด้วยจิตเมตตาปรานีเป็นกำลังต้านทานอยู่ จึงบันดาลให้สิ่งที่ร้ายกลายเป็นดี เครื่องประหารทั้งปวงก็จะกลายเป็นขนมมมเนยไปหมด รวมความว่า การมุ่งร้ายหมายโทษอันทารุณดังกล่าวนี้ โดยปกติมนุษย์หาได้มีในนิสัยของผู้เป็นมารดาบิดาแม้แต่น้อยไม่.

การประคับประคองทำนุถนอม เพื่อความสุขแก่บุตรซึ่งเป็นกิจที่มารดาจักพึงปฏิบัติ ก็ได้เริ่มปฏิบัติมาแต่เมื่อรู้สึกว่าคุณตั้งครรภ์มาทีเดียว เช่น:-

๑. อาหารก็ดี หรือยาบำบัดโรคก็ดี แม้ระแวงว่าจะเป็น

ปฏิบัติแก่บุตรในครรภ์แล้ว โดยจะมีความใคร่ในรสอาหาร หรือได้
ทุกข์ทรมานด้วยโรคภัย ก็พยายามอดออม ไม่ยอมบริโภคสิ่งเหล่านั้น
เป็นอันขาด.

๒. กิริยาอันเคลื่อนไหวที่เคยได้รับความสุขแต่ก่อน ก็กลับต้อง
ตำราวมะวังมิให้กระทบกระเทือน ด้วยเกรงจะเป็นอันตรายแก่บุตร
ยิ่งครรภ์แก่ ความลำบากอดทนในเรื่องบริหาร ก็ยิ่งทวีขึ้นเป็นลำดับ
(เรียกกันว่าอุ้มท้อง) ต้องทรมาณอดทนไปจนกว่าจักถึงเวลาคลอด
(กำหนดในราว ๕ หรือ ๑๐ เดือน) ตอนคลอดนั้นเป็นตอนเข้าด้วย
เข้าเข็มที่มารดาจะต้องได้รับทุกขเวทนา ด้วยความเจ็บปวดอันร้ายแรง
เหลือที่จะทนทาน บางคนต้องถึงเสี่ยงโชคไม่น้อยครั้ง จิตใจของมารดา
เวลานั้นกล่าวกันว่า เท่ากับเข้าประจันบานด้วยข้าศึกซึ่งมีกำลังอำนาจ
อันใหญ่หลวง หากเพลิงพล้ำลงก็ถึงแก่ชีวิตพินาศทีเดียว แม้เป็นโชค
ดีรอดพ้นอันตรายจากตอนนี้อย่างไรก็ดี แต่จะวางใจเสียทีเดียวว่า
จักไม่มีอันตรายอย่างอื่นเข้าแทรกแซงอีกหาได้ไม่ คงยังต้องระวังรักษา
ตัวอยู่ในวงการควบคุมของหมอไป จนกว่าอาการจักเป็นปกติจึงจะนับว่า
พ้นอันตรายได้ ต่อจากนี้ไป มารดาบิดาจักต้องเข้ารับหน้าที่บริหาร
บำรุงเลี้ยงดูไป จนกว่าบุตรจะเติบโตสามารถรักษาตัวเองได้ ขนาด
ที่จักวางธุระได้จริง คงต้องถึงระยะมีเหย้าเรือนแยกครอบครัวออกไป
เป็นหลักเป็นแหล่งแล้ว เพราะตอนนี้มีหน้าที่บังคับให้ต้องเรียนรู้ถึง
การปกครองตนเองและผู้อื่นอยู่ในตัว ซึ่งจักได้กล่าวในบทต่อๆ ไป.

การบริหารเลี้ยงดูเป็นเรื่องจุกจิกมาก นับตั้งแต่ให้อาหาร ให้

นอนเป็นต้น ถ้าไม่มีคนสำรองทำแทนแล้ว ก็จักต้องเจียดเวลาการทำงาน
ของตนมาทำให้แก่บุตร ที่สุดเวลารับประทานอาหารอยู่ เมื่อได้ยิน
เสียงบุตรร้องก็กระทำใจพะวักพะวนจะทนฟังต่อไปอีกหาได้ไม่ จำ
ต้องลงมาปฏิบัติให้แก่บุตรก่อนแล้ว จึงจักทำธุระอย่างอื่นของตนต่อไป
ได้ หมดความผาสุกเสียทุกอย่างทีเดียว ที่อดทนต่อการลำบากเหน็ด
เหนื่อยอยู่ได้ ก็ด้วยความเสน่หารักใคร่ในบุตรด้านทานอยู่ สิ่งใดอันจะ
บันดาลให้บุตรมีความสุขได้ ถ้าไม่เหลือความสามารถแล้วเป็นต้อง
กระทำ หน้าที่บูรพาจารย์นั้น ได้ลงมือสอนกันตั้งแต่บุตรเริ่มออกสำเนียง
อักษร อ. ได้มาทีเดียว ต่อไปก็สอนให้รู้จักบริโภคอาหาร รู้จักกลาน,
ยีน, เคน, เป็นลำดับ ตลอดถึงการรักษาตัว เช่น รู้ว่าไปใกล้บันได
จะตก เล่นมิดจะบาดมือ อดไม่จะทำคอกเป็นอาทิ.

ในระหว่างที่บุตรกำลังคะนอง จะต้องป้องกันอันตรายทั้งภายใน
และภายนอก เพิ่มวิธีสอนให้รู้จักผิดและชอบ ไม่ให้เที่ยวซุกซนซอก
แทรกเล่นในสิ่งที่ใกล้อันตราย หรือใกล้ต่อสิ่งอันจักนำไปสู่ความหายนะ
และความไม่สุภาพ เช่นปีนต้นไม้ ถ้าตกลงมา แม้จะไม่ถึงแก่ชีวิตเป็น
อันตรายก็คงแข็งขาหัก ไปใกล้บ่อน้ำจะตกบ่อ วิ่งกลางถนนรถจะทับ
ไฟหรือสิ่งที่เป็นของร้อนของระเบิดได้ ถ้าไปเล่นมันเข้า จะเป็นอันตราย
เพราะวัตถุนั้น ๆ อันตรายเหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับชีวิตทั้งนั้น และ
ยังมีอันตรายอย่างอื่นอีกเป็นอเนกประการ ตลอดถึงโรคภัยไข้เจ็บ บาง
อย่างก็ป้องกันได้บ้าง เช่นเที่ยวตากแดดตราฝน จักทำให้เป็นไข้เป็น
หวัด กินอาหารพร่ำเพรื่อไม่เป็นเวลาจะเกิดโรคท้องเสีย เหล่านี้ มารดา

บิดาต้องคอยเตือนให้รู้จักระวังป้องกันตัว ประหนึ่งว่าร่างกายของบุตร เป็นแม่เหล็กคอยดูดดึงเอาดวงตาของบิดามารดาให้ไปจดจ่ออยู่ที่ตนได้เสมอ ไม่ว่าจะเขื่อนไปทางไหน ลำดับต่อไปก็สอนให้รู้จักประพฤติกริยาวาจาสุภาพอ่อนโยน มีสัมมาคารวะเคารพนบนอบต่อผู้ใหญ่ รู้จักบาปบุญคุณโทษ.

แต่นี้จักพูดถึงเรื่องทรัพย์ อันจักต้องจ่ายเพิ่มขึ้นจากจำนวนที่เคยจ่ายอยู่เดิมอีกมาก ถ้าบุตรเป็นคนขี้โรคและมารดาบิดาได้น้อยด้วยแล้ว ก็ถึงแก่เดือดร้อนเอาทีเดียว จึงเป็นข้อที่น่าคิดอยู่บ้าง เพราะจักต้องกระเทือนถึงการขวนขวายหาทรัพย์ เพื่อมาจับจ่ายใช้สอยในเรื่องบริหารและบำรุงความสุขให้แก่บุตร มีเครื่องป้องกันอันตรายและเครื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่นค่าหมอ, ค่ายา, ค่าอาหาร, ค่าเครื่องนุ่งห่ม และค่าเล่าเรียน ที่สุดจนค่าเครื่องเล่น กว่าบุตรจะโตขึ้นก็ไม่ใช่น้อย เครื่องเล่นสามารถกระทำให้เด็กฉลาดได้ในทางความรู้รอบตัว และทำให้ใจคอเบิกบานเพลิดเพลินไม่รบกวน หรือเที่ยวชุกชนให้ผู้ใหญ่ต้องเป็นห่วง การที่มารดาบิดามีได้รู้สึกอดทนระอาใจ หรือเสียดายทรัพย์ที่สิ้นเปลืองไปในเรื่องบริบาลบุตรธิดาทั้งนี้ ก็โดยเหตุเพลิดเพลินไปในวัยของบุตร คอยตั้งตาคูอยู่ตั้งแต่น้อยจนใหญ่ว่าเวลานี้บุตรของเราว่าได้แล้ว, เวลานี้นั่งได้แล้ว, คลานได้แล้ว, ยืนได้แล้ว, เดินได้แล้ว และพูดได้แล้ว, ต่อไปก็มุ่งแต่จะฝึกให้บุตรเป็นคนดี มีความฉลาดเฉลียวเป็นลำดับ ด้วยความเมตตาปราณีไม่มีรังเกียจและมีได้ประสงค์สิ่งตอบแทนแต่อย่างใดเลย พระคุณอันนี้ย่อมซึมซาบอยู่ในความรู้สึก

ของผู้เป็นบุตรธิดาอย่างลึกซึ้ง.

เด็กทุกคนเชื่อว่า ในโลกมีบิดามารดาเท่านั้น ที่เป็นผู้สามารถ ป้องกันอันตรายให้แก่ตนได้ทุกสถาน จักสังเกตได้ในเวลาตกใจ เช่น เมื่อได้ยินเสียงฟ้าร้อง หรือเห็นแขกขายผ้าถือไม้โตเดินรี่เข้ามา ก็เกิดความสอู่กลัว จนหน้าซีดตัวสั่นส่งเสียงร้องคับบ้าน ทนไคนั้นเอง เมื่อโผเข้าสู่เทบทรวงอกของมารดาได้ และเข้าได้รับการเกล้าโลม ประคับประคองของท่านเข้าอีกด้วย ก็หมดความเกรงกลัวในสิ่งใด ๆ เสีย สิ้น กลับจะลุกขึ้นล้อแขกเล่นด้วยเข้าไป.

ความกรุณาที่แท้จริงของท่าน แม้บุตรจะได้กระทำการหยามช้า ทารุณให้ได้รับความเดือดร้อนสักเพียงใด ก็มีได้คิดจะทดแทนให้เกินไป กว่าเหตุ ท่านจึงกล่าวว่ามารดาบิดาเป็นพรหม เป็นบุรพเทวดา เป็น บุรพาจารย์ของบุตร; และเป็นผู้ควรที่บุตรจักพึงบูชา.

ที่ว่าเป็นพรหม ก็เพราะมารดาบิดามีพรหมวิหารทั้ง ๔ ในบุตร เช่น :-

๑. ประารถถึงบุตรในครรภ์ว่า เมื่อไรจะได้เห็นบุตรซึ่งหาโรค มิได้หนอ ดังนี้ ได้แก่เมตตา.

๒. เมื่อบุตรยังอ่อนอยู่ เหลือบยุงเป็นคันกัด, นอนหลับยาก, หรือร้องไห้ ความสงสารก็เกิดขึ้นแก่มารดาบิดา ดังนี้ ได้แก่กรุณา.

๓. เมื่อเห็นบุตรวิ่งเล่นไปมาได้ หรือเมื่อตั้งอยู่ในวัยอันงาม ก็ ย่อมมีจิตเบิกบาน ดังนี้ ได้แก่มุทิตา.

๔. เมื่อบุตร มีภรรยา อยู่ครอบครองเหย้าเรือนต่างหากแล้ว

ความวางเฉยย่อมมีแก่มารดาบิดา ด้วยเหตุเห็นบุตรสามารถตั้งตนได้
แล้ว ดังนี้ ได้แก่อุเบกขา.

พรหมวิหาร ๔ นี้ พรหมยึดถือเป็นความประพฤติ จึงชื่อว่า
พรหมวิหาร.

วิสุทธิเทวดา ได้แก่พระชินาสพ ซึ่งหวังอยู่แต่ความบังเกิด
ประโยชน์แก่กุลแก่ชนทั้งหลายส่วนเดียว ไม่ถือความผิดที่คนพาลทำ
นั้นใด มารดาบิดาก็ปฏิบัติแก่กุลแก่บุตรของตนนั้นนั้น ฉะนั้นมารดา
บิดาจึงชื่อว่าเป็นเทวดา ที่ว่าเป็นบุตรพเทวดานั้น ได้ความว่า เทวดาก่อน
เพราะเป็นผู้มีอุปการะก่อนเทวดาเหล่านี้ ทั้งเป็นบูรพาจารย์สั่งสอน
บุตรมาก่อนอาจารย์อื่น ๆ ฉะนั้นที่กล่าวแล้ว มารดาบิดาจึงเป็นผู้ควร
แก่วัตถุ มีข้าวน้ำฝ้านุ่งผ้าห่มเป็นต้น ที่บุตรพึงนำมาให้มารดาบิดา
เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณธรรมดังกล่าวแล้ว จึงมีฐานะประจำทิศ
เบื้องหน้า ด้วยประการฉะนี้.

เมื่อบุตรธิดาสำนึกในคุณูปการของท่าน ที่ได้กระทำให้แก่ตนมา
ในกาลก่อนแล้ว ก็สมควรบำเพ็ญกิจสนองคุณท่านตามข้อไขในทิศ
เบื้องหน้า ดังนี้ :-

ทิศเบื้องหน้า มารดาบิดา บุตรพึงบำรุงด้วยสถาน* ๕

๑. ท่านเลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ.
๒. ทำกิจของท่าน.
๓. ดำรงวงศ์สกุล.

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๓.

๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก.

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน.

สถาน ๑ บุตรบำรุงมารดาบิดา ที่ว่า " ท่านเลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ " นั้น หมายความว่า ให้มันเอาใจใส่ดูแลความเป็นอยู่ของท่านเนื่อง ๆ ว่าจักมีการขัดขาดอย่างไรบ้าง เป็นต้นว่า หมดความสามารถในอันจะหาเลี้ยงชีพให้เพียงพอ ก็ต้องเข้าช่วยเหลือประคับประคองเลี้ยงดูพร้อมด้วยเครื่องอุปโภคทั้งปวง ทำนุบำรุงให้ท่านมีความสุกกายสบายจิต ด้วยน้ำใจอันผ่องใสชื่นบาน.

สถาน ๒ บุตรบำรุงบิดามารดา " ด้วยทำกิจของท่าน " เช่นการงานใด ๆ ที่ท่านมอบหมายให้ทำ ก็ควรยินดีกระวีกระวาดทำกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี การงานทุกอย่างที่สามารถช่วยได้แล้ว แม้ท่านจะมีได้ใช้ให้ทำ บุตรที่ดีก็ควรถือเอาเป็นธุระจัดทำเสียเอง ไม่พักให้ท่านต้องออกปากใช้ หรือไม่ให้ท่านต้องเหน็ดเหนื่อยในที่ซึ่งต้องออกแรงทำเอง ถ้ามีการไข้เจ็บ หรือถึงทุพพลภาพ ก็เป็นโอกาสที่บุตรธิดาจักได้สนองคุณท่านให้เต็มไม้เต็มมือ เฝ้าพิทักษ์ดูแลให้อาหารให้ยา พยุงลุกพยุงนั่ง ตั้งใจปฏิบัติท่านให้ได้รับความสดชื่น เหมือนที่ท่านทำให้แก่ตนมาแล้วในกาลก่อน ซึ่งเป็นพระคุณอันหาค่ามิได้ ยากที่จะนำสิ่งใดมาเทียบให้เพียงพอแก่พระคุณอันนี้ จะเรียกว่าเจ้าคุณนายคุณก็ยังไม่พอ เพราะท่านเป็นทั้งเจ้านี่ของบุตรอย่างที่ว่า " สิ้นสิ้นพันตัว " ไม่มีสิ่งใดจะนำมาใช้ทดแทนให้สมแก่ค่าได้ด้วย ดังปรากฏในคำนมัสการคุณานุคุณว่า เปรียบหนักชนกคุณ ชนนี้คือกฐา ใหญ่พื้นพสุนธรา

ก็บ่เทียบบ่เทียมกัน เหลือที่จะแทนทด จะสนองคุณนันต์ แท้บูชไนยอัน อุดมเลิศประเสริฐคุณ ดังนี้.

การกระทำการระกราบไหว้ และถนอมน้ำใจมิให้เศร้าหมองขุนเคือง ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่บุตรจะพึงถือเป็นกิจวัตรอันควรปฏิบัติแท้สังเกตตามวัยของเด็กนักเรียน โดยมากกว่าจะสำเร็จการเรียนก็โตเป็นหนุ่มเป็นสาว เข้าเขตจักต้องมีเหย้าเรือนไปตามกับ การมีเหย้าเรือนก็จักต้องกระทำกิจสำหรับพ่อบ้านแม่เรือนต่อไป เวลาที่จักเปิดให้กระทำปฏิการสนองคุณมารดาบิดาก็หาได้น้อย เป็นเหตุให้อามาปรารถว่า ยังไม่มีเวลาพอ แล้วก็วางธุระเนือยไปเสีย แต่การวิบัติอันจะเกิดขึ้นณ เวลาใด หาได้กำหนดให้ทราบล่วงหน้าก่อนไม่ ฉวยพลาดพลั้งลงก็จะเสียความตั้งใจอันดีไป ผู้มีกตัญญูรู้คุณ ถ้ามาบกพร่องในข้อนี้ จะรู้สึกเสียใจในเมื่อเกิดความเลื่อมใสขึ้นภายหลัง ซึ่งไม่มีตัวท่านจะรออยู่ให้ได้กระทำเสียแล้ว ฉะนั้น โอกาสจะอำนวยให้สนองคุณท่านได้แค่ไหนก็ควรจะทำทุกกระยะ เพราะวันคืนที่ล่วงไปแล้วหาได้ย้อนกลับคืนมาอีกไม่ จึงไม่ควรคัดเพี้ยนว่าเมื่อนั้นเถอะเมื่อนี้เถอะ ปล่อยให้โอกาสผ่านพ้นไปเสียเปล่า ๆ อันการปฏิบัติเลี้ยงดูท่านให้มีความสุขนั้น เสมือนได้ผ่อนใช้หนี้ไปคราวละเล็กละน้อย และจะเห็นอานิสงส์เช่นทำให้มีปีติเบิกบานทั้ง ๒ ฝ่าย คือทางฝ่ายมารดาบิดายินดีในบุตรว่าเป็นคนดี มีกตัญญูรู้คุณ ฝ่ายทางบุตรก็มีใจเบิกบานปลาบปลื้ม ที่ได้ทำการสนองคุณในท่านผู้เป็นบูรพการีของตน ให้ได้รับความสุขสมประสงค์.

สถาน ๓ บุตรบำรุงมารดาบิดา " ด้วยดำรงวงศ์สกุล " นั้น ผู้

เป็นบุตรทุกคนควรเรียนรู้หน้าที่นี้ไว้เสีย แต่เมื่อมารดาบิดายังมีชีวิตอยู่ เวลาท่านล่วงลับไปแล้ว บุตรจะต้องปกครองตนเอง, ปกครองญาติ ผู้เยาว์ ตลอดถึงทรัพย์สมบัติ และจัดระเบียบการงานทั้งปวง กระทำ ความโอบอ้อมอารีเมตตากรุณาเพื่อแม่ แก่ญาติพี่น้องทั้งหลายทั่วหน้า กระทั่งคนใช้ หรือผู้ที่ท่านเคยกรูณารักใคร่มาแต่ก่อน ให้ได้รับความ เอื้อเฟื้อเจือจานเหมือนเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ กระทำตนให้เป็นที่น่า รักใคร่นับถือทั้งผู้ใหญ่และผู้ย่อย.

สถาน ๔ บุตรบำรุงมารดาบิดา " ด้วยประพฤติเป็นคนควรรับ ทรัพย์มรดก " นั้น ได้แก่ว่าต้องฝึกนิสัย ให้เป็นคนมีความรอบคอบ รู้จักได้รู้จักเสีย สิ่งใดจักเป็นหนทางนำไปสู่ความสุขความเจริญ สิ่งใด เป็นเครื่องถ่วงความเจริญ หรือชักนำไปสู่ความวิบัติด้วยแล้วไซ้ร ก็ต้องพยายามป้องกันอย่าให้เข้ามาแฝงตัวอยู่ได้ ตัวอย่างเช่นในบทต่อไปนี้ :-

สกุลอันมั่งคั่งจักตั้งอยู่นานไม่ได้เพราะสถาน ๔

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว.

๒. ไม่บุรณะพัสดุที่คร่ำคร่า.

๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ.

๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีลให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน.

ผู้หวังจะดำรงศสกุล ควรเว้นสถาน ๔ ประการนี้เสีย.

ข้อ ๑ การไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้วนั้น ส่อให้เห็นความไม่นำ

พาในสิ่งที่ตนจะต้องอาศัยใช้สอยดังนี้ เป็นหนทางอันจักนำความเสื่อม
มาให้ จึงควรหมั่นระวังตรวจตราสิ่งของทั้งปวงที่มีอยู่ ให้คงจำนวน
ไว้เสมอ ของที่อยู่ไกลตาก็คควรทำเครื่องหมายไว้ให้แลเห็นได้ง่าย เช่น
ที่คินไม่มีรั้วรอบขอบชิด ก็ต้องรักษาหลักเขตของเจ้าหน้าที่ไว้ อย่าให้
หายไปถึง แม้ของเล็ก ๆ น้อย ๆ รวมกันเข้าก็เป็นราคามากได้ จึงไม่
ควรละเลยปล่อยให้อันตรายไป โดยมีได้สืบสวนค้นหาร่องรอยใน
อันที่จะเอากลับคืนมา มิฉะนั้นของนั้นก็จักหายอยู่รำไปไม่รู้จบ ยิ่งหาย
เพราะโจรลักเอาไปด้วยแล้ว ก็ยิ่งนำเอาใจใส่ให้มากขึ้น อย่างน้อยก็ควร
ทราบเค้าเงื่อนไว้ สำหรับป้องกันไม่ให้กลับมาลักได้อีก การเลิกเล่น
เป็นลักษณะชั่วผู้ร้ายให้กำเริบ ทดลองเมื่อไรก็จักต้องเห็นจริงเมื่อนั้น.

ข้อ ๒ ไม่บุรณะพัสดุที่คร่ำคร่านั้น ก็เป็นเครื่องพิสูจน์ความไม่
เอาใจใส่ในทรัพย์สินสมบัติของคมเช่นนั้น จะเป็นพัสดุชนิดใดก็ตาม เมื่อ
มีการชำรุดหักพังก็ต้องรีบซ่อมแซมแก้ไข ให้กลับคืนดีอย่างเดิม แม้จะ
ไม่ดีเท่าเดิมทีเดียว เพียงแต่ให้ทนไปได้อีกนานหน่อย ก็ยังกว่าปล่อยให้
ให้ทรุดโทรมไป โดยมีได้เหลียวแลเสียทีเดียว การปล่อยให้ของชำรุด
มากก็ต้องเปลืองค่าซ่อมเป็นธรรมดา ยิ่งปล่อยให้จนแก้ไขไม่ไหว
ครั้นเมื่อมีสิ่งจำเป็นมาบังคับให้ต้องใช้สิ่งนั้น ก็จะต้องสร้างต้องทำขึ้น
ใหม่ เป็นการเพิ่มความเปลืองขึ้นอีกหลายเท่า ถ้าเป็นคนมีฐานะไม่สู้
บริบูรณ์ด้วยแล้ว ก็คงไม่พ้นความเดือดร้อน.

ข้อ ๓ ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัตินั้น แผลออกอีกที
ก็ได้แก่การใช้ทรัพย์สินไม่เป็นนั่นเอง จักประกอบภารงานก็ล้วนแต่ไม่เป็น

ประโยชน์แก่สาร สิ่งที่เป็นประโยชน์ก็ไม่คิดทำ ส่วนการใช้ฟุ่มเฟือยจนเกิดจำนวนทรัพย์ที่หาได้ ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ให้พอดี เช่นสิ่งใดควรใช้เพียงของอย่างกลางหรือเลวหน่อยก็ได้ หากไม่คิดที่จะประหยัดให้เหมาะแก่การ ไปเลือกใช้แต่สิ่งที่ดีเสียหมดทุกอย่างก็ต้องเปลืองมากเป็นธรรมดา การจ่ายเกินส่วนจนเหลือใช้เหลือสอยของที่เหลือก็เป็นจำนวนเสียเปล่าอยู่เสมอเช่นนี้ แม้จะเป็นผู้สามารถในทางหาทรัพย์ได้คล่องแคล่วเพียงใด ก็คงไม่พอใช้อยู่นั่นเอง ในที่สุด เมื่อมีเรื่องต้องใช้ทรัพย์เป็นพิเศษขึ้นเวลาใด ก็ต้องวิ่งเที่ยวกู้ยืมเขาวุ่นไป ยังการใช้สุรุษสุร่ายไม่เป็นประโยชน์ ดังปรากฏในอบายมุข ๔ และ ๕ มีคติเตือนการเป็นนักเลงหญิงและดื่มน้ำเมาเป็นต้น เพราะเป็นเรื่องอันจะนำไปสู่ความพินาศได้ง่ายดาย จะได้นำมาชำระเบียบไว้ในบทข้างหน้าต่อไป.

ข้อ ๔ ตั้งสตรีหรือบุรุษทุกศัลให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือนพ่อเรือนนั้น คนทุกศัลเป็นคนไม่กลัวบาป สิ่งใดจักเป็นประโยชน์แก่เขาแล้ว เขาก็ไม่ละเว้นในอันจะทำ จะได้คิดถึงประโยชน์ผู้อื่นนั้นน้อยนัก เมื่อเขาได้รับเลือกเป็นแม่เรือนพ่อเรือน ซึ่งมีหน้าที่เก็บทรัพย์ ทรัพย์ย่อมตกอยู่ในเงื้อมมือของเขา แม้เกิดโลกขึ้นเวลาใดก็เป็นการง่าย ในอันจะกระทำละเมิดต่อหน้าที่ของเขาได้ทุกอย่าง อย่างน้อยเพียงเกียดกันเอาคราวละเล็กละน้อย หลายครั้งเข้าก็หมดไปได้มาก ๆ ฉะนั้นเมื่อจำจะต้องมีคนสำหรับหน้าที่เช่นนี้แล้ว ก็ควรเลือกแต่คนที่ประพฤติมั่นอยู่ในศีลในธรรมเป็นที่วางใจได้จริง ๆ จึงจะไม่มีเหตุเสียหายดังที่กล่าวนี้ เพราะผู้มีศีลเป็นคุณสมบัติอยู่เช่นนั้น ย่อมรักษาศีลยิ่งกว่าสมบัติใด ๆ ไหนเลยจะทำลาย

ศีลเสีง่าย ๆ ดังได้บรรยายไว้ในบทอริยทรัพย์ต่อไปด้วยแล้ว.

ลำดับนี้จะดำเนินเรื่องที่เกี่ยวข้องแก่โภคทรัพย์สืบไป ผู้เป็นทายาทควรเรียนรู้คุณค่าของทรัพย์ไว้บ้าง เพราะทรัพย์เป็นของหายากจึงต้องรู้จักใช้ให้สมค่าของมัน ตัวอย่างดังต่อไปนี้ :-

ประโยชน์การถือโภคทรัพย์ ๕ อย่าง

แสวงหาโภคทรัพย์มาได้โดยทางที่ชอบแล้ว.

๑. เลี้ยงตัว, มารดาบิดา, บุตรภรรยา, บ่าวไพร่, ให้เป็นสุข.

๒. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข.

๓. บำบัดอันตรายที่เกิดแต่เหตุต่าง ๆ.

๔. ทำพลี ๕ อย่าง คือ สงเคราะห์ญาติ ๑ ค้อนรับแขก ๑ ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ๑ ถวายเป็นหลวง มีเสียอากรเป็นต้น ๑ ทำบุญอุทิศให้เทวดา ๑.

๕. บริจาคทานในสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดชอบ.

ข้อ ๑ การเลี้ยงตัวและผู้ที่อยู่อกนามมา มีมารดาเป็นต้น ให้เป็นสุขนั้น หมายความว่า เป็นผู้ที่จำเป็นจะต้องเลี้ยงดูให้เป็นสุขตามลำดับบุคคล มิให้เครื่องบริโภคอุปโภคพร้อมทุกอย่าง มิได้ปล่อยให้ไปตามยถากรรม.

ข้อ ๒ การเลี้ยงเพื่อนฝูงตามความในข้อนี้ นั้น ผิดกันกับข้อ ๑ ที่ปฏิบัติกันอยู่ในเวลานี้ มักนัดหมายกันเลี้ยงเป็นบางวัน (ไม่ได้เสมอไป) เลี้ยงที่บ้านพร้อมด้วยครอบครัวบ้าง เลี้ยงเป็นพิเศษบ้าง แล้ว

๑. อจ. ปญจก. ๒๒/๘๕.

แต่เพื่อนที่สนิทมากหรือน้อย การจัดอาหารเลี้ยงก็ไม่ต้องประณีตอะไรนัก เป็นแต่ให้ผิดธรรมดาบ้างเล็กน้อย บางทีถือความสะดวกก็พากันไปเลี้ยงตามภัตตาคารบ้าง นี่กล่าวตามสมัย แต่ถ้าไม่สังวรให้ดี การไปภัตตาคารอาจตกเข้าสู่อบายมุขได้ ที่เลี้ยงพิเศษยิ่งกว่านี้คือเลี้ยงต้อนรับในคราวทำงาน ชนิดนี้ต้องจัดอย่างประณีตงดงามให้สมแก่บรรดาศักดิ์ของผู้ที่ได้เชื้อเชิญมา แต่การเลี้ยงไม่ว่าจะเป็นชนิดใดคงรวมอยู่ในสำหรับความสุข และสมานสามัคคีทั้งสิ้น.

ข้อ ๓ การบำบัตอนัตราयที่จะพึงมีขึ้น เช่น ไข้เจ็บหรือภัยอย่างอื่นก็รวมอยู่ในหน้าที่ของผู้ครองเรือน จะเอาเป็นธุระบำบัตให้เต็มล้นไปตามเหตุการณ์ของเรื่องนั้น ๆ.

ข้อ ๔ ทำปที ๔ อย่าง มีสงเคราะห์ญาติเป็นต้น.

ก. การสงเคราะห์ญาติมีอยู่หลายนัย ญาติที่อยู่ในปกครองหรือขัดสนไม่มีหนทางทำมาหาได้ ก็เอื้อเพื่อเจือจานด้วยการให้ปันเลี้ยงค๔ แม้คนที่มิวิชาพอจะหาเลี้ยงตัวได้ ถ้าขัดข้องด้วยทุนรอนหรือด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ก็ควรดำริหาหนทางช่วยเหลือตามกำลังที่จะช่วยได้ อีกปัญหาหนึ่งแม้ญาติประพฤติเป็นพาลเกร ก็ช่วยแนะนำสั่งสอนให้กลับประพฤติเป็นคนดีมีหิริโอตตปปะ เลิกละความชั่วนั้นเสียให้จงได้ เมื่อญาติได้สำนึกในการอนุเคราะห์จะนี้ จะปลื้มปิติในความอารีที่ได้มีต่อเขาไม่น้อย แม้ไม่มีสิ่งใดจะทดแทนก็คงหาวิธีสนองด้วยกำลังกายและใจ มีความรักใคร่นับถือคอยเอาใจใส่ช่วยเหลือในกิจการทั้งปวง คงจะเป็นหูเป็นตาระแวดระวังอันตรายทั้งปวงตามความสามารถของเขาได้ด้วย.

ข. ส่วนการรับแขกก็เป็นหน้าที่ผู้ครองเรือนพึงปฏิบัติ กระทำต้อนรับด้วยมารยาทอันสุภาพอ่อนโยนยิ้มแย้มแจ่มใส กล่าวเชื้อเชิญด้วยถ้อยคำ อันบุคคลพึงปรารถนาตามฐานะของผู้นั้น ๆ ผู้ที่ควรแก่อาภิสปฏิสันถาร แม้น้ำร้อนน้ำเย็นหมากบหรีเป็นต้น ก็พึงจัดรับให้พร้อมเพรียง การแสดงอหยาตย์สุภาพละมุนละม่อมไม่กระด้างเย่อหยิ่งนั้น เป็นภาพอันน่าให้น่ารักน่านับถือ สามารถเหนี่ยวรั้งใจผู้ที่ประสบให้เป็นมิตรได้ แม้นคนที่เคยเป็นศัตรูมาก่อน ถ้าแขกที่มาแต่ทางไกล จะควรต้อนรับเลี้ยงดู และจัดที่ให้พักอาศัยอย่างหนึ่งอย่างใดก็อำนวยความสะดวกไปตามควรแก่เหตุ ข้อสำคัญมีอยู่ที่ต้องให้สำเร็จไปด้วยความยินดีและเต็มใจ อย่างให้เป็นการทำโดยเสียไม่ได้ แม้จะหมดเปลืองไปบ้างก็ควรคิดเสียว่าเป็นบางครั้งบางคราวเท่านั้น การสงเคราะห์ผู้ที่ไม่มีเสบียงพาหนะเช่นนั้น เป็นเหตุให้ผู้ที่ได้รับรู้สึกคุณค่าของการกระทำไม่น้อยเลย.

ค. ทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายนั้น คงหมายเอาญาติมิตร นับแต่มารดาบิดาลงไปเป็นลำดับ ต่อไปก็ผู้ที่เคารพนับถือ เช่นครูอาจารย์ เป็นต้น การรักษาศีลบำเพ็ญทานและอื่น ๆ ที่เป็นส่วนกุศลแล้วก็ควรอุทิศทั้งนั้น และการอุทิศก็เนื่องจากความกตัญญูกตเวทีระลึกถึงอุปการคุณของผู้ที่ได้กระทำให้แก่ตนบ้าง ด้วยความดีอย่างอื่นบ้าง จะสมมนาคุณโดยวิธีอื่นก็เป็นการพันวิสัย จึงสนองด้วยการอุทิศส่วนกุศลไปให้ดังนี้

ง. การถวายเป็นหลวง มีเสียอากรเป็นต้นนั้น รวมความก็คือ ให้เป็นคนมีน้ำใจรักประเทศชาติ ยินดีออกทรัพย์ช่วยเหลือราชการ

แผ่นดิน เพื่อรักษาความสงบสุขของประชาชน อันรัฐบาลจะต้องใช้จ่ายทรัพย์เป็นจำนวนมากมาย เราผู้เกิดร่วมชาติและได้อาศัยความคุ้มครองของบ้านเมือง มีความสุขปราศจากภัยอันตรายทั้งปวงดังนี้ จึงควรยินดีออกทรัพย์ช่วยกันบำรุงรักษาประเทศบ้านเมือง อันเป็นที่รักของตน ตามคราวตามสมัย ให้วัฒนาถาวรสืบไป.

ในพลีสักรบ ๕ ว่าด้วยการทำบุญอุทิศให้เทวดานั้น ตามแบบเทวดามีเป็น ๓ ประเภท คือ :-

๑. พระราชา, พระเทวี, พระราชกุมาร, จัดเป็นสมมติเทพ.
๒. เทวดาอยู่ในที่ต่าง ๆ จัดเป็นอุปบัติเทพ.
๓. พระอรหันต์ จัดเป็นวิสุทธิเทพ.

การอุทิศส่วนกุศลไปให้ น่าจะเป็นความประสงค์ เพื่อประกาศให้อนุโมทนาในส่วนกุศลทั้งปวงที่ได้กระทำไปแล้ว ให้มีผลานิสงส์มั่นคงขึ้น.

ข้อ ๕ บริจาคทาน ฯลฯ ทานที่ควรแก่สมณพราหมณ์พึงประสงค์นั้น ตกอยู่ในพวกปัจจัยทั้ง ๔ คือ ฝ้านุ่งห่ม, อาหาร, ที่อยู่อาศัย, และยาแก้ไข้ กล่าวโดยประโยชน์ก็คือ สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติธรรมวินัย นับว่าเป็นผู้รักษาพระพุทธศาสนา อันเป็นหลักสำคัญของชาติให้ถาวรมั่นคง เพราะท่านเหล่านั้นไม่สามารถจะแสวงหาปัจจัยด้วยกำลังตนเองได้ การยังชีวิตให้เป็นไปจำต้องอาศัยทานของคฤหัสถ์อยู่ ข้างฝ่ายคฤหัสถ์ซึ่งไม่สามารถจะปฏิบัติได้เช่นนั้น ก็หันเข้าหาทางออกทุนทรัพย์ช่วยอุดหนุนด้วยทานบริจาค เพื่อเป็นกำลัง เกื้อกูลแก่ท่าน

ผู้บริหารการ เสมือนได้ร่วมมือกันจรโลงพระพุทธรศาสนาให้รุ่งเรือง
ถาวรสืบไป เป็นการสงเคราะห์ซึ่งกันและกันด้วยประการฉะนี้.

สถาน ๕ บุตรบำรุงมารดาบิดา ที่ว่า " เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว
ทำบุญอุทิศให้ท่าน " ดังนี้ ความประสงค์ก็เพื่อตักเตือนมิให้ละเลยใน
อันจะตามกระทำปฏิการ เป็นส่วนทักษิณานุปทาน แม้ในวาระเมื่อ
ท่านล่วงลับไปแล้ว บุญที่จะพึงประกอบก็มีทานบริจาคแก่ผู้ควรได้รับ
เช่นภิกษุสามเณรและผู้มีศีลตลอดถึงคนอนาถาชราพิการ และทานที่เป็น
ส่วนสงเคราะห์แก่บุคคลทั่วไป เช่นการก่อสร้างสาธารณสถาน มี
โรงเรียน, โรงพยาบาล, สะพาน, ถนน เป็นต้น ยังกุศลที่เกิดจากทาง
ปฏิบัติ เช่นรักษาศีลและเข้าวัดบวชเรียนเหล่านี้ เป็นของควรอุทิศทั้งสิ้น.

ลำดับนี้ จะได้นำความสุขอันเกิดแต่หลัก ๔ ประการ ซึ่งผู้ปกครอง
เรือนควรทราบ มาลงไว้ดังนี้ :-

สุขของคฤหัสถ์ ๔ อย่าง

๑. สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์.
๒. สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริ โภค.
๓. สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้.
๔. สุขเกิดแต่ประกอบการทำงานที่ปราศจากโทษ.

ทรัพย์ที่จักอำนวยความสุขได้ตามข้อแรกนั้น จักต้องเป็นทรัพย์
ที่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ ประกอบทั้งการหมั่นเวียนและการรักษา ก็
มั่นคงสมบูรณ์ปราศจากอันตราย ไม่ต้องเป็นห่วงใย เมื่อต้องการใช้

เวลาใดก็หีบฉวยได้โดยสะดวก ไม่ต้องเที่ยววิ่งกู้ยืมใครให้วุ่นไป ดังนี้ จึงนับเป็นความสุข.

ความสุขในข้อ ๒ คือมีสิทธิจำหน่ายทรัพย์ของตนในการซื้อขายแลกเปลี่ยนไปตามประสงค์ โดยอาการรู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว ไม่จำยอมเกิด ส่วนของรายได้ และไม่ต้องออมในสิ่งควรบริโภค.

ก็แลสุขในข้อ ๓ นั้น ย่อมทราบอยู่ทั่วกันว่า การที่ไม่ต้องเป็นหนี้ให้ใครดูหมิ่น ใช้อำนาจอนสิทธิบางอย่างของเราไม่ให้เป็นไทแก่ตน อันเป็นเหตุกระทำให้อใจเสรีหมองขุนมัวแล้ว ก็นับเป็นความสุขส่วนหนึ่ง.

ส่วนสุขในข้อ ๔ กินความกว้างมาก คำว่าโทษมีทั้งทางอาชญาและทางศาสนา เช่นรับของโจร ค้าขายของต้องห้าม มีของเถื่อนของปลอมเป็นต้น ส่วนทางศาสนาห้ามออกไปอีก สุดแต่สิ่งใดเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับทุกข์เดือดร้อนก็ห้ามหมด ผู้ที่จะประกอบการงานอันปราศจากโทษได้ ก็ต้องหลีกเลี่ยงให้พ้นสิ่งเหล่านี้.

มีบทห้ามการค้าขายไม่ชอบธรรม ซึ่งท่านกำหนดไว้ดังนี้ :-

มิจฉวนิหชา คือการค้าขายไม่ชอบธรรม ๕ อย่าง

๑. ค้าขายเครื่องประหาร.
๒. ค้าขายมนุษย์.
๓. ค้าขายสัตว์สำหรับฆ่าใช้เนื้อเป็นอาหาร.
๔. ค้าขายน้ำเมา.

๕. คำขายยาพิษ.

ข้อ ๑ การคำขายเครื่องประหารนั้น เช่นศัสตราวุธ มีหอกดาบ และปืนเป็นต้น ซึ่งเป็นเครื่องประหารร่างกาย ชีวิตของมนุษย์และสัตว์.

ข้อ ๒ การคำขายมนุษย์นั้น ที่ท่านห้ามก็เพราะเหตุว่า มนุษย์ มีชาติกำเนิดเสมอกัน มีความรู้สึกรักเกลียดทุกข์เท่า ๆ กับเรา ไม่ควรทำใจโหดร้ายเบียดเบียนกันให้ได้ทุกข์เดือดร้อน เพราะเห็นแก่ประโยชน์ตนส่วนเดียว.

ข้อ ๓ การคำขายสัตว์สำหรับฆ่าใช้เนื้อเป็นอาหารนั้น การขายสัตว์เป็นสำหรับเอาไปฆ่า ก็เท่ากับเป็นพรรคพวกทำการร่วมมือกับผู้ฆ่า มีโทษเป็นที่ ๒ จากการฆ่าเอง ถ้าพูดทางโลกผู้ฆ่าเองก็จะถูกคดีเียนว่าเป็นคนใจอำมหิตเหี้ยมเกรียม ถ้าว่าถึงทางธรรมก็เป็นคนไม่มีศีล ส่วนผู้เลี้ยงสัตว์ขาย ก็จะถูกคดีเียนว่าขาดเมตตากรุณา และมีศีลค้างพร้อม หากจะมีคำค้านขึ้นว่า บุคคลมีธรรมชาติต้องกินเนื้อสัตว์มาแต่ไหนแต่ไร ถ้าพากันไม่เลี้ยงสัตว์ขาย และฆ่าสัตว์เสียหมด จะมีพากันอดหรือ? ข้อนี้เข้าใจว่า พระพุทธเจ้าท่านคงทรงเล็งเห็นแล้วว่า บุคคลมิได้มีนิสัยเหมือนกันทั้งหมด ชั่วก็มีดีก็มาก พระองค์ทรงสั่งสอนได้ก็แต่ผู้ที่มีอุปนิสัยเชื่อฟัง ผู้ไม่เชื่อฟัง ก็ไม่ทรงสั่งสอน สกฏที่ไม่ละเว้นการกระทำปาณาติบาตถือการมิจลาชีพ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตยังมีอยู่มาก และไม่มีโอกาสที่จะหมดไปได้ด้วย ส่วนผู้ที่มีได้ถืออาชีพ เช่นนั้น ก็ไม่ควรเลี้ยงไว้ขายให้ด้วย เพราะยังมีอาชีพทางอื่นอีกมาก ดังเป็นอยู่ทุกวันนี้ ถ้าไม่มีคนเลี้ยงสัตว์ไว้ขายให้เขาฆ่า และไม่มีผู้ฆ่า

เสียบเลย ผู้ปฏิบัติจริงคงยอมรับโทษผกได้แน้.

ข้อ ๔ การค้าขายน้ำเมาที่ต้องติเตียนนั้น ก็เพราะน้ำเมาเป็นของ ย่อมใจผู้ดื่มให้เปลี่ยนจากสภาพเดิม ตกเป็นคนกักขพะร้ายกาจ อาจ กระทบการมทุจริตชั่วร้ายได้ทุกสถาน กระทบปลงชีวิตกันก็มักสำเร็จ ด้วยน้ำเมาเป็นเหตุ สุราเป็นน้ำเมาที่มีกำลังแรงมาก คนพาลชอบใช้ เป็นกระสาย ในการกระทำชั่วมากกว่าใช้เป็นประโยชน์อย่างอื่น.

ข้อ ๕ การค้าขายยาพิษนั้น ประสงค์ถึงเจตนาเป็นสำคัญ คือ ตั้งใจให้เป็นเครื่องเบื่อเมาหรือประหารโดยตรง จึงเป็นโทษ ของที่มี พิษร้าย เช่นสารหนู, แสลงใจ, เหล่านี ไม่แต่เป็นเครื่องประหาร อย่างเดียว ยังมีคุณสมบัติในการทำประโยชน์อย่างอื่นได้ เป็นอนนค- ประการ ผู้ขายก็ไม่มีประสงค์ให้นำไปทำอันตรายแก่ตน หรือใคร ๆ หากผู้ซื้อนำไปใช้ให้ผิดความประสงค์เองจะนั้นจึงไม่น่ามีโทษ. น้ำมัน ระกำที่ประกอบขึ้นเพื่อสำหรับทาแก้เมื่อย และขัดยอกแก้ ๆ คนอยาก ตายไฟล่อเอามาเป็นเครื่องมือสำหรับปลงชีวิตเอง เช่นนี้เป็นการเหลือ วิสัยของผู้ขายจะตามสอดส่องไปถึง ยังมีสิ่งอื่น ๆ ที่ประกอบขึ้นเพื่อ ประโยชน์ในทำนองนี้ ก็ถูกนำไปใช้เช่นกัน.

เมื่อมารดาบิดาได้บำรุงจะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วย
สถาน ๕

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว.
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี.

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๒.

๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา.

๔. หากรรยาที่สมควรให้.

๕. มอบทรัพย์ให้ในสมัย.

ในสถาน ๑ ของมารดาบิดาอนุเคราะห์บุตร ด้วยห้ามไม่ให้
ทำความชั่วนั้น รวมได้แก่สรรพสิ่งทั้งปวงที่โลกคิดเตียนว่าเป็นของชั่ว
เป็นอวมงคลล่วงศีลธรรมแล้ว ก็เข้าในข้อห้ามทั้งสิ้น กระแสที่จะนำ
บุคคลให้น้อมเข้าในแดนความชั่วมีอยู่ ๒ ทาง ทาง ๑ เป็นเพราะความ
คะนองของตนเอง หรือเพราะความเขลาเห็นผิดเป็นชอบ ทางที่ ๒ ก็
เรื่องคบเพื่อนที่ไม่ดี ใน ๒ ทางนี้แลเป็นเหตุให้ความประพฤติแปร
ไปสู่ระบอบชั่ว อันคำว่าชั่วนั้น เป็นสิ่งไม่พึงปรารถนาแก่ผู้หวังดี
ทั้งปวง แม้ผู้ประพฤติก็รู้ว่าสิ่งนั้นเป็นของชั่ว แต่เหตุใดจึงได้ประพฤติ
ก็เพราะเคยเห็นดีมาก่อนด้วยความคะนองใจ เมื่อได้ประพฤติดลงไปแล้ว
ก็เพราะเคยเห็นดีมาก่อนด้วยความคะนองใจ เมื่อได้ประพฤติดลงไปแล้ว
ก็ไม่ชอบให้ใครติว่าชั่ว พอขาดผู้ที่จะทักท้วงว่ากล่าวเสียแล้ว ความชั่ว
ก็เดินรูดหน้าตะบึงไปจนแก่ไม่ไหว ฉะนั้นในระยะที่เป็นหัวต่อสำคัญนี้
จำต้องอาศัยผู้ใหญ่คอยเตือน ให้เดินภายในแนวที่ต้องการไว้ อย่างปล่อยให้
ให้ความชั่วเข้าไปมวนคซ่อนอยู่ในสันดานได้ จะแก้ยาก อันคำว่า " ไม้
อ่อนดัดง่าย ไม้แก่ดัดยาก " หรือ " ก้นดีกว่าแก้ " นั้นไม่ควรลือในอัน
ที่จะนำออกใช้ในสมัยเช่นนี้ ผู้มีโชคดีนำไปประสพบุตรที่ว่านอนสอนง่าย
รู้จักสิ่งอันเป็นประโยชน์ และเสื่อมประโยชน์ ก็เป็นที่เบาใจเบาแรงของ
มารดาบิดา เสมือนได้ประสพลาภอันประเสริฐทีเดียว ส่วนวิธีที่จะสอน
ก็ควรค่อย ๆ ปลอดภัยชี้แจงให้เห็นผิดและชอบแต่โดยดี จนเด็กเข้าใจ

ข้อประสงค์ชัดเจน ไม่ใช่คำพรูสวาทคุกคาม อันเป็นเหตุให้เด็กเสียขวัญ
เลยก้าวจนลาน ไม่รู้ว่าความผิดของตัวมีอยู่แค่ไหน ฟังคำชี้แจงสั่งสอน
ก็ไม่เข้าใจเพราะความกลัวเป็นกำลัง ห่วงอยู่แต่การที่จะถูกทำโทษอย่าง
เดียว ถ้าเป็นเช่นนี้เสมอ ๆ เด็กอาจกลายเป็นคนสติพิการไปได้ ได้
นำอบายมุข อันเป็นหัวข้อชี้หนทางแห่งความเสื่อมมาลงไว้ เพื่อให้
ระวังอย่าให้เอามาเป็นเครื่องต้านทานความเจริญให้ชะงักไปเสีย ดังนี้ :-

อบายมุข คือ เหตุเครื่องฉิบหาย ๔ อย่าง

๑. ความเป็นนักเลงหญิง.
๒. ความเป็นนักเลงสุรา.
๓. ความเป็นนักเลงการพนัน.
๔. ความคบคนชั่วเป็นมิตร.

ข้อ ๑ ความเป็นนักเลงหญิง อันจะนำความฉิบหายมาสู่ตน ก็
ด้วยกามารมณ์เข้ากำบังจิตไม่ให้มีสติยังติด ทรายไฉยยังไม่บรรลุความ
สำเร็จ ก็พากเพียรจ่ายเงินบำเน็จให้แม่สื่อ และจ่ายกำนัลให้แก่
หญิงที่รักเป็นจำละหวั่นไป การเสียดมเสียดายในเวลานั้น เป็นอันเลิก
คิดกันเสียทีเดียว ถ้าไปโดนหญิงเป็นนักเลงปอกลอกเข้าด้วยก็ยิ่งซ้ำร้าย
กว่าจะรู้สึกตัวสิ ทรัพย์ร่อยหรอเข้าไปเสียถนัดแล้ว แม้อกลับใจไม่ได้
ก็หมดตัวเลยทีเดียว ถ้ามีใจเด็ดเดี่ยวคิดเลิกเสียได้ ในไม่ช้าก็คงเริ่มใหม่
เข้าอีก และก็คงโดนทำนองนี้อีกนั่นแหละ ความประพฤติเช่นนี้ แม้
จะได้ประสบคนดีมีหลักฐานพอที่จะหาความสุขได้แล้วก็ดี อันจะป้องกัน

การฝึกไฟซึ่งมีประจันตั้อยู่มิให้มีสืบไป หาได้ไม่.

ความในข้อ ๒,๓,๔, ต่อลงมาเป็นบทที่มีอยู่ในอบายมุข ๖ ทั้งนั้น จึงคงไว้ไปรวมกล่าวในอบายมุข ๖ เสียทีเดียว ดังนี้ :-

อบายมุข คือ เหตุเครื่องฉิบหาย ๖ อย่าง

๑. คม่น้ำเมา.
๒. เทียวกลางคืน.
๓. เทียวคูการเล่น.
๔. เล่นการพนัน.
๕. คบคนชั่วเป็นมิตร.
๖. เกรียดคร้านการทำงาน.

ใน ๖ อย่างนี้ จำแนกออกไปอีกอย่างละ ๖ คือ :-

๑. คม่น้ำเมา มีโทษ ๖.

ก. เสียทรัพย์, แสดงว่าน้ำเมา เป็นสิ่งนำมาซึ่งความฉิบหาย สำหรับผู้มีทรัพย์อยู่ก่อนแล้วก็ไม่สู้กระไร แต่ถ้าผู้ที่ได้ได้น้อย หรือที่ คม่น้ำเมาแต่เมื่อยังบริบูรณ์ ครั้นมาประสบคราวฝืดเคืองเข้า จะจวนเสียเพื่อการประหยัทรายจ่าย กังคหาได้ไม่ ที่สุดจะเดือดร้อนในเรื่อง ทรัพย์ หาได้ไม่พอแก่ท้องของตน และเลี้ยงครอบครัวอยู่แล้วก็ตามที เมื่อถึงเวลาที่ท้องเดือนขึ้นมา ดังเจ้าหนึ่คอยกุมตัวอยู่เช่นนั้น ก็จำต้อง ขวนขวายซื้อหามาส่งตามจำนวนที่ต้องการ แม้ไม่มีรายจ่ายเป็นสัดส่วน ไร่แล้ว ก็จะต้องหันเข้าเจียดเอาค่าอาหารประจำวันมาเป็นค่าน้ำเมาเสีย

๑-๒ ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๖.

ตามส่วน สิ่งอื่นที่จำเป็นเช่นอาหาร แม้จะบกพร่องไปบ้าง ก็พอทน แต่ถ้าขาดทางน้ำมาแล้วเป็นทนมไม่ไหวทีเดียว ถ้าไม่มีทรัพย์รายใดที่จะเอามาเฉลี่ย ก็ต้องซื้อเจ๊ก เจ้าหนี่จะตามเกาะหัวบันได ทวงเช่า ทวงเย็นก็ทนได้.

ข. ก่อนทะเลาะวิวาท, เพราะน้ำเมาเป็นเครื่องข่มใจ ส่งเสริมอกุศลมูลที่ประจำอยู่ในนิสัยให้กำเริบฮึกเหิม เทียวระรานหาเหตุแก่คนอื่น บางทีถึงวิวาทฆ่าฟันกันโดยไม่มีมูล.

ค. เกิดโรค, น้ำเมาหรือสุรา แม้บางคนนิยมว่าเป็นยาแก้ตามที แต่ถ้าดื่มอยู่เป็นนิสัยแล้วอาจกลายเป็นยาพิษ ทอนชีวิตผู้ดื่มให้สั้นเข้า เพราะกระทำให้อำนาจใจเด่นแรงจนประสาทพิการ และแพร่ไปเป็นโรคต่าง ๆ บางอย่างถึงพิการตัดหนทางอาชีพ ตกเป็นคนทุพพลภาพจนตลอดชีวิต บุตรภรรยาที่คอยได้รับความลำบากคับแค้นไปตามกัน.

ง. ต้องติเตียน, น้ำเมาเป็นของอำนาจความไม่สุภาพให้แก่ผู้ดื่ม แม้คนที่เคยประพฤติสงบเสงี่ยมมาแต่ก่อน เมื่อใดดื่มเข้าแล้ว อาจกลายเป็นคนมุกทะลุคุดคือดฮึกเหิม กระทำในสิ่งที่ไม่น่าจะทำ และสิ่งที่ผิดกฎหมายได้ง่าย ๆ มีความเห็นวิปลาสผิดธรรมดา เห็นคนอื่นเป็นเลว ขวางหูขวางตาไปหมด ไม่มีใครจะติเกินตนได้ ทั้ง ๆ ที่เดินจะให้ตรงทางได้ก็ยังไม่ยอมอยู่แล้วเช่นนั้น เมื่อเด่นเร้งเด่นกาไปไม่ถึงไหน ในที่สุดก็ต้องลงนอนเกลือกฝุ่นกลางถนน หรือในท่าอริมถนน ก็เคยถือเอาเป็นที่สำราญอยู่บ่อย ๆ จะลุกขึ้นโดยลำพังหาได้ไม่ ต้องทอดธุระให้คนนอน

จัดการแทน ทำตนดุจท่อนไม้ ใครจะบ่นว่าสักเท่าไรก็ไม่รู้สึก.

จ. ไม่รู้จักอาย, เพราะน้ำเมากระทำให้มีสติพ้นเพื่อนไปจากความ เป็นปกติ อาจบันดาลให้ผู้ดื่มทำหรือพูดในสิ่งที่น่าละอายได้คุณคนบ้า กล่าวคำหยาบช้าอาละวาดเอะอะแก่นุคคลทั่วไป ทั้ง ๆ เสียงกะอ้อกะแอ้ จะตัดใจให้ซัดถ้อยซัดคำได้ก็เต็มฝืนอยู่แล้ว ฉะนั้น จะได้วางส่งเสียงไว้ไว้ ก่อนความรำคาญให้แก่ผู้อื่นต่อไปอีกก็หาไม่ ความรู้สึกอายนั้นเป็นอัน ว่าไม่มีเสียทีเดียว ที่สุดความลับซึ่งควรปกปิด เมื่อเมาเข้าแล้วก็นำออก ขยายได้หมดโดยไม่เลือกบุคคล.

ฉ. ทอนกำลังปัญญา, ด้วยการมัวเมากระทำให้เป็นคนขาดสติ สัมปชัญญะ ไม่มีเวลาตริตรองในอันจะประกอบกิจการงาน ที่เป็นประ โยชน์แก่ตนและครอบครัวได้ อนึ่ง การประทุษร้ายกันโดยวิธีลวง ให้ ดื่มน้ำเมา อย่างที่เรียกว่า "มอมเหล้า" ก็มีอยู่อย่างคดคิ่น การลวง ด้วยประสงค์ทรัพย์บ้าง ประสงค์ทำร้ายร่างกายบ้าง ในที่สุดถึงอันตราย แก่ชีวิตเสียก็มาก กรรมเหล่านี้ล้วนสำเร็จด้วยความหลงในรสของน้ำ เมาเป็นพื้น ข้อประสงค์ของการมอมเหล้า ก็เพื่อกำบังความรู้สึกของผู้ ที่เขาต้องการกระทำ ให้ตกอยู่ในข่ายในข่ายแห่งความประมาทมีคมน ไม่มีสติ ที่จะระวังตัวได้แล้ว ในที่สุดก็ทำเอาตามความพอใจ จุจร้างอันปราศ จากวิญญูณแล้ว นี่เป็นอุทาหรณ์ของลักษณะการทอนกำลังปัญญา.

ข้อแสดงโทษของการดื่มน้ำเมา ตามที่กล่าวมาทั้ง ๖ ลักษณะ ล้วนเป็นเรื่องออกจากความประมาท อันจักนำตนเข้าสู่ความเสื่อมอย่าง เดียวเท่านั้น แต่ผู้ที่ดื่มแล้วไม่ปล่อยสติให้เซไปตามน้ำเมา ก็มีอยู่บ้าง

สมควรได้ชื่อว่าเป็นผู้ดีมีสติ แม้กระนั้นก็ยังต้องเปลืองเงิน ว่าซื้อและ
ปมโรคอยู่ สู้ไม่รู้จักดีมีเสียเลยไม่ได้ ผู้ยังไม่เคยดีมีก็ขออย่าได้ริเข้าเลย
ไม่สนุกอะไรนักดอก มันเป็นของให้โทษเห็นอยู่ชัด ๆ เช่นนี้.

๒. เกี่ยวกับกลางคืนมีโทษ ๖ คือ :-

ก. ชื่อว่าไม่รักษาตัว, อันการเกี่ยวกับกลางคืน โดยมากมีแต่ส่วน
ข้างเสีย เพราะเป็นเวลาที่แวดล้อมไปด้วยภัยอันตรายหลายอย่างหลาย
ชนิด เช่นการปองร้ายก็ชอบทำแก่กันกลางคืน จริงอยู่ การทำร้าย ย่อม
เกิดแต่ความบาดหมางกันมาก่อน จึงเป็นเหตุให้ทะเลาะวิวาทว่า ตนมิได้มี
เรื่องวิวาทบาดหมางแก่ใคร ๆ จะมาเกลียดชังเอาอะไร ที่เข้าใจเช่นนี้
ออกจะเป็นการเลิกล่นอยู่สักหน่อย โดยเหตุว่าความผิดใจกัน อาจเกิด
ขึ้นในเวลาปัจจุบันทันด่วนก็ได้ มิฉะนั้นถ้าบังเอิญประจวบเวลาเคราะห์
ร้าย มีการเข้าใจผิดว่าเป็นบุคคลที่เขาประสงค์จะทำร้าย เมื่อได้ทำผิด
ไปแล้วก็เลยตามเลย ข้างผู้ถูกกระทำร้ายก็ตกเป็นคนเคราะห์ร้ายไปเท่า
นั้น ยังภัยที่เกิดแต่ขวากหนามหรือสัตว์ร้ายขบกัด เพราะเวลาค่ำมืดแล
ไม่เห็นก็อาจไปเหยียบมันเข้า ที่สุดไม่มีเหตุอะไรอื่นรบกวน ก็เกิดโรค
อันเกิดแต่ความเมื่อยล้าอ่อนเพลีย จักสำแดงอาการขึ้นโดยไม่รู้สีกตัว
จริงอยู่ ถ้าพูดถึงทางเกิดโรคแล้ว ไปกลางวันก็หนีไม่พ้น ข้อนี้จึงขอ
แถลงไว้เสียทีเดียวว่า ตอนกลางวันมักเป็นเวลาของประโยชน์ธุระการ
งาน การงานบังคับให้จำต้องไป หาใช่ไปเที่ยวเฉย ๆ ไม่ เมื่อต้อง
เหน็ดเหนื่อยเพราะตรากตรำการทำงานอยู่ เวลากลางคืนจึงเป็นเวลาที่ดีควร

๑. ที.ปาฎิ. ๑๑/๑๕๖.

พักผ่อน.

ข. ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย, ข้อนี้หมายความว่าคนที่ตนซึ่งมีหน้าที่
คุ้มครองบ้านเรือนและครอบครัว มาละทิ้งไปเสียในเวลาอันเปล่า
เปลี่ยวอ้างว้าง และเป็นเวลาของภัยอันตรายทั้งปวงกำลังออกกระบาด
กล่นเกลื่อน ฉวยมีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ไข้เจ็บเป็นต้น เกิดขึ้น
แก่ลูกเมียที่บ้าน ก็จะไม่มีการช่วยเหลือไว้.

ค. ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ, ข้อนี้ความทำนองเดียวกับที่กล่าว
มาแล้ว แต่ภัยอันจะเกิดแก่ทรัพย์สมบัติในเวลาเช่นนี้มักเป็น โจรภัย,
อัคคีภัย, อย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าเผชิญเกิดขึ้นในเวลาที่ไม่อยู่ ก็จะ
รู้สึกเสียใจในการที่ไม่ได้อยู่ช่วยเหลือ หรืออีกนัยหนึ่ง เมื่อไปถูกรู
ล่อลวงล้วงลักเข้า ก็เป็นเรื่องที่ต้องเสียทรัพย์เหมือนกัน.

ง. เป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย, ด้วยเวลากลางคืนมักเป็นเวลา
ของคนร้ายชอบกระทำการทุจริต หรือผู้ที่ประสงค์ทำการซ่อนเร้นก็ชอบ
ใช้กลางคืน เพราะเป็นเวลาเหมาะในอันจะหลบหลีกสายตายผู้ที่
ปฏิบัติของเขา ฉะนั้นผู้ชอบเที่ยวชอกแซกในเวลาค่ำคืน จึงกระทำ
ให้น่าระแวงว่า จักเป็นคนชนิดที่กล่าว.

จ. มักถูกใส่ความ, ข้อนี้ความคล้ายคลึงกับข้อ ง. กล่าวคือ
เมื่อไปยืนหรือเดินในเขตที่ควรจะสงสัยว่าเป็นคนร้าย หรือคนทุจริตผิด
ภรรยาและบุตรสาวท่านมาชุ่มช่อนอยู่ ก็จะเป็นเหตุให้เขาอ้างหลักฐาน
ใส่ความได้ ถ้าเราไม่มีที่อ้างอิงให้พอลบล้างข้อหาของเขาได้แล้วก็ค่อนข้าง
เสียเปรียบ.

ฉ. ได้ความลำบากมาก, คือความลำบากกายและใจอันจะพึงมีมา แต่เหตุุทรมาณร่างกาย ดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น.

๓. เทียวดูการเล่นมีโทษตามวัตถุที่ไปดู ๖ คือ ๑. รำที่ไหน ไปที่นั่น, ๒. ขับร้อง, ๓. ดิดสีตีเป่า, ๔. เสภา, ๕. เพลง, ๖. เถิดเทิง.

การเล่นถ้าเป็นในเวลาี่ น่าจะต้องเพิ่มจำนวนขึ้นอีก มีหนังฉาย เป็นต้น ที่ห้ามนี้ก็คงไม่ถึงแก่ไม่ให้เตจะต้องเสียทีเดียว เป็นแต่ไม่ให้ ถือเอาเป็นสิ่งสำคัญ ถึงต้องละการงานอื่นหมด พอสิ้นแสงแดดก็เตรียมตัวไปเข้าประชุมมหรสพเป็นเนืองนิตย์ดังนี้ ก็ออกจะหนักมืออยู่ และ ช้าชวนให้คิดถึงกระเป๋าสตางค์ว่า จะถูกรบกวนไม่มีเวลาหยุดหย่อน เพราะการมหรสพสมันี้ หาได้มีให้ดูเปล่าเช่นแต่ก่อนไม่ จักต้องเสียค่าผ่านประตูตามลำดับชั้นแทบทุกอย่าง ถ้าเพียงแต่ไปเพื่อการหย่อนใจ บางครั้งบางคราวแล้วก็ไม่สู้กระไร.

การเที่ยวกลางคืนก็ดี เทียวดูการเล่นก็ดี เป็นเครื่องนำความ สำราญให้ชั่วคราวจริงอยู่ แต่เมื่อกลับมาถึงบ้านแล้วมักหวนคิดเสีย คายเวลา อันพอจะทำการงานที่ค้างพัวพันอยู่ให้หมดเปลืองไป ก็จัก ต้องผิดเพี้ยนให้เนิ่นเวลาต่อไปอีก มิใช่แต่เท่านั้น ยังต้องเสียเวลาพักผ่อนนอนกลางวันใช้หนี้ที่ถูกอดนอนมา ดังนี้ออกจะเป็นการเบียดเบียน ตนอยู่ไม่น้อย.

๔. เล่นการพนันมีโทษ ๖^๒

๑-๒ ที. ปาฐ. ๑๑/๑๕๓.

ก. เมื่อชนะย่อมก่อเวร, นี้มีความมุ่งหมายในจุดอันเดียวกัน คือ มุ่งจะรวบ ครอบงำที่ตั้งต้นเพลิงในอันจะดึงเอาทรัพย์ซึ่งกันและกัน ฝ่ายใดมีชัยก็ได้ทรัพย์ไปเป็นสิทธิ์ของตนดังประสงค์ ฝ่ายผู้แพ้ซึ่งเป็นผู้ต้องเสียทรัพย์ ก็เป็นกรรมดาอยู่เอง ที่ที่จะต้องพยายามแก้ตัว เพื่อเอาทุนของตนกลับคืนด้วยความเสียดาย เวรจึงเกิดขึ้นแต่บัดนี้เป็นไป แม้การไม่เป็นไปดังประสงค์ ก็เพิ่มความเคียดแค้นขึ้นอีก ยังมีจำพวกที่เล่นจนหมดเนื้อหมดตัวแล้ว และยังขิ้นเล่นในทำนองติดค้างต่อไป ก็ยังซ้ำร้าย ฝ่ายข้างผู้ชนะเห็นว่าการเล่นกับผู้ไม่มีทุนรอนย่อมเสียเปรียบ ก็คงไม่ยอมเล่นด้วย เมื่อชนะนี้เวรก็ยิ่งเจริญงอกงามขึ้นเป็นลำดับ.

ข. เมื่อแพ้ยอมเสียดายทรัพย์ที่เสียไป. ด้วยทรัพย์ไม่ใช่เป็นของหาได้ง่าย ทั้งนี้เพราะความโลภคิดแต่จะได้ฝ่ายเดียวเป็นเหตุ จึงได้เข้าเล่นครั้นความคาดหมายมาผิดตรงกันข้ามไปเสีย ก็เกิดปริวิตกถึงเรื่องทรัพย์ที่เสียไป ถ้าการพยายามในอันจะนำทุนของตนกลับคืนมาไม่เป็นผลสำเร็จ และทรัพย์ก็หมดเปลืองเข้าไปจนสิ้นเชิงแล้ว ผลของการต่อไปยังคงมีอยู่ก็คือทุกข์เดือดร้อน ใจกองุ่นงานหมดสติ ถึงต้องฆ่าตัวตาย เสียก็ชุกชุม.

ค. ทรัพย์ย่อมฉิบหาย, ข้อนี้เห็นจะไม่ต้องบรรยายมากนัก เพราะการพนันเอาทรัพย์กัน เมื่อแพ้ ทรัพย์ก็ย่อมฉิบหายอยู่เอง.

ง. ไม่มีใครเชื่อค้อยคำ, ผู้ประพฤติก่อนการพนันโดยมาก ผลสุดท้ายก็ตกเป็นคนไร้ทรัพย์ บางคนถึงแก่หมดเนื้อหมดตัวเอาทีเดียว ที่ทรงตัวอยู่ได้นั้นน้อยนัก เมื่อการหายหน้าเร่งรัดเข้ามาจะนี้ ใน

ที่สุดก็จักตกเป็นเหยื่อแห่งความวิบัติ ต้องทรมาณกายอด ๆ อยาก ๆ แต่ใครเล่าที่เป็นคนไม่มีความสำรวมกายวาจาอยู่แล้ว จะยอมอดตาย ปากมีอยู่แก่ตัว ก็เที่ยวตลบตลึงปลิ้นปล้อนเอาตัวรอดไปมือหนึ่ง ๆ สบ โขศเหมาะก็รวยเสี้ยทีหนึ่ง แล้วตั้งต้นเล่นต่อไป หมดลงก็เที่ยวปลิ้น-ปล้อนต่อไปอีก แม้ที่สุดถ้ามีใครจ้างเป็นพยานเท็จ ก็อาจทนสาบานให้ การเป็นพยานเท็จได้ ความประพฤติเหล่านี้แล การทำให้ผู้อื่นรังเกียจ ไม่เชื่อถือคำพูด แม้เป็นคำที่สัตย์จริงก็ตาม.

จ. เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อน, ผู้ไม่ประพฤติเล่นการพนัน ก็เพราะมองเห็นไกลว่า การพนันเป็นของให้โทษ เป็นของทำบุคลล ให้เสื่อม เมื่อเพื่อนเป็นคนมีนิสัยชนิดนี้ แม้จะเป็นเพื่อนฝูงที่เคยรัก ใคร่สนิทสนมกันมาเพียงใดก็ตาม ถ้าเขาทราบความประพฤติเล่นการ พนันเข้าเมื่อไร ก็คงไม่พอใจจะสมาคมด้วยเมื่อนั้น เพราะเกรงว่าถึง คราวโทรมลงจะหันไปเบียดเบียนเขาเข้า ในกรณีเช่นนี้ มีปรากฏใน คำโคลงของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) บทหนึ่ง ประพันธ์ในกระทู้คำว่า " เบื่อ " ความลงกันกับเรื่องทีกลาวดังนี้ :-

เบื่อเพื่อนเป็นพวกป้อง โปแปะ

ยืมหยิบเงินแทะและ ไปแล้ว

หากได้ก็เฉยแจะ เชื้อนชัก สูญนา

แม้ว่าเสียฤาแคล้ว คลาดซ้ารบกวน,

เมื่อลักษณะการเป็นดังนี้ เพื่อนจะปฏิเสธได้หรือ ? ในเมื่อคนที่ชอบ พอกันมาขอความช่วยเหลือ แต่ถ้าจะปล่อยยให้รบกวนไม่รู้จักจบก็ทน

ไม่ไหวเหมือนกัน ความรู้สึกอึดอัดมีอยู่ดังนี้ จึงไม่มีอะไรจะดีไปกว่า นำตัวออกห่างเสีย ฉะนั้น จึงส่อให้เห็นเป็นอาการดูหมิ่นดูแคลนขึ้น ด้วยเหตุหมดความเกรงใจ.

จ. ไม่มีใครประสงค์แต่งงานด้วย นี่เป็นธรรมดาของผู้ที่จก
ร่วมทุกข์ร่วมสุข จำต้องเลือกแต่บุคคลที่ตนแน่ใจว่าเป็นคู่ร่วมสุข
ร่วมทุกข์ได้จริง และคงไม่นำความหายนะมาให้ภายหลัง ดังนี้ จึงเป็น
ผู้สมควรแต่งงานด้วยได้ ก็แต่เรื่องประพฤตินั่นนั่น เป็นสิ่งที่
อีกฝ่ายหนึ่ง จะต้องรีบเลือกคัดออกเสียจากกรอบแห่งความประสงค์
ก่อนความประพฤตินั้นด้วย ทราบกันอยู่ดีแล้วว่า การพนันเป็นของ
ชั่วร้าย กระทำให้ผู้เล่นมัวเมา เมื่อเสียทรัพย์จนหมดเนื้อหมดตัวแล้ว
ต่อไปก็มีอยู่แต่จกนำความเสื่อมมาประเคนให้แก่ครอบครัวเท่านั้น ทั้งนี้
เพราะความพยายามในอันจะแก้ตัวให้ได้ทุนที่เสียกลับคืน เมื่อความมุ่ง
หวังมิได้เป็นไปตามประสงค์ ก็เกิดหน้ามืด จึงหมุนเข้าทำลายสังหาริม-
ทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ ทรัพย์เหล่านี้จกต้องถูกจำหน่ายจนซื้อ
ขายเป็นลำดับไป เมื่อเช่นนี้ ไหนเลยผู้ที่ได้ชื่อว่าร่วมสุขร่วมทุกข์
จกจะยกกันทรัพย์ที่เป็นส่วนสินเดิมของตัวเองไว้ได้ ในที่สุดก็ต้องยอมให้
ผลาญจนสิ้น แม้ตัวเองก็ยากที่จะปลีกออกไปพ้นจากภัยอันนี้ได้ คือ
ต้องตกเป็นคนจนอยู่ในระดับเป็นนี้เขา ออกใหม่ไ้สุขม อดมมือกินมือ
ต้องร่วมทุกข์ไปจนหมดเวร การกระทำตนเป็นคนมีฐานะไม่แน่
นอน เช่นประพฤตินั่นนี่ เป็นเรื่องที่เกรงขามมาก คงไม่
มีคณงมยนำทรัพย์ของตนมาชำระคนด้วยทุนที่ใกล้ต่อความวิบัติโดย

ง่าย ตามเหตุผลดังพรรณนามา เป็นเครื่องนำให้เห็นโทษอันน่าหวาด
หวั่นอยู่ด้วยประการฉะนี้.

๖. คบคนชั่วเป็นมิตรมีโทษตามบุคคลที่คบ* ๖.

ก. นำให้เป็นนักเลงพนัน, การมีเพื่อนที่ชอบในทางพนันก็จะถูก
เขาแนะนำให้ประพฤติตาม เพื่อให้มีนิสัยตรงกับเขา จะได้หมดความ
รังเกียจในระหว่างเวลาที่คบกับอยู่ การชักจูงให้ประพฤติความชั่วนั้น
คุณก็ไม่เป็นของอยากอะไรนัก ถ้าไม่กล่าวถึงความสนุกเพลิดเพลินและ
ร่ำรวยขึ้น เป็นเครื่องล่อให้เกิดเลื่อมใสได้ แล้วก็หวังในความเป็น
ต่อได้ ยิ่งแนะนำให้รู้จักทำนองการไหวพริบในเชิงเล่น จนถึงฝันเห็น
สมบัติบำลุดขึ้นในใจได้ด้วย ก็เป็นอันว่าปลุกใจของเขาได้บรรลุซึ่งผล
สำเร็จบริบูรณ์ทีเดียว.

ข. นำให้เป็นนักเลงเจ้าชู้, เพื่อนที่ถนัดไปทางเจ้าชู้ก็ชอบที่จะให้
เพื่อนของตนประพฤติเช่นนั้นบ้าง หญิงบ้านไหนดีบ้านไหนไม่ดี ต้อง
เข้าอยู่ในสารบบของเขาหมด ที่จริงความรู้เช่นนี้ออกจะเป็นของ
ธรรมดาสำหรับคนหนุ่ม ๆ สนใจเพียงแค่นี้ก็ไม่ใช่สู้กระไรนัก แต่ถ้าหวน
ไปพิจารณาห้คำว่า เจ้าชู้ เข้าแล้ว อาจแปลความหมายไปถึงการฝักใฝ่
ทางชู้สาวเป็นอาชิต โดยไม่เลือกกาลและไม่เลือกบุคคล ก็ตกเป็น
เรื่องจู้จ้านมัวสาละวนอยู่แต่เรื่องเช่นนี้ จนไม่มีเวลาตรองถึงการ
งานที่จักเป็นประโยชน์แก่ตนได้ ก็เป็นเหตุอันจะนำตนเข้าสู่ความหายนะ
เท่านั้น ยิ่งการเรียนด้วยแล้ว ก็ยังเป็นเข้าศึกกันอย่างจังทีเดียว และ

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๑๕๒.

ยังจะต้องระวังศัตรูรอบข้างอีกด้วย เช่นพี่น้องพวกพ้องของเขาหรือคนที่เขารักใคร่พอใจกันอยู่ก่อนจะปองร้าย ที่ร้ายไปกว่าคือการรักครั้งแรก มักรักเอาเต็มทีจนหมดทุนหมดครอน ถึงกล่าวอวดได้ว่า "ฉันรักยิ่งกว่าชีวิต" และก็เป็นคำกล่าวที่ไม่ผิด ในเมื่อเรื่องดำเนินไปติดขัดเข้า โดยมีอุปสรรคฉายให้เห็นหนทางไปไม่ตลอดเกิดขึ้น ในที่สุดก็ถึงซึ่งอาการหมดหวัง เลยเปลี่ยนความคิดเป็นเรื่อง คับ ขึ้นแทน ตั้งปรารถนาเอาง่าย ๆ ในอันที่จะทำลายชีวิตตนเองเสีย ด้วยอำนาจโรคจิต จึงมิได้ยั้งคิดในอันที่จะตัดเตือนตนว่า การที่ได้อัธยาศัยมาเป็นมนุษย์อันสมบูรณ์เช่นนี้ ไม่ใช่เป็นของง่าย และการที่ได้อบรมตนเป็นคนรู้ผิดรู้ชอบมาถึงปานนี้แล้ว ก็ควรทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองสืบไป การตายด้วยเรื่องอันไม่เป็นแก่นสารเช่นนี้ ออกจะเป็นการเหยียดตัวเลวเกินไป จะมีใครชมว่าใจเด็ดก็หามิได้ มีก็แต่จะติว่าบ้าและโง่เขลาอะไร ๆ ผู้ที่ตนรัก ถ้าไม่เป็นบ้าเหมือนกัน เมื่อได้ทราบก็จะกลับดูหมิ่นและรู้สึกเป็นการสิ้นเคราะห์เสียเข้าไป ขอยุวชนทั้งหลายผู้ตกอยู่ในฐานะเช่นนี้ จงระลึกถึงค่าแห่งชีวิตของตนไว้บ้าง ถ้าชีวิตยังคงอยู่ก็พอจะมีเวลาคิดผ่อนผันหาช่องทางดำเนินให้ถูกทางได้ แต่การทำลายชีวิตให้พินาศเสียแล้ว ก็เป็นหมดเรื่องในอันจักแก้ไขอยู่เอง ความรักที่ไม่สมประสงค์นั้นหาใช่ความรักที่แท้ไม่ เป็นความรักประกอบขึ้นด้วยกรรมบันดาล เพื่อลวงตัวเองต่างหาก.

ค. นำให้เป็นนักเลงเหล้า, เพื่อนที่ชอบดื่มก็คงไม่เว้นที่จักชวนให้ดื่มกับเขา โดยยกคุณของสุราว่า เป็นของดีเลิศด้วยประการทั้งปวง

แล้วแต่จะนึกออกมาได้ในเวลานั้น เช่นกล่าวว่า สุรากระทำให้เป็นคน กว้างขวางในทางสมาคม หรือกระทำให้องอาจไม่หุดหู่ในเวลาต้องการ ความกล้าหาญ ทั้งเป็นยาเจริญอาหารชนิดหนึ่ง และอะไรต่ออะไรร้อย พันแปด จริงอยู่ สุราใช้เป็นกระสายยาได้บางชนิด แต่ใช้เอาดีอย่าง เทน้ำเท่าไรก็ไม่รู้จักเต็ม.

ง. ทำให้เป็นคนลงเขาด้วยของปลอม, เช่นธนบัตร สตางค์ และอื่น ๆ นำไปเที่ยวซื้อขายแลกเปลี่ยนมิได้เกรงกลัวอาญาบ้านเมือง หากเขาจับได้ ก็ต้องถูกจำขังทนทุกข์ทรมานรับโทษตามกฎหมาย.

จ. นำให้เป็นคนโกงเขาซึ่งหน้า, ซ่อนสังเคราะห์เข้าในบท ง. คือการลงเข้าด้วยของปลอม เมื่อเขารู้ขึ้นเชิงในเล่ห์เหลี่ยมทั่วกันเสีย แล้ว การหากินเช่นนั้นก็ไม่เกิดผล แม้ไม่มีวิธีใดจัดนำมาประกอบการ โกงได้อีก คราวนี้ก็ต้องใช้ไม้โกงซึ่ง ๆ หน้า เช่นยกยก, ตู, น้อ, และสับเปลี่ยนเป็นอาทิ.

ฉ. นำให้เป็นหัวไม้, การเป็นนักเลงหัวไม้เที่ยวก่อกรรมทำเข็ญ แก่เพื่อนบ้านร้านตลาดไม่ให้เป็นผาสุกได้นั้น สมุฏฐานเนื่องมาแต่ สันดานเหี้ยมโหดชั่วช้า กระทำคนเกลียดกลัวทั่วไป ไม่มีใครกล้า คบค้าสมาคม ก็จำต้องมั่วสุมคลุกคลีอยู่เฉพาะในกลุ่มคนพาลด้วยกัน จนนิสัยคุ้นแก่ความชั่ว การฉกชิงวิ่งราวหรือใช้อำนาจถือคู่ขู่กรรโชก เหล่านี้จำต้องอาศัยวิชาหัวไม้เป็นเครื่องอุปถัมภ์ เพราะอาจมีการต่อสู้กัน กับเจ้าทรัพย์อยู่เสมอ ยิ่งกว่าความประพฤติชั่วช้า เจริญแผ่ออกไปจนถึง มีลูกน้องหรือสมุนมากเข้า เลยมีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่เกรงขามของคน

ทั่วไปจนได้ชื่อว่า " นักเลงโต " แล้ว ก็ต้องระวังทุกอิริยาบถทีเดียว
ในเรื่องจำเต็มไปด้วยคนชนิดนี้แทบทุกหนทุกแห่ง เพราะการเป็น
นักเลงโต จักต้องบำเพ็ญตนเป็นคนมีอิริยาบถแก่กล้า ปรากฏฝีมือ
ลายมือเป็นที่น่าเกรงขาม มิฉะนั้น ลูกน้องไม่นับถือ และตอนที่บารมี
แก่กล้านี้แลใกล้เขตที่จะเป็นเสือแล้ว เพราะเจ้าหน้าที่ต้องการตัวอยู่
ทุกขณะ เมื่อเขาเห็นการแฝงตัวคลุกคลีอยู่ในประชุมชน จะไม่
เป็นที่ปลอดภัยได้ ก็เตรียมตัวเปิดเข้าป่า เลยได้ชื่อว่าเป็นเสือนั้นเสือนี่
โดยบัญญัติของราษฎรแต่งตั้งให้ เพราะมีความประพฤติโหดร้าย
เหมือนเสือ เที้ยวแฝงตัวตราฝนทนแดด ได้กินมือ ๑ อดมือ ๒ มือ
ก็นับเป็นคืออยู่แล้ว เห็นบ้านไหนอยู่เปลี่ยวก็เข้าขูกรรโชกชิงเอาทรัพย์
บ้าง ปล้นฆ่าเจ้าทรัพย์เสียบ้าง ยังทารุณกรรมอื่น ๆ มีจุดคร่าหญิงไป
ทำอนาจารเป็นต้น ล้วนเป็นสิ่งที่น่าวิตกเกรงขามทั้งนั้น การแอบแฝง
ก็ไม่มีกำหนดว่าจะอยู่ ณ ที่ใดเป็นแน่นอน ได้ข่าวการจับกุมขึ้นใน
ตำบลนี้ ก็เลียงไปซุกซ่อนเสียในตำบลอื่นต่อไป เสี่ยงชีวิตไว้บนปลาย
กระบอกลูกปืน หากความสุจริตได้ตลอดชาติ เมื่อเจ้าหน้าที่ก้าวสกดจมนุม
เข้าจริง ก็หันเข้าต่อสู้จนหมดฤทธิ์แล้ว ก็คงยอมให้จับแต่ศพเท่านั้น
ถ้ายอมให้จับเป็นง่าย ๆ ก็ไม่ใช่เสือ.

เกียจคร้านทำงานมีโทษ ๖ ก็คือมักอ้างว่า หนาวนัก,
ร้อนนัก. เวลาเย็นแล้ว, เวลาเช้ายังเข้าอยู่, หิวนัก, กระจายนัก,
แล้วไม่ทำงาน (คู้ช่วงหาเวลาได้ยากเสียจริง ๆ) ผู้หวังเจริญด้วย
๑. ที. ปาฎิ. ๑๕๒.

โกศทรัพย์ ฟังเห็นเหตุเครื่องนิบหาย ๖ ประการนี้เสีย เพราะเป็น
เครื่องปิดความเจริญของตนในกายหน้า มีลาภและยศเป็นต้น.

สถาน ๒ มารดาบิดาอนุเคราะห์บุตร " ด้วยสอนให้ตั้งอยู่ใน
ความดี " บุคคลจะตั้งในความดีได้ ก็ต้องละสิ่งที่ตรงกันข้าม คือ
ความชั่ว แล้วน้อมใจเข้าสู่ทางสัมมาปฏิบัติ รู้จักบาปบุญคุณและโทษ
ประพฤติดนแต่ในสิ่งอันจักนำขึ้นสู่ระดับแห่งความเจริญ ดำเนินตาม
หลักพุทธภาษิต ดังได้นำมาบรรจุไว้ต่อไปนี้ :-

สัปปริสธรรม ๗ อย่าง

ธรรมของสัตบุรุษ เรียกว่าสัปปริสธรรม มี ๗ อย่าง

๑. ฆมมณฺณุตตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ เช่น รู้จักว่า สิ่งนี้เป็นเหตุ
แห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์.

ข้อนี้ย่อมทราบกันดีว่า ความสุขเป็นของควรปรารถนา และ
ตรงกันข้ามกับทุกข์ ซึ่งไม่มีใครชอบเสียเลย เช่นนี้จึงควรเลือก
ประกอบแต่สิ่งอันจักให้ผลเป็นสุข คือความดีงามทั้งปวง และละเว้น
สิ่งที่ให้ผลเป็นทุกข์ คือความชั่วเสีย.

๒. อุตฺถณฺณุตตา ความเป็นผู้จักผล เช่น รู้จักว่าสุขเป็นผลแห่ง
เหตุอันนี้ ทุกข์เป็นผลแห่งเหตุอันนี้.

ข้อนี้ท่านสอนให้รู้จักสวหาเหตุที่อำนวยผลเป็นสุข หรือทุกข์
จักได้เลือกปฏิบัติหรืองดเว้น ควรบรรยายไว้ในข้อแรก.

๓. อุตฺตณฺณุตตา ความเป็นผู้รู้จักตนว่า เราว่าโดยชาติสกุล

๑. อ.จ. สตุตทก. ๒๓/๑๑๓.

ยศศักดิ์, สมบัติ, บริวาร, ความรู้, และคุณธรรมเพียงเท่านี้ ๆ แล้ว
ประพฤติดนให้สมควรแก่ที่เป็นอยู่อย่างไร.

ข้อนี้ประสงค์ให้มีสติ ในเวลาจักพูดจักทำสิ่งใดที่เกี่ยวแก่ผู้อื่น
แล้ว ให้เหลียวดูฐานะของตนเสียก่อน แล้วจึงพูดจึงทำพอสมควร
แก่อัธยาศัย ไม่ให้ยิ่งหรือหย่อนจนเกินไป.

๔. มตฺตญฺญตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ ในการแสวงหา
เครื่องเลี้ยงชีวิตแต่โดยทางที่ชอบ และรู้จักประมาณในการบริโภค
แต่พอควร.

เครื่องเลี้ยงชีวิตที่ชอบด้วยศีลธรรมนั้น ได้แก่รู้จักดำเนินการงาน
ไปในแนวทางที่ชอบ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้ได้ความเดือดร้อน ส่วน
การบริโภคที่พอสมควร ก็คือรู้จักเลือกอาหารและเครื่องใช้สอยนุ่งห่ม
แต่พอเหมาะพอดีแก่อัธยาศัย ไม่เกินจำนวนทรัพย์ที่หาได้ หาได้น้อย
ก็ใช้แต่ของที่ถูก และรู้จักประสานงานกับของใช้ให้มีส่วนพอเหมาะ
พอดีกันด้วย อาหารก็เช่นกัน ถ้าเลือกสรรเอาแต่ของดีของแพง ก็
ให้โทษในเรื่องเปลืองทรัพย์ ถ้าบริโภคพร่ำเพรื่อหรืออึดเกินไป ก็ให้
โทษในเรื่องท้องเสีย.

๕. กาลญฺญตา ความเป็นผู้รู้จักเวลาอันสมควร ในอันจะ
ประกอบกิจนั้น ๆ.

การประพฤติตรงต่อเวลา เป็นของควรนิยมยึดถือ นอกจาก
จะทำให้สะดวกแก่การงานทั้งปวงแล้ว ยังให้ประโยชน์ในทางบริหาร
ร่างกาย งานประจำวันทุก ๆ วัน เช่นเวลารับประทาน, เวลานอน,

เวลาประกอบกรงาน, และพักผ่อน เหล่านี้ควรปฏิบัติให้เคยชินไว้
กรงานจะได้ไม่ก้าวก่ายคั่งค้ำ เว้นแต่จะมีเหตุจำเป็นที่จะต้องคลาด
เวลาเป็นบางครั้งบางคราว.

อนึ่ง การตรงต่อเวลาอีกอย่างหนึ่งก็สำคัญมาก ควรปฏิบัติให้
เป็นระเบียบไว้ มิฉะนั้น หากกิจธุระที่ต้องการเวลาแน่นอน ถ้าไป
โื้อ่โื้อ่ทำให้เคลื่อนเวลานัดหมาย ก็เป็นเหตุเสียการได้ เช่นงานที่มี
ฤกษ์จำกัดเวลาเฉพาะเป็นอาทิ.

๖. ปริสณฤตา ความเป็นผู้รู้จักประชุมชน และกรियाที่จะต้อง
ประพฤติต่อประชุมชนนั้น ๆ ว่าหมูนีเมื่อเข้าไปหาจะต้องทำกรियाอย่างนี้
จะต้องพูดอย่างนี้เป็นต้น.

การรู้จักกาลเทศะดังนี้ กระทำให้ผู้ที่ได้ประสบเกรงใจ ไม่คหุหมิ่น
ว่าชะอะหรืองุ่มง่าม ที่จะทราบว่ ในประชุมใดควรปฏิบัติอย่างไร
ให้ถือเอาบุคคลในที่นั้นเป็นหลัก ถ้าผู้ที่อยู่มีบรรดาศักคิหรืออายุอ่อน
เราก็ควรวางตนอยู่ในฐานเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ที่น่านับถือ แต่ถ้าในที่นั้น
เป็นที่ประชุมท่านผู้ใหญ่จะควรกระทำเคารพการวระอย่างไร ก็จะทำตาม
ควรแก่การ.

๗. ปุคฤคฤฤตา ความเป็นคนรู้จักเลือกรบุคคลว่ ผู้นี้เป็นคนดี
ควรคบ ผู้นี้เป็นคนไม่ดี ไม่ควรคบเป็นต้น.

คนที่ควรคบหรือไม่นั้น จะได้กล่าวในบทข้างหน้าสืบไป แต่
การที่จะสังเกตบุคคลให้ทราบว่ ดีหรือไม่ดีตามในบทนี้ ต้องอาศัย
ความพินิจพิเคราะห์ไปนาน ๆ หน่อยจึงจะทราบได้.

กุศลกรรมบถ ๑๐

จัดเป็นกายกรรม ๓ อย่าง

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง.
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยอาการแห่งขโมย.
๓. กามเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี เว้นจากประพฤตินอกใจ (กายกรรมทั้ง ๓ มีความสันนิษฐานไว้ในบทศีลตอนท้ายเล่มนี้).

จัดเป็นวจีกรรม ๔ อย่าง

๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากพูดเท็จ (การพูดเท็จชั่วร้ายเพียงไร ก็สันนิษฐานไว้ในบทศีลแล้วเหมือนกัน)
๕. ปิสุณาย วาจา เวรมณี เว้นจากพูดส่อเสียด (เช่นยุยงส่งเสริมให้เขาแตกร้างกัน นำเรื่องของฝ่ายหนึ่ง ไปบอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง เป็นตัวอย่าง).
๖. ผรุสสาย วาจา เวรมณี เว้นจากพูดคำหยาบ (คือคำที่ไม่เพราะหู กระทำความรำคาญให้แก่ผู้ฟัง ที่อย่างแรงกระทำให้โกรธเข้าประหัดประหารกันจนถึงแก่ชีวิตก็มาก).
๗. ผมฺพปฺปลาปา เวรมณี เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ (คือพูดเหลวไหลไม่เป็นสารประโยชน์).

จัดเป็นมโนกรรม ๓ อย่าง

๘. อนภิชฺชา ไม่โลภอยากได้ของเขา.
๑. ที. มหา. ๑๐/๒๕๕ ม.ม. ๑๒/๖๒๓.

๕. อพฺยาปาท ไม่พยาบาทปองร้ายเขา.

๑๐. สมฺมาทิฏฺฐิ เห็นชอบตามคลองธรรม.

การปฏิบัติธรรม ๒ บทข้างต้น จะดำรงอยู่ได้ก็อาศัยธรรมในบท
ท้ายเป็นผู้อุปถัมภ์จึงจะบรรลุผล คือไม่มีศัตรูก่อให้เกิดภัยเวรในภาย
หน้า เป็นหนทางนำมาซึ่งสงบสุข.

กรรมทั้ง ๑๐ อย่างนี้ เป็นสามัคคีกับความไม่ประมาทในที่ ๔
สถาน ดังได้นำมาลงไว้ :-

ควรทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน*

๑. ในการละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต.

๒. ในการละวจีทุจริต ประพฤติวจีสุจริต.

๓. ในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต.

๔. ในการละความเห็นผิด ทำความเห็นให้ถูก.

ในที่ ๔ สถานนี้ ๒ สถานข้างต้นเป็นแผนกศีล ๒ สถานข้างปลาย
เป็นแผนกใจ การรักษาศีล ก็คือ รักษากายวาจาให้สะอาดหมดจด
ไม่ละเมิดบทบัญญัติใด ๆ แต่การที่จะรักษาได้เช่นนั้น ก็ต้องอาศัยใจ
เป็นผู้อำนวย แม้กล่าวถึงผลที่ตรงกันข้าม คือที่จะทำให้ศีลวิบัติสลาย
ก็ด้วยใจเป็นต้นเหตุคู่กัน.

ลำดับต่อจากนี้ไป เป็นเรื่องของอุปกิเลส ๑๖ ซึ่งผู้ไม่ประมาท
ควรศึกษาไว้ สำหรับสอบกับความประพฤติที่เป็นอยู่ ณ เวลานี้ ว่า
สิ่งใดยังมีอยู่บ้าง จะได้เว้นเสียให้หมดสิ้นไป ดังนี้ :-

๑. อจ. จตุกก. ๒๑/๑๖๐.

อุปกิเลส คือ โทษเครื่องเศร้าหมอง ๑๖ อย่าง

๑. อภิชฌาวิสมโลภะ ละโมภไม่สม่ำเสมอ คือ ความเพ่งเล็ง
ข้อใจโดยย่อ ก็คือการอยากได้ของ ๆ เขามาเป็นของตน อันเป็น
เครื่องเศร้าหมองแห่งจิต เป็นปฏิปักษ์แก่ทางกุศล มีทานบริจาคเป็นต้น
ทั้งกระทำให้เป็นผู้มีมณธอันธการ ได้อย่างนั้นแล้วยังปรารถนาอย่างนี้
ต่อไปอีก เป็นอันว่าความอยากนั้น จะตักเติมสักเท่าใดก็ไม่รู้จักเต็ม
ถ้ารุนแรงเข้าอาจนำไปละเมิดต่อศีลธรรม ถึงเป็นคดีขึ้นโรงขึ้นศาล เป็น
เครื่องนำมาซึ่งความเดือดร้อน แม้จะได้ร่ำรวยเพราะความประพฤดิเห็น
แก่ตัวเช่นนั้น แต่หาความสุขมิได้ จะมีประโยชน์อะไร.

๒. โทสะ ร้ายกาจ. คือความมุ่งร้าย คิดล้างผลาญผู้อื่นด้วยความ
เจ็บใจ ซึ่งเป็นเครื่องเผาใจให้เราร้อนไม่สงบสุข และให้ไร้ปัญญา.

๓. โกรธะ โกรธ. ความโกรธกระทำให้อใจงุ่นง่านจนเฉียว ไม่มี
สติระงอในเมื่อได้ประสพสิ่งที่ไม่พอใจ แต่ไม่พอใจ แต่ไม่ถึงประทุษร้ายผู้ใด นอก
จากประทุษร้ายต่อผู้โกรธนั่นเอง.

๔. อุปนาหะ ผูกโกรธไว้. คือผูกใจเจ็บไว้เท่านั้น ไม่ถึงแก่จะ
พยายามแก้แค้น แต่ถ้าสบโอกาสอาจกระทำทดแทนก็ได้ การผูกโกรธ
ย่อมเป็นภัยเวรต่อกันไม่รู้สิ้นสุด เสมือนตรึงจิตของตนไว้กับความชั่ว.

๕. มัถยะ ลบลู่คุณท่าน. การหลู่คุณของผู้ที่ได้กระทำไว้แก่
ตนนั้นเรียกว่า เนรคุณ เป็นที่น่าละอายทั้งตนเองและผู้อื่น ในเมื่อ
ได้สำนึกถึงอุปการะของท่านที่มีแก่ตนในกาลก่อน.

๖. ปลาสะ ตีเสมอ. คือยกตนเทียมท่าน ได้แก่มารู้จักประมาณ
ตนว่าต่ำด้วยยศ, ทรัพย์, หรือคุณธรรมใด ๆ แต่สำคัญว่าตนมี
สมรรถภาพเท่าเทียมผู้ที่เจริญแล้ว ใฝ่หาอุบายยกตนให้เสมอกับท่าน
ประคองอย่างที่ยพยายามพองตัวจะให้โตเท่าวัว จนท้องแตกตาย มันก็
โตเท่าอย่างนั่นเอง.

๗. อิสสา ริษยา. คือเห็นเขาดีทนอยู่ไม่ได้ มีอารมณ์ครุ่นคิด
อยู่แต่จะบ่นรอนความดีของเขาให้ย่อยยับลง ด้วยกลัวเขาจะดีกว่าตัวไป
แม้การที่คิดจะให้เขามีอันเป็นไปเอง ไม่เป็นผลสำเร็จ ก็จะเกิดงุ่นง่าน
ไม่มีความสุข บางทีถึงแสดงออกมาทางกาย เลยกลายเป็นโกรธคิด
ประทุษร้ายเขาต่อไป.

๘. มัจฉริยะ ตระหนี่. คือไม่ยอมให้สิ่งของหรือวิชาความรู้
แก่ใคร จิตที่ตนอยู่ในความตระหนี่เช่นนี้ จัดเป็นมลทินแก่การบริจาคน
เป็นคนคับแคบไม่มีใครคบ.

๙. มายา มารยา. คือเจ้าเล่ห์ คิดอุบายเลวให้เขาสลัดตาม
ด้วยอาการฝืนความเป็นจริง จัดเป็นส่วนหนึ่งแห่งศีลองค์ที่ ๔ จักต้อง
มัวหมอง ถ้าจะมีเจตนาแรงกล้าก็ถึงขาดเลย.

๑๐. สาถยยะ โอ้อวด. การคิดโอ้อวดมีจุดประสงค์อยู่ที่จะให้
เขาชมตน คือแสดงโอ้อวดโดยตรงบ้าง โดยอ้อมเจือด้วยมายาให้ทราบ
โดยทางทั้ง ๕ บ้าง เช่นอวดรูปลักษณะแก่ตา อวดศัพท์สำเนียงแก่หู
เป็นต้น ถ้าพูดถึงโทษและคุณเพียงเฟิน ๆ ก็ไม่เห็นว่ามีอะไรร้ายแรงนัก
เป็นแต่จะทำให้เขายิ้มเยาะเล่นได้เท่านั้น แต่ถ้าใช้ความสังเกตเข้าจริง

ก็จะเห็นชัดว่ามีทั้งฝ่ายดีและชั่ว สำหรับการซื้อขายแลกเปลี่ยนแล้ว การ
อวดเป็นประโยชน์มากทีเดียว แต่ถ้าเพียงอวดเพื่อให้เขาชมว่ามั่งมี
หรือเป็นคนคิดว่าพวกพ้องด้วยประการใด เช่นนี้เป็นข้างฝ่ายชั่ว กล่าว
คือ ถ้าไปถูกคนริษยาหรือเหล่าโจรเข้า ก็จะเป็นภัยให้โทษแก่ตนและ
ทรัพย์สินสมบัติเท่านั้น.

๑๑. ถมกะ หัวคือ. ความคือร้อนไม่เชื่อฟังคำตักเตือนสั่งสอน
ของผู้ใด แม้จะรู้อยู่เต็มใจว่า คำเตือนหรือคำทักท้วงนั้นเป็นคำที่ถูกต้อง
แล้วก็ตาม แต่การจะสารภาพลงไปง่าย ๆ โดยไม่มีพิธีตองอะไร ก็
รู้สึกเสียเหลี่ยมไปทีเดียว ฉะนั้น เมื่อหาช่องหลีกเลี่ยงยังไม่ถนัด ก็
จำต้องคือไว้ เช่นแมวที่เราลูดหัว มันมักขยันทานถอยไปเสียข้างหลัง
ครั้นลูดหาง มันก็รูดไปเสียข้างหน้า ซิ่นกันอยู่เช่นนี้ การเป็นคนร้อน
ว่ายากนั้น มิแต่จักเสื่อมประโยชน์ ภายหลังไปผิดพลาดลงอย่างร้ายแรง
ก็ยากนั้น มิแต่จักเสื่อมประโยชน์ ภายหลังไปผิดพลาดลงอย่างร้ายแรง
ก็จักไม่มีใครตักเตือนให้สติ.

๑๒. สารัมกะ แข่งดี. การแข่งดีนี้ ถ้าถึงถึงใจก็คือ มุ่งจะเอา
ชนะเขา จะแข่งด้วยกำลังทรัพย์หรือกำลังความคิด หรืออื่น ๆ ตลอด
ถึงการวางกิริยาท่าทางและพูดจา เหล่านี้ แม้ชนะก็ชวนให้เกิดบาด
หมาง และเกิดการก่อเวรขึ้น ถ้าแพ้ก็คงมีอาการซึ่งเกิดขึ้นใน
อารมณ์คู่กัน ไม่เห็นมีประโยชน์อะไร ส่วนแข่งเพื่อประสงค์รางวัล
เช่นกีฬาต่าง ๆ หรือแข่งเพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เช่นการไต่วาที่
เพื่อเฟ้นหาความจริง เช่นนี้ มีผู้คอยตัดสินให้แพ้ชนะอยู่แล้ว ผู้แข่งขัน
ต่างฝ่ายก็ต่างมุ่งเอาชนะซึ่งกันและกัน ดังนั้น จึงไม่เข้าอยู่ในบทนี้.

๑๓. มานะ ถือตัว. การถือตัวจนเห็นคนอื่นเลวไปหมดนั้น

เนื่องมาแต่เรื่องตีราคาตัวสูงเกินไป โดยเที่ยวสายวัดกับคนอื่นแล้ว ก็
อคติในอันที่จะเข้าข้างตนไม่ได้ แม้เขาจะดีกว่าตนบ้างบางประการ ก็ทำ
ใจที่จักให้มันลืมไปเสีย ผู้ประพฤติเช่นนี้ เป็นการรอนฐานะของตน
ให้คับแคบ การเป็นคนใหญ่คนโตอาจตกอยู่ที่มียศหรือทรัพย์ก็จริงอยู่
แต่การเป็นผู้ดีนั้นน่าจะได้แก่ผู้ประพฤติศีลธรรมอันดีงามด้วย แม้จะ
เป็นคนไร้ยศและทรัพย์ก็ตาม อันจักเหยียดให้เป็นคนเลวเพราะความ
จนนั้นผิดแท้ และการสมาคมด้วยคนชนิดนี้ ก็หาทำให้เสียหายแต่
อย่างใดไม่ กลับจะเป็นประโยชน์ที่ได้คนดีมาเป็นพรรคพวก กระทำ
ให้มีตามีหูกว้างขวางเข้าเสียอีก แม้การถือตัวว่าเสมอเขาหรือถือตัวว่า
เลวกว่าเขา ท่านก็จัดเป็นมานะเหมือนกัน บุคคลไม่ควรคิดถึงตัวด้วย
ประการใด ๆ เลย.

๑๔. อติมานะ ดูหมิ่นท่าน. การดูหมิ่นเกิดแต่ทนงตนว่าดีกว่า
เขา เมื่อแก่เข้าก็สำแดงออกมาทางกายและวาจา เป็นเหตุให้เกิด
บาดหมางขึ้นในระหว่างกันและกัน อติมานะกับ มานะ ออกจะเป็น
สกุลเดียวกัน แต่ก็คงอยู่ร่วมกันไม่ได้ เพราะต่างฝ่ายต่างจะแย้งขึ้นหน้า
ซึ่งดีกันอยู่เรื่อยไป สมดังโคลงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าหลวงบทหนึ่งว่า

ชนหยิ่งไปชอบด้วย ชนใด
พาลชอบพาลเพราะใจ ต่อต้อง

ชนปราชญ์ชอบปราชญ์ไข คำชอบ กัณนา
หยิ่งต่อหยิ่งกลับจ้อง จ่อหน้างานสาน.

๑๕. มทะ มัวเมา. ความมัวเมานี้ จะเป็นเมฆศกศักดิ์สมบัติ
บริวาร หรือเมาในวัยเป็นหนุ่มสาว หรือในชีวิตซึ่งอบรมอยู่ใน
สุภาพใด ๆ ก็ตาม เหล่านี้ ล้วนเป็นเครื่องเร้าใจให้หลง มองไม่
เห็นภาพแห่งความทุกข์อันจักอุบัติขึ้นภายหน้าได้.

๑๖. ปมาทะ เลินเล่อ. ความประมาทขาดสติที่จะพิจารณาให้
ตระหนักในเหตุผลอันจักปรากฏขึ้นภายหน้า สมุฏฐานก็เนื่องมาจาก
ความหลง เช่นหลงในลาภในยศ หรือเห็นแก่การสนุกเพลิดเพลิน
หาได้ระลึกถึงโทษอันจักเกิดขึ้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นต้นเหตุไม่ ถ้า
ประสพเข้าจริง ก็จะทวีความเสียใจขึ้นอีกไม่น้อย อุปมาดังปลาหลงเหยื่อ
ซึ่งติดอยู่ที่เบ็ด หารู้ว่าอันตรายอันกำลังซ่อนอยู่ ณ ภายใต้นั้นจะมา
ถึงตัวไม่ กำลังอยากก็ตะกรุมตะกรามสวบเข้าไปจนเบ็ดเกี่ยวเอาปากไว้
แน่น จึงรู้สึก แต่ก็หมดหนทางที่จะแก้ไขเสียแล้ว ความเสื่อมเสีย
ทั้งปวง มักเนื่องมาแต่ความประมาทเป็นส่วนมากดังนี้.

ลำดับต่อไปนี้เป็นข้อความกล่าวถึงประเภทบุคคลที่ควรคบและ
ไม่ควรคบ อันมีลักษณะต่างกัน เรื่องเช่นนี้ท่านผู้เป็นมารดาบิดาย่อม
ชี้มทราบอยู่ทุกคน ในอันจะป้องกันบุตรไม่ให้คบคนชั่ว ให้คบแต่คน
ที่ประพฤติดี ตามระเบียบซึ่งได้นำมาบรรจุไว้ข้างล่างนี้.

มิตรปฏิรูป คือ คนเทียมมิตร ๔ จำพวก

๑. คนปอกลอก.
๒. คนดีแต่พูด.
๓. คนหัวประจบ.
๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย.

คน ๔ จำพวกนี้ไม่ใช่มิตร เป็นแต่คนเทียมมิตร ไม่ควรคบ.

จำพวกที่ ๑ คนปอกลอก มีลักษณะ ๔

ก. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว, คนจำพวกนี้แสดงว่ามีนิสัยหนักไปข้างเห็นแก่ตัว มิได้คิดถึงประโยชน์ผู้อื่น ใครจะได้รับความเสียหายด้วยการกระทำของเขาสักเพียงใดก็ตาม ถ้าเขามีส่วนได้อยู่บ้างแม้แต่น้อย เขาก็ต้องทำ.

ข. เสียให้น้อยคิดเอาให้ได้มาก, นิสัยชนิดนี้เรียกว่าคนรู้มาก ได้สิ่งใดมากำหนดเพียงเล็กน้อย แล้วใช้คำพูดของตนตอบแทนเสียจนพอใจ เป็นต้นว่า เพื่อนมีความประสงค์ในสิ่งที่มีอยู่ แม้จะเป็นของเลว หรือจวนเสียอยู่แล้วก็ตาม เขาจะต้องบันดาลให้สิ่งนั้นมีราคาขึ้นทันที.

ค. เมื่อมีภัยแก่ตัวจึงรับทำกิจของเพื่อน, ภัยนั้นไม่กำหนดว่าจะเป็นคนใด สุดแต่เห็นว่าเพื่อนจะช่วยให้พ้นได้ ก็เข้ากระทำการประจบเอาอกเอาใจ เพื่อนมีธุระการงานอะไร ก็เข้าช่วยเป็นเจ้าก็เจ้าการ ไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย แต่พอเพื่อนปรดแอกออกให้พ้นไป

ไปได้แล้ว เขาก็รู้สึกอ่อนเพลีย ประหนึ่งว่าจะมีอาการป่วยขึ้นมาทันทีทีเดียว การงานที่ค้างอยู่แค่นั้น ก็ยังอยู่แค่นั้นเอง.

ง. คบเพื่อนเพราะเห็นประโยชน์ของตัวเอง. ประโยชน์ที่ควรจะหวังจากเพื่อนมีอยู่ ๓ อย่าง คือทรัพย์, แรงและความคิด ความเห็นของคนรู้มากเช่นนี้ จะคบได้แต่เพื่อนที่หลงมมกาย ถ้าปะผู้ที่รู้ชนิดเข้า ก็คงไม่ยอมเสียเปรียบง่าย ๆ เพื่อนคนใดไม่ยอมเสียเปรียบก็เป็นอันเลิกล้ม ไม่ต้องคบกันเท่านั้น

จำพวกที่ ๒ คนดีแต่พูด มีลักษณะ ๔

ก. เก็บเอาของที่ล่วงแล้วมาปราศรัย, เช่นพูดว่าคอยจะให้สิ่งนั้น ๆ ก็ไม่พบปะกันเลย จนเวลาล่วงมาบัดนี้ของได้หมดไปเสียแล้ว.

ข. อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย, นี้เป็นลักษณะเดียวกันกับข้อแรก ผิดแต่ที่กลับอดีตเป็นอนาคต เช่นว่า ตั้งใจจะให้สิ่งนั้นสิ่งนี้ ก็แต่ของตามที่กล่าวยังไม่มา.

ค. สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้, สิ่งนั้นแม้เพียงแต่ไม่มีประโยชน์อย่างเดิวกี่ตามที่เกิด เพราะยังไม่ได้คิดถึงการได้การเสียให้รอบคอบ ก็เป็นสงเคราะห์ครึ่ง ๆ กลาง ๆ ทำให้ต้องเสียเวลาคิดไปหน่อยเท่านั้น อย่าให้เป็นเทียวหาสิ่งที่เป็นโทษมาสงค์เคราะห์ก็แล้วกัน เช่นส่งเสริมให้ทำความชั่ว, ให้ของแสลงแก่คนไข้, หรือตัดบาตรด้วยข้าวต้ม เหล่านี้ออกจะเป็นพิษอยู่.

มีเรื่องที่เกิดแก่ปัญหานี้อยู่อีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งคงเป็นไปในทางเวลา

ของเด็ก มิใช่เป็นเล่ห์เหลี่ยมอะไร แต่โดยที่เป็นเรื่องจริงจึงได้นำมาเล่าเพื่อสู้กันฟังอีกต่อหนึ่ง นามมาแล้ว เพื่อนของข้าพเจ้าได้เล่าให้ฟังว่าเมื่อเขายังเด็ก วันหนึ่ง น้ำของเขาได้ถูกผู้ใหญ่ทำโทษแล้วเลยหายไป พวกญาติ " มีเขาด้วยคนหนึ่ง " พวกมันแยกย้ายเที่ยวค้นหา เขาค้นคนเดียวเป็นผู้ไปพบน้ำของเขากำลังเตรียมจะผูกคอตายอยู่บนต้นชมพู จะโดยเหตุที่มีความว่าง่ายของเขา หรือเป็นคราวที่น้ำของเขาจะถึงวาระที่สุดอย่างใดอย่างหนึ่ง เขาได้ถูกน้ำห้ามไม่ให้ไปบอกใคร แล้วโยนชมพูลงมาให้พักหนึ่ง เขาก็กลับมารื่นรมย์อยู่แก่ชมพู โดยไม่บอกให้ใครทราบจริง ๆ น้ำจึงได้ทำการสำเร็จ ดังนี้.

ง. ออกปากฟังไม่ได้, การขอความช่วยเหลือโดยมิได้ให้สิ่งของตอบแทนนั้น มิใช่เป็นของง่ายสำหรับคนที่คิดแต่ปาก แม้เขาจะรับอย่างเสียไม่ได้ ลงท้ายก็บิดเอาอีกนั่นแหละ.

จำพวกที่ ๓ คนหัวประจบ มีลักษณะ ๔

ก. จะทำชั่วก็คล้อยตาม.

ข. จะทำดีก็คล้อยตาม. คนชนิดนี้ส่อให้เห็นความโลเล ไม่เอาธุระการงานของใครให้จริงจัง ชอบแต่พะยักพะเยนเป็นทำนองเห็นด้วยต่อสิ่งที่ทำคำที่พูดเสมอไป มิได้คำนึงถึงประโยชน์ว่าจะดีชั่วผิดถูกแค่ไหน หากสิ่งที่ทำจักกะเดียดไปในทางที่ผิดแล้ว ก็เลยผิดเอาแก้ไม่ได้ทีเดียว ถ้าเป็นเรื่องที่ไม่ผิดร้ายอะไร ก็เป็นเสมอตัวเท่านั้น จะค้นหาความรู้ให้เจริญองงามต่อไปอีกหาได้ไม่ บางเรื่องก็พะยัก

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๐

โดยไม่มีความหมายอะไร ครั้นซักไซ้เข้าจริงก็เลยอ้อมแอ้มไกลเป็นอื่นไปเสีย.

ค. ต่อหน้าว่าสรรเสริญ.

ง. ถัดหลังตั้งนินทา, คนมีลักษณะกัลบกตอกเช่นนี้บอกชัดว่าเป็นศัตรู เวลาพูดต่อหน้าก็ยกแต่ความดีขึ้นพูดสรรเสริญ มิได้มีความจริงใจ ครั้นไปกลับหลังก็ค้นแต่เรื่องที่ไม่ดี ซึ่งเกินแก่ความจริง เทียนินทาว่าร้าย แสดงน้ำใจเกลียดชัง ประสงค์ให้คนอื่นพลอยเกลียดด้วย คนชนิดนี้ถ้าใครคบค้าก็มีแต่จะนำโทษมาให้อย่างเดียวเท่านั้น.

จำพวกที่ ๔ คนชักชวนในทางฉิบหาย มีลักษณะ ๔

ก. ชักชวนให้ดื่มน้ำเมา.

ข. ชักชวนให้เที่ยวกลางคืน.

ค. ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น

ง. ชักชวนให้เล่นการพนัน.

ลักษณะของคน ๔ จำพวกนี้ ตรงกับแสดงมาแล้วในบทอธิบาย- मुख จึงไม่ต้องอธิบายในที่นี้อีก.

ต่อจากนี้ไปเป็นลักษณะของพวกมิตรแท้.

มิตรแท้ ๔ จำพวก*

๑. มิตรมีอุปการะ.

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์.

๓. มิตรแนะนำประโยชน์.

๔. มิตรมีความรักใคร่.

จำพวกที่ ๑ มิตรมีอุปการะ มีลักษณะ ๔

ก. ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว. คือเมื่อเห็นเพื่อนตกอยู่ในอาการเลินเล่อพลอสติด้วยทุกข์ จะเนื่องด้วยโสภโรภภัยหรือเหตุใดเหตุหนึ่ง ซึ่งเป็นช่องทางให้เกิดอันตราย ก็ช่วยกันตักเตือนให้สติหรือป้องกันมิให้เพื่อนต้องประสบอันตราย อันจักเกิดหรือเกิดขึ้นแล้วจากความประมาทนั้น.

ข. ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว, เหตุการณ์ที่จักกระทำให้มีความประมาทในทรัพย์สมบัติ ก็ทำนองเดียวกับบท ก. แต่ลักษณะแห่งอันตรายจักพึงมีแก่ทรัพย์สมบัติ โดยมากมักเกิดแต่โจรภัย อัคคีภัย หรือเพราะความเขลาไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ การป้องกันต้องอาศัยการพิจารณาเหตุและผลอันน่าจักเกิดขึ้นทางใด ก็คิดสกัดด้านทานเหตุเหล่านั้นไม่ให้เกิดได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็อย่าให้ลุกลามต่อไป.

ค. เมื่อมีภัย เอาเป็นที่พึ่งพำนักได้, แม้เพื่อนจะมีได้มีความประมาทดังที่กล่าว แต่บังเอิญมีภัยอันตรายบังเกิดขึ้นโดยอุบัติเหตุ ก็ต้องเข้าช่วยระงับ สุดแต่จะสามารถช่วยได้.

ง. เมื่อมีธุระ ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก, ข้อนี้ตามเค้าความก็คือมิได้เป็นคนเห็นแก่ทรัพย์ยิ่งกว่าเพื่อนที่ดี เพื่อนมีธุระจะต้องใช้สอยเงินทองเพื่อการระงับทุกข์บำรุงสุข ก็ยินดีออกทรัพย์

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๑๑.

ของตนช่วยเหลือกิจธุระนั้น ๆ ให้สำเร็จโดยมโนกุศล.

จำพวกที่ ๒ มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ ๔

ก. ขยายความลับของตนแก่เพื่อน, ข้อนี้เป็นเครื่องฉายให้เห็นความรักใคร่ไว้วางใจ มิได้กลัวว่าเพื่อนจะนำความลับของตนไปเปิดเผยแก่ผู้อื่น.

ข. ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่งพราย. นี่ก็เป็นสิ่งสำคัญความรักใคร่คบหา ก. รักษาประโยชน์หรือสิ่งที่จะเป็นภัยและเสียหายแก่เพื่อนอันควรจกปิดไว้เป็นความลับก็ปิด มิให้ล่วงรู้ไปถึงบุคคลอื่นได้.

ค. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ, คือเมื่อเห็นเพื่อนมีทุกข์เดือดร้อนด้วยภัยพิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เข้าช่วยให้พ้นจากความวิบัตินั้น ๆ จนเต็มความสามารถ มิได้คิดในอันที่จะเอาตัวออกหากไปเสีย.

ง. แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้, ข้อนี้ออกจะหาอุทาหรณ์มากกล่าวให้เห็นจริงได้ยากอยู่ ด้วยน้อยคนที่จะไม่รักชีวิตตนยิ่งกว่าชีวิตผู้อื่น แต่เพื่อนที่รักจริงอย่างสุดซึ้ง ที่เรียกว่าเพื่อนตายก็มีอยู่ และทั้งเป็นผู้มีจิตเมตตากรุณาต่อกันอย่างแรงกล้า หรือมีกตัญญูรู้คุณของเพื่อนที่ได้กระทำไว้แก่ตนประการหนึ่ง หรือด้วยความรักชาติอย่างแท้จริง เห็นว่าชีวิตของเพื่อนยังคงอยู่ จักเป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองยิ่งกว่าตนอยู่หลายประการหนึ่ง ความรู้สึกดังกล่าวนี้ สามารถปลุกใจให้องอาจเด็ดเดี่ยวในอันสละชีวิตแทนได้อยู่.

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๑.

จำพวกที่ ๓ มิตรณะประโยชน์ มีลักษณะ ๔

ก. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว, ได้แก่ไม่ให้ประพฤติดิถิตทางกาย, วาจา, และใจ อันเป็นเครื่องนำโทษมาสู่ตนและผู้อื่น.

ข. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี, ได้แก่ประพฤติดิถิตทางกาย, วาจา, และใจ อันเป็นที่ตั้งแห่งความเจริญ.

ค. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง, ซ่อนนี้หมายถึงให้ได้ฟังสิ่งที่เป็นประโยชน์ เช่นระเบียบแบบแผนของประเทศบ้านเมือง หรือความรู้ใด ๆ ที่จะประโยชน์แล้วก็นำมาบอกเล่าแก่เพื่อน ให้เพื่อนได้มีความรู้เท่า ๆ กับตน.

ง. บอกทางสวรรค์ให้, เช่นแนะนำให้ประกอบการกุศล มีรักษาศีลบำเพ็ญทาน สดับพระธรรมเทศนาตามกาลสมัย เป็นวิธีรักษาอารมณ์ไม่ให้ฟุ้งเฟ้อไปในทางที่ผิด สงบจิตอยู่ในทางสัมมาปฏิบัติ ละบาปบำเพ็ญบุญ ตามระบอบปธาน ๔ ดังต่อไปนี้ :-

ปธาน คือ ความเพียร ๔ อย่าง

๑. สัวรปธาน เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน.
๒. ปหานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว.
๓. ภาวนापธาน เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน.
๔. อนุรูกขนापธาน เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม.

ความเพียร ๔ อย่างนี้ เป็นความเพียรชอบควรประกอบให้มีในตน.

ความชั่วความเลวทรามทั้งปวง เรียกว่าบาป, สรรพความดีงามทั้งปวง เรียกว่ากุศล.

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๑. ๒. อัง. จตุกถ. ๒๑/๒๐.

ข้อ ๑. การระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น ก็คือระวังไม่ให้กระทำ
ความชั่ว.

ข้อ ๒. เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว ก็คือละความชั่วที่กำลังเกิดอยู่
ไม่ให้เกิดต่อไป.

ข้อ ๓. เพียรให้กุศลเกิดขึ้น ก็คือเพียรทำความดีนี้เอง.

ข้อ ๔. เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม ก็คือรักษา
ความดีที่มีอยู่ในตนให้คงดีอยู่เสมอ.

รวมทั้ง ๔ อย่าง คงได้ความว่า ให้ละความชั่วทั้งหมดประกอบแต่
ความดีอยู่เป็นนิตย์ ก็จักบังเกิดความสุขเป็นบำเหน็จบำนาญแก่ตนสืบไป.

จำพวกที่ ๔ มิตรมีความรักใคร่ มีลักษณะ ๔

ก. ทุกข์ ๆ ด้วย, ลักษณะที่ทุกข์ด้วยนี้ ถ้าเพียงแต่แสดงกิริยา
เศร้าสลดอย่างเดียวเท่านั้น ก็หาได้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนอย่างใดไม่
ที่คตินั้นต้องหาทางช่วยเหลือเพื่อปลดเปลื้องทุกข์ของเพื่อนด้วย จึงชื่อว่า
ทุกข์ ๆ ด้วยแท้.

ข. สุข ๆ ด้วย, เมื่อเห็นเพื่อนมีความสุขก็ปีติเบิกบานเป็น
มุทิตาจิต ประหนึ่งว่าความสุขอันนั้นได้มาประสพแก่ตนเอง.

ค. โต้เถียงคนพูดติเตียนเพื่อน, ข้อนี้เป็นเครื่องพิสูจน์ความรัก
ใคร่ ซึ่งมีต่อกันอย่างแน่นแฟ้น จนถึงจะทนฟังคำกล่าวติเตียนอยู่ไม่ได้
เมื่อเห็นว่าคำกล่าวไม่ตรงต่อทำนองคลองธรรม ก็ถือเอาเป็นหน้าที่เข้า
โต้เถียง เท่ากับว่าตนได้เห็นผู้ถูกติเตียนเอง.

ง. รับรองคนที่พูดสรรเสริญเพื่อน, การรับรองคำกล่าวสรร-

เสริญ ก็เพื่อส่งเสริมความดีของเพื่อนซึ่งมีอยู่จริงตามที่เขากล่าว จึงรับรองเพื่อสนับสนุนคำนั้นให้มีน้ำหนักยิ่งขึ้น.

สถาน ๓ มารดาบิดาอนุเคราะห์บุตร " ด้วยการให้ศึกษาศิลป-วิทยา " นั้น, ธรรมนี้มารดาบิดาควรสังเกตนิสัยบุตรเสียก่อนว่าจะเหมาะแก่วิชาอย่างไร ตัวอย่างที่จะนำมาเทียบพอเป็นเค้าได้ ให้สังเกตจากการใฝ่ใจของเด็ก เช่นมีนิสัยพูดจาฉลาดฉลาดเอาเปรียบผู้อื่น ดังนี้เหมาะแก่วิชาธรรมศาสตร์หรือพาณิชการ ถ้าเป็นคนละเอียดพิณีพิเคราะห์ ก็ควรเรียนทางบัญชี หรือเวชศาสตร์ โหราศาสตร์, ถ้าชอบประดิษฐ์ของเล่นต่าง ๆ ก็ควรแก่วิชาช่างเป็นต้น, จักเรียนวิชาใดก็ตามที แต่ในขั้นต้นต้องเรียนหนังสือไทย และภาษาต่างประเทศให้พอแก่การเสียก่อน.

สถาน ๔ มารดาบิดาอนุเคราะห์บุตร " ด้วยหาภรรยาที่สมควรให้ " ความประสงค์อย่างยิ่งของมารดาบิดาตามปัญหานี้ ก็คือใครที่จักได้เห็นบุตรมีหลักแหล่ง ในอันดำเนินชีวิตเป็นสุขเสียแต่ในเวลา ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อให้หมดห่วงใยไปตอนหนึ่ง จึงเป็นเหตุปรารถนาถึงการหาภรรยาที่สมควรให้ ก็แลคนชนิดใดจึงชื่อว่าสมควร ? ลองสาวเข้าดูก็คงได้แก่ผู้มีฐานะใกล้เคียงกัน และความประพฤติดี มีอัธยาศัยเรียบร้อยอ่อนโยน ใจคอหนักแน่น สมเป็นสหายร่วมสุขร่วมทุกข์ของสามีได้เป็นอย่างดี ทั้งเป็นผู้มีใจฝักใฝ่ต่อการทำงาน ไม่โลเลจับจดเท่านั้นก็นับว่าเป็นโชคของผู้สนใจฝักใฝ่หาอยู่แล้ว ถ้าได้พิเศษขึ้นไปคือเป็นผู้ได้ผ่านการศึกษามีคุณวุฒิสามารถในศิลปทันสมัยด้วย ก็ยังเป็น

โทษของผู้ประสพหนักขึ้น นับเข้าในตำแหน่งภรรยาที่ดี และต่อไปก็จักเป็นมารดาที่ดีอีกด้วย การเลือก รูป, สกุล, และทรัพย์นั้น ออกจะยื้ม ๆ กันว่า เพราะเห็นแก่สิ่งนั้น ๆ แต่ก็ไม่มีใครได้ปฏิเสธการเลือกเช่นนี้ การเลือกให้ได้ดังประสงค์เสียทุกอย่างดังนี้ รู้สึกออกจะเป็นการเสกเอาตามใจชอบอยู่สักหน่อย แท้จริงแม้จักขาดไปบางประการก็ควรยินดีในโทษของการเลือกหนักหนาอยู่แล้ว ความจริงฝ่ายหญิงมีทางเลือกเปรียบชายอยู่มาก ด้วยเหตุจะเที่ยวเลือกชายตามความพอใจดังนั้นบ้าง หาได้ไม่ แต่ถ้าผู้หญิงที่ทรงคุณสมบัติเห็นปานฉะนี้ จะต้องวิตกอะไรในอันจะเลือกคู่ที่ดีไม่ได้ คุณความดีของเธอนั้นเองจักเป็นสื่อนำชายที่ดีมาให้เลือกถ่มไป (ไม่ต้องเที่ยวป่าวห่มเทวฤทธิ์เช่นในบทละคร) เพราะชายที่ดีก็แสวงหาหญิงคืออยู่เหมือนกัน.

สถาน ๕ มารดาบิดานุเคราะห์บุตร " ด้วยมอบทรัพย์ไว้ในสมัย." สมัยที่ควรมอบทรัพย์สมบัติแก่บุตรนั้น โดยมากมักให้กันในคราวแต่งงานอย่างหนึ่ง คือให้เป็นทุนตามที่ฝ่ายหญิงกะและเรียกร้อยไว้ตอนหนึ่ง และให้เป็นส่วนรับไหว้อีกตอนหนึ่ง ประสงค์ให้รวมเป็นทุนประกอบการหาเลี้ยงชีพตั้งเนื้อตั้งตัวเป็นหลักฐานสืบไป อีกอย่างหนึ่งมารดาบิดามีบุตรหลานคน เมื่อถึงชราทุพลภาพลงก็ทำพินัยกรรมแบ่งทรัพย์สมบัติให้เสียแต่ยังมีชีวิตอยู่ เรียกว่าแบ่งมรดก ทรัพย์ตามพินัยกรรมนี้ บุตรที่มีส่วนจักได้รับต่อเมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว.

วิเคราะห์ทิศเบื้องขวา

ทิศเบื้องขวาเป็นทิศของอาจารย์ เมื่อมารดาบิดาได้อนุเคราะห์แก่บุตร มาจนมีอายุสมควรในอันจักให้เล่าเรียนความรู้อย่างอื่นสืบไปได้แล้ว ก็ไม่ควรรั้งรอไว้ให้เสียเวลา เพราะนิสัยเด็กมักชอบการเล่นเป็นกำลัง เมื่อผู้ปกครองทอดทิ้งไม่เอาใจใส่ให้ได้เล่าเรียนในเมื่ออายุถึงเขตอันสมควรแล้ว ก็เท่ากับเปิดโอกาสให้เด็กมีเวลาเที่ยวชุกชกจนเกกมะเหรก กลายเป็นคนเหลือขวายากสอนยาก เมื่อติดการ เล่นจนชินเสียแล้ว แม้ต้องการให้เรียนจริงจังเข้า ก็จักต้องปล้ำปลุกกันขนาดใหญ่ ฉะนั้นจึงไม่ควรทอดทิ้งให้เด็กคุ้นกับการเล่น อันเป็นศัตรูแย่งเวลาของการเรียนนั้นเสีย ส่วนวิชาที่จะเลือกเรียนให้เหมาะแก่นิสัยดังกล่าวนี้ ควรเลือกตามความเห็นชอบพร้อมกันทั้งมารดา บิดาและบุตร แต่จะต้องเรียนหนังสือให้รู้ดีเสียก่อนวิชาอื่นทั้งหมด ตามที่กล่าวข้างต้น เพราะหนังสือเป็นประจักษ์ไฟฉายส่องให้เห็นสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในความมืดได้ตลอด ฉะนั้นผู้ผ่านการศึกษาดีแล้ว จึงมีนิสัยคิดว่าเดิมเป็นคนละคนทีเดียว ถ้าเทียบกับภาวะของคนที่ยังมิได้ศึกษาหรือศึกษาน้อยแล้วผิดกันไกล ฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญ ที่ควรระมัดระวังเรียนด้วยความพากเพียร ให้บรรลุที่จุดหมายจนได้ ส่วนอาจารย์ผู้ประสาทวิชาให้ ก็นับว่าเป็นผู้มีพระคุณแก่ศิษย์โดยอเนกประการ ควรที่ศิษย์จักกระทำคารวะปฏิการ ดังข้อไขในทิศต่อไป :-

ทิศเบื้องขวา อาจารย์ ศิษย์พึงบำรุงด้วยสถาน ๕

๑. ด้วยลูกขึ้นยืนรับ.
๒. ด้วยเข้าไปยืนคอยรับใช้.
๓. ด้วยเชื้อฟัง.
๔. ด้วยอุปัฏฐาก.
๕. ด้วยเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ.

สถาน ๑ ศิษย์บำรุงอาจารย์ " ด้วยลูกขึ้นยืนรับ " นั้น, เป็นลักษณะการแสดงความเคารพ และต้อนรับเมื่อเวลาแรกพบอย่างหนึ่ง หรือส่งเมื่อเวลากลับอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ก็มีเวลาที่เข้าหาโดยเฉพาะ หรือไปพบปะในที่ต่าง ๆ การยืนควรยืนในท่าสงบ คือไม่สั่นเท้าหรือโคลงกาย หรืออย่างใดอย่างหนึ่งอันส่อให้เห็นความไม่สุภาพ ไม่ต้องกับลักษณะของการเคารพ.

สถาน ๒ ศิษย์บำรุงอาจารย์ " ด้วยเข้าไปยืนคอยรับใช้ ". การเข้าไปยืนคอยรับใช้ จะเป็นเข้าไปด้วยความเอื้อเฟื้อของตน หรือเข้าไปตามระเบียบก็เช่นกัน เมื่อได้รับกระทำกิจใด ควรตั้งใจให้กิจนั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี อย่าให้ท่านต้องเป็นกังวลห่วงใยในการกระทำที่ไม่เหลือวิสัย.

สถาน ๓ ศิษย์บำรุงอาจารย์ " ด้วยเชื้อฟัง " คือประพฤตินั้นเป็นคนว่าง่าย เคารพต่อคำสั่งสอนและระเบียบข้อห้ามอันเป็นสาระประโยชน์ที่อาจารย์ตั้งแต่งขึ้นไว้.

สถาน ๔ ศิษย์บำรุงอาจารย์ " ด้วยอุปัฏฐาก," นี้ได้แก่การเอาใจ
๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๓.

ใส่ในความเป็นอยู่ของอาจารย์ กล่าวตามสมัยเมื่อครั้งกระโน้น การเรียน ศิลปวิทยา ศิษย์ต้องไปอยู่กับอาจารย์ยังบ้านหรือวัด การปฏิบัติดูแลก็ เหมือนปฏิบัติแก่มารดาบิดาทุกประการ จนได้ชื่อว่า " ลูกศิษย์ " รับประทาน ทั้งในเวลาปกติและเวลาไข้ นวดพื้นพะยุงลูกพะยุงนั่ง สิ่งใดบกพร่อง ก็อดหนุนจนเจือ สิ่งที่ไม่ต้องการ ก็บังคับให้อันตรธานไปเสีย แต่สมัย นี้มีโรงเรียนขึ้นแทนแล้ว การไปอยู่ประจำเช่นว่าก็น้อยลง การอุปฐากจึงเปลี่ยนไปตามกาลสมัยด้วย.

สถาน ๕ ศิษย์บำรุงอาจารย์ " ด้วยเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ," เคารพในที่นี้ได้แก่เรียนด้วยความตั้งใจพร้อมที่จะให้บรรลุนิพานั้น ๆ เป็น อย่างดี ไม่สักแต่ว่าถึงเวลาเตรียมตัวเข้าเรียนตามเคย ครูสั่งให้ทำ อะไรก็ทำอย่างไม่ได้ ความจำก็ไม่มี จะทำดีก็ไม่ได้ เฝ้ามแต่ส่ง อารมณ์ไปยุ่งเสียในทางอื่น วันเวลาก็ล่วงไป ๆ พร้อมกับอายุ ลงท้าย ก็ไม่ได้ทำอะไรคิดตัวไว้เลย ลักษณะเช่นนี้ผิดกันกับที่เรียนด้วยความ เอาใจใส่มากมาย การเพ่งเล็งพินิจพิเคราะห์เป็นเครื่องสำรวจความ บกพร่องอยู่ในตัว สิ่งใดยังเคลือบแคลงสงสัยก็จักได้ทวนถามอาจารย์ ฟังคำอธิบายของท่านให้เข้าใจชัดเจนแม่นยำ จนหมดสงสัย แล้ว สำเหนียกจดจำไว้ อย่าให้ต้องรบกวนท่านในข้อนี้บ่อย ๆ อนึ่งให้กำหนด รู้ว่าเวลาของการเรียนเป็นเวลาที่มีค่าอยู่ จำต้องระวังอย่าปล่อยให้ล่วง ไปเสียเปล่า โดยมีได้บรรลุความรู้ไว้ให้พอแก่เวลาที่อำนวยให้ ที่ดี เราควรกำหนดใจไว้เสียว่า ถึงเวลาเรียนเป็นต้องเรียนกันจริง เลิก นึกถึงสิ่งอื่นที่ไม่เกี่ยวแก่การเรียนให้หมด เพราะสิ่งเหล่านั้น (มีการ

เล่นเป็นอาทิ) เป็นภัยแก่การเรียนอย่างมหันต์ ถ้าเอามาปะปนไว้ด้วย อาจจะทำให้ความจำและความพินิจพิจารณาห่อเหี่ยวไปหมด วิชาที่เรียนก็คงไม่ได้ผลตามมุ่งหมาย เพราะสิ่งเหล่านี้มาเป็นศัตรูแก่สติเสียแล้ว ก็ต้องตกเข้าอยู่ใต้อำนาจแห่งความเกียจคร้าน ซึ่งผู้อื่นไม่มีใครสามารถจะแก้ไขให้คืนดีได้ นอกจากตัวจะมีสติกลับใจได้เองเท่านั้น ทางที่ดีในขั้นต้นควรหาวิธีประหารเสนียดเหล่านี้ อย่างไม่ให้เข้ามาแอบแฝงหน่วงความเจริญอันกำลังจะไหวตัวอยู่แล้วได้ สิ่งที่ควรนำมาประหารได้ดีก็คืออิทธิบาท ๔ ดังปรากฏต่อไปนี้ :-

อิทธิบาท คือ คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔ อย่าง

๑. ฉนฺท พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น.
๒. วิริย ความหมั่นประกอบสิ่งนั้น.
๓. จิตฺต เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ.
๔. วิมฺสา หมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น.

คุณ ๔ อย่างนี้มีบริบูรณ์แล้ว อาจชักนำบุคคลให้ถึงสิ่งที่ต้องประสงค์ ซึ่งไม่เหลือวิสัย.

อาจารย์ได้รับบำรุงฉนฺทแล้วย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยสถาน ๕^๒

๑. แนะนำดี.
๒. ให้เรียนดี.
๓. บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง.
๔. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง.

๑. อภ. วิภงฺก. ๓๕/๒๕๒ ๒. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๔.

๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (คือจะไปในทิศไหนก็ไม่
อดอยาก).

สถาน ๑ อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ " ด้วยแนะนำดี " คือแนะนำ
ข้อที่เข้าใจยาก ให้เข้าใจง่าย ด้วยการสังเกตอุปนิสัยของศิษย์ ถ้าเป็น
คนที่ฟังคำพูดเข้าใจได้ง่าย เช่นนี้มักเป็นคนที่ไหวพริบดี อาจารย์
ไม่ต้องหนักใจในการที่จัดหาคำอธิบายมาแสดงมากนัก และตรงกันข้าม
คนที่ชอบการพูดสั้น ๆ หากไปอธิบายมากเข้า อาจทำให้เข้าใจเร็วไป
อย่างอื่นก็มี ทั้ง ๒ อย่างนี้ ยังพอจะหาวิธีพูดให้เข้าใจง่ายได้ ถ้าไป
ปะชนิตที่ไม่เอาทั้ง ๒ อย่าง จะลำบากมาก แต่จะไม่เป็นการเหลือบ่า
กว่าแรงของอาจารย์ผู้แนะนำดีกระมัง ?

สถาน ๒ อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ " ด้วยการให้เรียนดี " นี้
น่าจะได้แก่การหมั่นสอบสวนความเข้าใจในสิ่งที่สอนไปแล้ว ว่าศิษย์
เข้าใจตรงกับความจริงแล้วหรือยัง ถ้ายังก็ต้องหาหนทางช่วย
เหลือให้มีมานะในการทำความเข้าใจจนได้ จะสำเร็จด้วยอุบายปลอม
โยนหรือแล้วแต่จะเหมาะแก่นิสัย เด็กที่ไม่ทึบจนเหลือเกินแล้ว การ
ปลอมให้ใจเข้มชื่อคูเหมือนจะได้ผลมากกว่าชู้ เพราะการชู้มีแต่จ๊กทำ
ให้ใจคอหดหู่สะทกสะท้าน กลับมีดแปดด้านนี้กะไรไม่ออก ส่วนเด็ก
ที่มีนิสัยเกียจคร้านประพฤตินอกกลุ่มนอกจากไม่เอาใจใส่ต่อการเรียนเช่นนี้
หากมีขึ้นคนหนึ่ง อาจเป็นตัวอย่างให้คนอื่นประพฤติตามได้อีก ถ้า
ดังนี้ก็ต้องกำราบลงเสียให้ได้โดยเร็ว แม้การว่ากล่าวสั่งสอนโดยดีจ๊ก
ไม่เป็นผลสำเร็จ ก็ควรทำโทษกันตามลักษณะอาจารย์กับศิษย์เท่านั้น

แต่ไม่ถึงแก่จะทำให้เสียขวัญ.

สถาน ๓ อาจารย์อนุเคราะห์ " ด้วยบอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง," ข้อนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นพฤติกรรมของอาจารย์ ในความหวังดีแก่ศิษย์ เอาใจใส่ให้เรียนโดยไม่ปิดบังกันวิชา หรือเบื้อหน่ายในอันจะสอนให้ศิษย์มีความรู้กว้างขวางออกไปจนสิ้นเชิง ไม่มีสิ่งทีเคลือบแฝงซ่อนเร้นอยู่อีก เหมือนหย่อนบันไดให้ศิษย์ได้ก้าวขึ้นสู่ที่หมาย กล่าวคือสำเร็จวิชาบริบูรณ์.

สถาน ๔ อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ " ด้วยยกย่องให้ปรากฏแก่เพื่อนฝูง," การยกย่องเช่นนี้เป็นลักษณะสำแดงน้ำใจเมตตาปราณีในศิษย์จนตลอดกาล. การประกาศคุณสมบัติของศิษย์ให้ปรากฏในคณะผู้หลักผู้ใหญ่ดังนี้ เหมือนได้สำรวจกรุยทางเพาะความนิยมในห้วงอวกามกว้างขวางสำหรับเป็นประโยชน์แก่ศิษย์ในกาลข้างหน้าสืบไป แท้จริงเมื่อศิษย์มีชื่อเสียงปรากฏคุณงามความดีขึ้นเพียงไร อาจารย์ก็ย่อมมีส่วนได้เสียอยู่ด้วยเสมอไป.

สถาน ๕ อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ " ด้วยทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย ๗ ล ๗," ปัญหานี้แสดงให้เห็นความกรุณารักใคร่อันยึดเยื้อคอยตามอนุเคราะห์คุ้มครองป้องกัน เพื่อความปลอดภัยทุกทิศทุกทาง แม้แต่ไปทางไกลก็ไม่เว้นในอันจักกระทำการฝากฝังแก่ผู้ที่รู้จักชอบพอขอความช่วยเหลือในเหตุอุปสรรคทั้งปวง ซึ่งจะเกิดขึ้นแก่ศิษย์ภายหน้าอีกด้วย.

วิเคราะห์ทิศเบื้องหลัง

เมื่อบุตรมีอายุพอสมควรแก่การหาเลี้ยงตนและครอบครัวได้แล้ว มารดาบิดาจะต้องดำริถึงการตกแต่งให้มีเหย้าเรือนเป็นหลักฐานสืบไป โดยเลือกหาหญิงตามลักษณะดังที่กล่าวข้างต้น แม้จะบกพร่องไปบ้าง แต่ยังมีส่วนดีพอควรแก่ความต้องการ ไม่มีข้อเสียหายอย่างอื่นเข้าแทรกแซงอีกแล้ว ก็ควรยินดีสู่ขอกระทำการตกแต่งให้สิ้นห่วงไปเสีย โอกาสที่นิยมว่าเหมาะในอันกระทำการตกแต่ง ก็คือเมื่อได้บวชเรียนเสร็จแล้ว อุบายที่บวชก่อนแต่งงานน่าจะมีผลประสออยู่สองอย่าง อย่างหนึ่งเพื่ออบรมนิสัยใจคอไม่ให้ตกไปในทางชั่ว เพราะขาดการศึกษาศีลธรรม อันจะต้องปฏิบัติในเมื่อกลับออกมาเป็นคฤหัสถ์ปกครองบ้านเรือน ก็ให้อยู่ในลักษณะของพ่อบ้านที่ดี อีกอย่างหนึ่ง การบวชเป็นสิ่งสำคัญสำหรับคนไทยซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาไม่ควรละเว้น ถ้าไปเกี่ยวข้องกับกรมครอบครัวเสียก่อนแล้ว ก็เป็นเครื่องขัดกับการบวชเรียนอย่างมากมาย บางรายถึงแก่ไม่ได้บวชเอาทีเดียว ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่ปล่อยให้ประโยชน์สำคัญผ่านพ้นชีวิตอันมีค่าไปเสีย หรือแม้จะตั้งใจบวชได้ก็คงไม่วายที่จะเป็นห่วงพะวักพะวน เป็นอุปสรรคกีดขวางปฏิบัติอยู่รำไป ถ้าจะลองฟังเสียงข้างมากก็คงได้ความว่า บวชก่อนแต่งงานเป็นเรียบร้อยโดยประการทั้งปวง.

ต่อไปนี้จะเป็นปัญหาของทิศเบื้องหลัง แสดงตัวอย่างสามภรรยา

กระทำปฏิบัติต่อกัน ดังนี้ :-

ทิศเบื้องหลัง ภรรยา สามีพึงบำรุงด้วยสถาน ๕

๑. ด้วยยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา.
๒. ด้วยไม่ดูหมิ่น.
๓. ด้วยไม่ประพฤติล่วงใจ.
๔. ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้.
๕. ด้วยให้เครื่องแต่งตัว.

สถาน ๑ สามีบำรุงภรรยา " ด้วยยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา " นั้น. นอกจากจะเป็นการสงเคราะห์แก่กันแล้ว ยังส่องให้เห็นซึ่งถึงน้ำใจอันซื่อตรงต่อกันอีกส่วนหนึ่งด้วย การแสดงความรักใคร่ไว้วางใจให้ปรากฏแก่ญาติมิตร ไม่ปกปิดความดีอันเป็นสมุฏฐานซึ่งจะนำขึ้นสู่ความเป็นมิตรภาพเสียคั้งนี้ เป็นลักษณะยกย่องที่ออกจากใจจริง ซื่อที่ว่ายยกย่องเจือไปในทางสงเคราะห์นั้น เช่นช่วยพุง หรือให้เกาะให้ยึดเพื่อไม่ให้ชวนแซ เมื่อไปในที่ซึ่งไม่สะดวกแก่การเดินทาง ยินกับการช่วยยกช่วยเหลือสิ่งของให้ เหล่านี้ ช่างฝรั่งเขานิยมว่าเป็นอัธยาศัยที่ดี เป็นการให้เกียรติยศผู้หญิง คือปฏิบัติให้ความสะดวกแก่ผู้หญิงทุกอย่างไป ธรรมเนียมนี้ไทยเราก็ได้ประพฤติดูบ้างแล้วเหมือนกัน ส่วนคำว่ำนับถือนั้น มีลักษณะต่างออกไป ย่อลงได้แก่เปิดโอกาสให้ภรรยามีภาวะเสมอด้วยตน และมีสิทธิที่จะแทนกันได้ทุกอย่าง ตรงกับที่กฎหมายเรียกว่าเป็นคน ๆ เดียวกัน.

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๔.

สถาน ๒ สามีบารุงภรรยา " ด้วยการไม่ดูหมิ่น." ความใน
สถานนี้เป็นสามัคคีกันกับในสถานก่อน คือการยกย่องนับถือเป็น
สัมพันธกันอยู่แล้ว การดูหมิ่นดูแคลนย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ด้วยเอง ฉะนั้น
การผ่อนหนักผ่อนเบา เพื่อถนอมน้ำใจให้มีความสุขแก่กัน มีเค้าน้ำ
ยืมเยี่ยมแจ่มใสในกันและกัน ไม่สวมหน้ากากเข้าหากันนั้น ย่อมเป็น
มงคลยังความสุขเบิกบานให้แก่ตน ตลอดจนครอบครัวก็พลอยอิมเิบ
อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน.

สถาน ๓ สามีบารุงภรรยา " ด้วยไม่ประพฤติล่วงใจ " คำว่า
ล่วงใจ คือกระทำในสิ่งที่ภรรยาไม่พอใจให้ทำ หมายความว่า การลอบ
คบสตรีอื่นเป็นภรรยาลับ ความประพฤติข้อนี้ เป็นเครื่องเหินใจ
ภรรยาเดิม กระทำให้คลายความรักความนับถือ และความตั้งใจดี
ต่อสามีเสียสิ้น ยิ่งกว่านี้ซ้ำจะเป็นศัตรูทำลายความสุขไม่มีเวลาสิ้นสุด
ด้วย ที่ว่าคนรักเป็นศัตรูร้ายยิ่งกว่างูพิษนั้น ก็เป็นอุทาหรณ์ที่ใกล้
ต่อความจริงอยู่ เพราะการถนอมน้ำใจ กลายเป็นความเคียดแค้น
ขึ้นแทนเสียแล้ว ความสุขสำราญและอ่อนโยน ก็จะกลายสภาพเป็น
ความระทมทุกข์และบิกบีนไปสิ้น ฉะนั้นจะหาความสุขความเจริญได้
อย่างไร.

สถาน ๔ สามีบารุงภรรยา " ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้," เช่น
ดูแลกิจการบ้านเรือน มีอำนาจบังคับบัญชาผู้คนบ่าวไพร่ ตลอดจน
การปกครองทรัพย์สมบัติทั้งปวง ได้สิทธิ์ขาดเท่า ๆ กับสามี เป็นการ
ช่วยกับฟื้นฟูฐานะให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น.

สถาน ๕ สามีบำรุงภรรยา " ด้วยการให้เครื่องแต่งตัว "

ปัญหานี้โดยมาก ภรรยาที่อยู่ในระดับแห่งความเป็นใหญ่เช่นกล่าวในสถาน ๔ แล้ว การจับจ่ายทั้งปวงก็มีสิทธิที่จะทำได้ทุกอย่าง ฉะนั้น การจัดหาเครื่องแต่งกายก็มักหาเอาตามอัธยาศัย เพื่อให้เหมาะแก่สมัยนิยม แต่หากบางคนมีอัธยาศัยดี ก่อนจะซื้อจะจ่ายสิ่งใดเป็นพิเศษก็ปรึกษาสามีก่อน เมื่อได้รับความเห็นชอบในอันจะมีเครื่องแต่งกายโดยควรแล้ว จะจัดว่าสามีได้ให้สิ่งนั้น ๆ ด้วยความยินดีก็ควรแท้จริง ถ้าภรรยาเป็นคนเป็นคนฝักใฝ่อยู่แต่ในเรื่องธุระการงานแล้ว ก็ไม่ค่อยเอาใจใส่แก่การตกแต่งร่างกายเท่าใดนัก เช่นนี้สามีผู้มีใจเพื่อแผ่มักคอยตักเตือนภรรยาให้หาเครื่องตกแต่งตามสมควร อีกนัยหนึ่งเมื่อไปพบสิ่งใดเป็นที่พอใจ ก็ซื้อมาฝากด้วยความเอื้อเฟื้อ เช่นนี้เป็นอันให้แท้.

ภรรยาได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยสถาน ๕

๑. จัดการงานดี.
๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี.
๓. ไม่ประพฤติกดล่วงใจสามี.
๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้.
๕. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง.

สถาน ๑ ภรรยาอนุเคราะห์สามี " ด้วยจัดการงานดี " เรียกกันว่าแม่เรือนดี งานของแม่เรือนถ้าดูแลเฟิน ๆ ก็เห็นเป็นของง่าย

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๔.

ไม่ค่อยมีอะไรเป็นล่ำเป็นสันนัก นอกจากกิน ๆ ไข่ ๆ หุง ๆ ต้ม ๆ เท่านั้นที่พอหมดเวลาไปวันหนึ่ง ๆ แต่ถ้าพิจารณาเข้าจริงจะเห็นว่าไม่ใช่เป็นของง่ายเลย เพียงกล่าวเฉพาะแต่เรื่องของแม่เรือนอย่างเดียวเท่านั้น ก็จะเป็นหนังสือมากมายถึงชี้เกียดอ่านเสียแล้ว ยิ่งพูดตามสมัยปัจจุบันด้วยแล้วเป็นไปใหญ่ทีเดียว เพราะจะต้องพาดพิงถึงความรู้พิเศษอื่น ๆ ด้วย มีเรื่องรู้จักหลักก่อนามัยเป็นอาทิ (ซึ่งผู้เขียนเองก็หมดความสามารถ) จึงขอรวบรัดกล่าวแต่สิ่งที่แวดล้อมอยู่ใกล้ ๆ กับเรื่องของอุทิศ ดังนี้ :-

การปฏิบัติ เวลาตื่นก่อนสามี เมื่อได้ปฏิบัติตนเองเรียบร้อยแล้ว ก็ดำเนินการอื่นสืบไป.

๑. จัดเครื่องล้างหน้าหรือเครื่องอาบน้ำสำหรับสามีใช้ในเวลานอน นอน แล้วเลยตรวจงานในบ้านต่อไป เมื่อมีสิ่งใดบกพร่องจะได้จัดทำหรือเตือน ควรให้ทำเสียให้เรียบร้อย ถ้าเป็นงานบนเรือน เช่นห้องรับแขกหรือในที่ ๆ ไม่ประสงค์ให้คนอื่นเข้าออกพลุกพล่าน แม้ทำเสียเองได้ก็ควรทำตามความพอใจ ดีกว่าจะต้องรอกคนใช้ให้เสียเวลา ถ้าเป็นบ้านที่ไม่มีคนใช้ ก็หมดปัญหาในเรื่องที่จะคอยคนอื่นต่อไป เพราะตนจะต้องทำเองทุกอย่างอยู่แล้ว.

๒. เมื่อตรวจระเบียบการบ้านเรียบร้อยทั่วถึงแล้ว ก็หันเข้าครัวหรือห้องรับประทาน ตรวจการแต่งอาหารเทียบไว้ตามเวลานั้น ๆ ไม่สู้จะตรงกันนัก บางบ้านเช้า บางบ้านสาย และการรับประทานก็มีกำหนดตั้งแต่ ๒ ถึง ๔ มื้อ คือ เช้า, สาย, กลางวัน, และเย็นหรือ

คำอีกมือหนึ่ง ที่ขึ้นชื่อว่า ๔ มือ รู้สึกรู้ว่าเป็นการฟุ่มเฟือยอยู่สักหน่อย แท้จริงมือเช้าและกลางวันเป็นแต่เพียงอาหารเบา ที่นิยมตามสมัยหรือในชั้นผู้มีกำลังทรัพย์บริบูรณ์ มักใช้ขนมปังกาแฟ หรือไข่ไก่ เป็นอาหารรองท้องในตอนเช้า แต่ถ้าพูดอย่างสมัยก่อนก็สู้ข้าวต้มของเราไม่ได้ กลางวันมักใช้เป็นของรับประทานเล็ก ๆ น้อย ๆ เรียกว่า ของว่าง หมายความว่า เป็นเวลาว่าง จะมีก็ได้ ไม่มีก็ได้ บางบ้านก็ไม่ใช้เลย เวลาไหนจกควรแก่อาหารชนิดใดนั้น ต้องอนุโลมตามเวลาของการงานจกอำนาจให้เป็นไป สำคัญแต่เมื่อถึงเวลาให้ให้มีอาหารใหม่ ๆ เทียบไว้ พร้อมด้วยตนเองกระทำหน้าที่คอยปฏิบัติคอยสังเกตว่าสามีชอบรสอาหารชนิดใด จกได้กำหนดไว้เพื่อประกอบให้ถูกความประสงค์ในโอกาสหน้าสืบไป เรื่องการปฏิบัติสมัยนี้ ผู้ชายก็หาได้แพ้หรือเอาเปรียบผู้หญิงแต่ฝ่ายเดียวไม่ ย่อมกระทำปฏิบัติให้แก่ผู้หญิงได้ดีเท่า ๆ กัน.

๓. เวลาที่มีธุระจะต้องไป ณ ที่ใด ก็จัดเครื่องแต่งกายและสิ่งพาหนะให้ตามควรแก่การ การแต่งกายสำหรับผู้ชายแม้จะไม่สู้มีเรื่องจุกจิกพิถีพิถันอะไรมากมายก็จริง แต่เพื่อความสะดวก จึงควรเอาใจใส่ช่วยเหลือจนสำเร็จเรียบร้อยตลอดไป

๔. ตอนว่างงาน เมื่อได้พักผ่อนพอแก่ความต้องการแล้วก็ควรระลึกถึงงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ควรจะทำต่อไป เช่น เสื้อผ้าและของอื่น ๆ จกต้องบริหารให้แลดูใหม่อยู่เสมอ ยิ่งที่นอนแล้วเป็นวันเสียมิได้ทีเดียว สิ่งใดควรตากควรซักก็เอาออกตากออกซักแล้วพับปิดให้

สะอาด แล้วคลุมไว้เพื่อกันฝุ่นละอองไม่ให้ปลิวจับได้ ถ้าเวลา
ยังมีว่างจะให้เป็นส่วนองงานเย็บปักถักร้อยต่อไปก็ควร เช่น เสื้อ
ชั้นในหรือถุงเท้า แม้ขาดเพียงเล็กน้อย ถ้ารีบชุนหรือเย็บเสียก็คง
ใช้ไปได้อีกนาน นี่เป็นการประหยัดทรัพย์อันจะต้องถูกควักออกมา
ซื้อจ่ายได้อีกส่วนหนึ่ง เว้นแต่ของนั้นชำรุดมากจนเกินแก่ที่จะเย็บเยา
เอามาซ่อมเข้าจะกลับแลหน้าเกิดแล้วก็ไม่ควรทำ.

๕. ของใช้ทุกอย่าง ควรจัดไว้ให้เป็นระเบียบแลดูงานตา ไม่
ก้าวก่ายปะปนกันจนเกะกะ ถึงคราวต้องการใช้ก็ไม่ต้องไปเที่ยวหา
ที่อื่นให้เสียเวลา ตรงไปยังหมวดหมู่ของมันทีเดียว ก็หยิบได้ทันที
ข้อสำคัญเมื่อใช้การเสร็จแล้วนำเข้าไปเก็บเสียยังที่เดิมทุกครั้งไป จัดได้
ดังนี้จะทำให้งานน้อยและสะดวกขึ้นอีกมาก การทำที่ไหนที่นั่น
นั้นเป็นสิ่งไม่ควรประพฤติ นอกจากจะทำให้รบกวนต้องคอยเก็บ
เขียนกันไม่รู้จักจบแล้ว ยังมีเรื่องที่จะแตกหักเสียหายชุลมุนต่อไป
ลงท้ายก็วนไปเข้าใจจะต้องจ่ายทรัพย์ไม่รู้ที่สิ้นสุด ถ้าพูดถึงโรคกิจ
ก็เป็นสิ่งที่น่าคิดอยู่ว่า งานเก็บเล็กประสมน้อยทำนองนี้ แม้มันคุ้ม
เขียนไม่ละเลยให้เป็นไปตามยถากรรม โดยเห็นเป็นของเล็กน้อยแล้ว
จะประหยัดรายจ่ายได้ปีละมาก ๆ ที่เดียว อันของน้อยแม้สะสมอยู่
เสมอ ๆ ก็มากขึ้นได้ เช่นปลวกขนดินมาทำรังได้ทั้งสูงทั้งใหญ่
มันหาบคอนได้เหมือนคนเมื่อไร ปลวกตัว ๑ จะหาบดินได้ราวเมล็ดงา
เดียวเท่านั้น ยังสามารถทำรังได้โต ๆ เข้าบทที่ว่า ของมากมาจาก
ของน้อยจะนั่น.

๖. ธรรมดาผู้กลับจากทำงานเหน็ดเหนื่อยมา ใจคอมักไม่ค่อยเบิกบาน จึงควรต้อนรับด้วยอาการยิ้มแย้มกระวีกระวาด การยิ้มแย้มเป็น โอสถที่ศักดิ์สิทธิ์ชิ้นหนึ่ง แม้จะมีอาการหิวโหยอ่อนเพลียมา เมื่อได้เห็นดวงหน้าอันแสดงมิตรภาพปรากฏอยู่เช่นนั้น ความอ่อนเพลียก็จะเปลี่ยนเป็นสดชื่นขึ้นทันที เมื่อได้ช่วยในเรื่องเปลี่ยนเครื่องแต่งกายและจัดให้อาบน้ำเรียบร้อยแล้ว ก็ดำเนินในเรื่องอาหารสับไป ตามสมควรแก่เวลานั้น ๆ พอได้รับประทานและพักผ่อนเสียเล็กน้อยแล้วก็มีความสุข.

๗. เวลารับประทานอาหารก็ดี พักผ่อนอารมณ์ก็ดี ควรนำแต่เรื่องที่เจริญใจมาสนทนา เวลาสามมีทุกข์ ภรรยาที่ฉลาดควรหาอุบายพูดกล่อมใจ หรือช่วยออกความคิดบำบัดข้อขัดข้องเหล่านั้นให้บรรเทา ลง ความทุกข์ที่รุนแรง ถ้าไม่คิดแก้ไขให้เบาลงเสียบ้าง จะเป็นชะนวนนำเข้าสู่ความหายณะได้ง่าย สำหรับผู้หย่อนสติด้วยแล้วก็ยิ่งเร็วทีเดียว ในอันจะวิ่งเข้าสู่กรอบของอบายมุข มีสุราเป็นตัวการจงไปส่งให้เป็นเหยื่อของความเสื่อมอื่น ๆ ในพวกของมัน ทั้งนี้ก็เพราะไปหลงว่า สิ่งเหล่านั้นจักเป็นเครื่องบรรเทาความทุกข์ของตนได้ ที่แท้ก็ตรงกันข้าม นั่นคือปากช่องแห่งความพินาศต่างหาก ทั้งนี้ก็เพราะเหตุแห่งความระทมทุกข์นั่นเอง กระทำให้มีคมนหมดสติ เข้าทำนองเห็นกงจักรเป็นดอกบัว หาเป็นอุบายที่ดีได้ไม่.

๘. ส่วนการจัดสถานที่หรืออาหารตามที่กล่าว ก็ควรให้ถูกหลักอนามัย ๆ เป็นอย่างไรควรตรวจดูในตำราแพทย์ " สุขวิทยา "

๕. ถ้ามีเรื่องเจ็บไข้เกิดขึ้นแก่สามี แม้อาการเพียงแต่เล็กน้อย ก็ควรรักษาพยาบาลบำบัดเสีย โรคก็จะได้ไม่กำเริบต่อไป แต่การให้ยา จะต้องรู้จักลักษณะของไข้ให้แน่นอนเสียก่อน ถ้าเป็นไข้ชนิดที่เคย พยาบาลเคยให้ยามาแล้ว จึงค่อยทำตามเคย แม้อาการแปลกผิดจาก ที่เคยเป็นมาแล้ว อย่างพึงให้ยาเองเป็นอันตราย ควรจัดให้เป็นหน้าที่ของ แพทย์รักษาพยาบาลต่อไป ส่วนหน้าที่ ๆ ภรรยาจะพึงปฏิบัติก็คือ ควบคุมการพยาบาลทั้งปวง พึงคำสั่งของแพทย์ในเรื่องที่จะให้ยาให้ อาหารและอื่น ๆ การพยาบาลไข้หนักจักต้องจดรายการอาการของ คนไข้ทุกระยะไว้ให้แพทย์ดูเสมอ สิ่งที่คุณพยาบาลควรปฏิบัติ แม้ แพทย์จะยังไม่ทันสั่งให้ทำก็ตามที แต่เมื่อทำเข้าแล้วคงไม่ผิด สิ่งนั้น คือความสะอาด ไม่นิยมว่าจะเป็นอย่างบริโภคหรือสิ่งใด ๆ สุดแต่เกี่ยว เป็นของสำหรับคนไข้แล้ว จัดต้องทำให้สะอาดหมดจดทุกอย่าง.

อนึ่ง ธรรมดาคนไข้มักใจน้อย จู้จุกจิก ถ้าปฏิบัติไม่ถูกต้อง ความ ประสงค์ ก็บั่นกระปอดกระแปดจนถึงกล่าวคำรุนแรง เป็นที่ระคาย โสียดและน่ารำคาญ ผู้พยาบาลแม้ไม่ถึงพร้อมด้วยขันติ มีเมตตากรุณา เป็นบทบาท หรือกตัญญูกตเวทิมั่นคงอยู่แล้ว ก็น่าจะหลีกให้พ้น อำนาจแห่งปฏิฆะได้ยาก ถ้าไม่ใช้ความอดทนเข้าช่วยต้านทานด้วย แล้ว จะรู้สึกขาดหลักสำคัญของผู้พยาบาลไปมากทีเดียว พ้นจาก นี้ไปก็ยังมีสิ่งที่จะทำให้ต้องหนักอกหนักใจอยู่อีกเรื่องหนึ่ง คืออาหาร ซึ่งบางไข้แพทย์ห้ามอาหารหยาบ นอกจากสิ่งที่เป็นน้ำล้วน ๆ เช่น น้ำต้มเนื้อสัตว์ (ซุบ) และของอื่นที่เป็นน้ำเช่นกัน สิ่งอื่นนอกจาก

ที่กล่าวนี้แล้วเป็นเข้าอยู่ในจิตที่ต้องห้ามทั้งสิ้น ที่สุดชั้นแต่ข้าวต้ม ก็ยังไม่ยอมผ่อนให้ แม้สิ่งที่ยอมแล้วยังถูกจำกัดให้แต่เพียงเท่านั้น เท่านั้นต่อไปอีก ฝ่ายข้างคนไข้ตามปกติเป็นคนใจน้อยอยู่แล้ว เมื่อมาถูกบังคับเข้าเช่นนั้น ประกอบด้วยความหิวโหยเป็นกำลัง ก็ผูกใจขัดแค้น ตั้งวิวาทกับผู้พยาบาลเรื่อยไป ไข้ที่ต้องการอาหาร ถ้าไม่มีอาหารส่งให้พอแก่ความต้องการ ก็ยิ่งทวีความอยากความหิวยิ่งขึ้น อ่อนนอนของสิ่งโน้นก็ไม่สมประสงค์ สิ่งนี้ก็ไร้ผล ประหนึ่งว่าคนพยาบาลมีใจเหี้ยมโหดหมดความเมตตาปราณีเอาเสียทีเดียว แม้ผู้นั้นไม่มีใจหนักแน่นพอก็ถึงต้องจำนน ด้วยความกรุณาสงสารจะทนมองดูหน้าผู้ที่ตกอยู่ในห้วงแห่งทุกข์อยู่กระไรได้ ยังไข้อีกจำพวก ๑ มีอาการตรงกันข้ามกับที่กล่าว คือที่แพทย์มิได้ห้ามอาหารกวาดขันอะไรนัก ซึ่งคนไข้เบื่อเสียเอง นี้ก็กระทำความลำบากให้แก่ผู้พยาบาลไม่น้อยเหมือนกัน คราวนี้ผู้พยาบาลกลับต้องอ่อนนอนให้รับประทานสิ่งโน้นดีก็แล้ว สิ่งนี้ร่อยก็แล้ว ก็คงได้รับตอบแต่เพียงสั้นสิริษะเรื่อยไป จนผู้ถามหมดปัญญา ถึงต้องใช้อุบายพูดต่าง ๆ นานา ก็ยังไม่ค่อยสำเร็จ จึงคงตกเป็นเรื่องลำบากทั้งขึ้นทั้งล่อง ความจริงไข้จำพวกหลัง ถ้าผู้ป่วยไม่เบื่อเสียเองแล้ว อาหารก็กลับมีประโยชน์เท่า ๆ กับยาหรือยิ่งกว่าด้วยซ้ำไป ผู้พยาบาลที่มีไหวพริบต้องเป็นผู้รู้จักใจคนไข้ ฉลาดอุบายพูดปลอบโยนให้เชื่อถือและปฏิบัติตาม จึงนับว่าได้เป็นผู้บริหารการยังผลให้เกิดสมแก่หน้าที่ ทั้งช่วยกำลังแพทย์ได้เป็นอย่างดีด้วย.

๑๐. ส่วนหน้าที่ปกครองบังคับบัญชาผู้คนบ่าวไพร่ ให้เป็นระเบียบอยู่ในถ้อยคำนั้น ต้องอาศัยความเมตตาปราณี เอื้อเพื่อเอื้อแผ่พร้อมทั้งความเที่ยงธรรมเป็นเครื่องผูกใจ ดังจะกล่าวในทศเบื่องต่ำสืบไป อนึ่ง งานที่เกี่ยวข้องเป็นเครื่องอุปถัมภ์ความสุข ก็ควรดูแลให้กิจการดำรงอยู่ตามระเบียบทั้งภายในบ้านและนอกบ้าน ไม่ให้วิการเสียหายโดยเหตุไม่บังควร (ภายในได้แก่สมบัติในบ้าน ภายนอกได้แก่สิ่งที่เป็นผลประโยชน์รายได้ เช่นเรือกสวนไร่นา บ้านเรือนตึกแพที่ให้เช่าและลูกหนี้ เป็นต้น) จริงอยู่ สมัยก่อน หน้าที่บริหารบ้านเรือนเป็นส่วยผู้ชายรับผิดชอบฝ่ายเดียว งานเบ็ดเตล็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ จึงยกให้เป็นหน้าที่ของผู้หญิง ผู้หญิงจึงไม่จำเป็นต้องเรียนรู้การงานอันเป็นส่วนของผู้ชายเลย โดยเหตุที่เป็นผู้อ่อนแอ แต่สมัยนี้ ผู้หญิงมีความรู้และความสามารถในศิลปะเท่า ๆ กับผู้ชายแทบทุกอย่างแล้ว แม้ผู้ชายมีธุระการงานพิเศษออกไป ไม่ค่อยมีเวลาอยู่บ้านมากนัก งานของบ้าน ฝ่ายภรรยาจึงต้องเข้าจัดให้ดำเนินอยู่เสมอ ไม่ต้องหยุดชะงัก.

สถาน ๒ ภรรยาอนุเคราะห์สามี " ด้วยการสงเคราะห์คนข้างเคียงของผัว, " ประเภทแห่งคนข้างเคียงนี้ จะเป็นญาติมิตรหรือใครก็ตาม สุดแต่เป็นผู้ที่สามีได้เคยรักใคร่นับถือ และเคยให้พึ่งพาอาศัยมาแต่ก่อน ก็ควรอนุเคราะห์เกื้อกูลตามสภาพของบุคคล และการสงเคราะห์จะได้สำเร็จจากการเอื้อเพื่อเอื้อแผ่ของตน หรือด้วยความขอร้องของผู้นั้น ก็ตกอยู่ในระดับแห่งการสงเคราะห์เช่นกัน แต่

ถ้าสำเร็จด้วยความเอื้อเพื่ออันเป็นลักษณะสำแดงน้ำใจอารี ย่อมมี
น้ำหนักดีกว่า การสงเคราะห์มีอยู่ ๒ ทาง คือทางกำลังกาย และ
กำลังทรัพย์ โดยมากมักเป็นทางทรัพย์ ส่วนทางอภัยาศัย เช่น
ประพฤติกิริยาจากเป็นระเบียบเรียบร้อยนั้น ย่อมเป็นเสน่ห์ ชวน
ให้บุคคลทุกชั้นเอ็นดูรักใคร่เป็นมิตรทั่วไป ระบอบนี้โยงไปถึงการ
ต้อนรับแขก ซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียแฝงอยู่ด้วย เพราะใกล้ต่อการ
สรรเสริญและนิทา อันแม่เรือนจะต้องประสพอยู่เสมอ ฉะนั้นจึงควร
กระทำตนให้เป็นผู้ไม่เพิกเฉย ในเมื่อได้เห็นแขกมาถึงบ้านแล้ว พึง
กระทำปฏิสันถารต้อนรับโดยอภัยอาศัยสุภาพอ่อนโยน กล่าวเชื้อเชิญ
ด้วยถ้อยคำละมุนละม่อมควรแก่ชั้นของบุคคล การไม่แสดงตนเป็นคน
กระด้างเย่อหยิ่งนั้นแล เป็นเครื่องจูงใจผู้ที่ได้ประสพให้นิยมรักใคร่
นับถือยิ่งขึ้น แม้แต่คนที่เคยเป็นศัตรูมาก่อน, ถ้าแขกที่มาจากทางไกล
จักต้องดำเนินถึงการเลี้ยงดู หรือจัดที่ให้พักอาศัยอย่างใดอย่างหนึ่งก็แล้ว
แต่ทำนองการ แม้จะหมดเปลืองไปบ้างก็เป็นชั่วบางครั้งบางคราว
นาน ๆ จะได้รับรองอาคันตุกะอย่างนี้สักคราวหนึ่ง.

สถาน ๓ ภรรยาอนุเคราะห์สามี " ด้วยไม่ประพฤติกว้างใจ
ฝัว," คำว่า กว้างใจได้กล่าวมาแล้วในบทของฝ่ายสามี ส่วนภรรยาที่ดี
มีหิริโอตตปปะ จักต้องถนอมตนไม่ประพฤติกว้างใจเช่นนั้น เพราะเป็น
การชั่วร้ายน่าบัดสีที่สุด ทั้งเป็นเหตุจะนำตนให้ตกเป็นคนเลวทราม
ชั่วช้าสามานย์ตลอดชาติ ไม่มีสมาคมใดจะจัดที่ไว้รับรองคนชนิดนี้
เลย ถ้าจำเป็นจะต้องเข้าร่วมวงด้วยคนหมู่หากแล้ว ก็คงเข้าไปทำท่า

เกือบ ๆ แลดูหน้าใครไม่เต็มตา ด้วยความรู้สึกในการกระทำชั่วคอย
สะกิดใจให้หวาดหวั่นอยู่ไม่รู้อย่างแท้จริง สามิเดิมก็เป็นคนหนึ่งที่ดิน
เคยรักใคร่นับถือมาก่อน เมื่อกลับเอาใจออกห่างไปคบชายอื่นให้
มีอำนาจเหนือตน หรือเสมอด้วยสามิดังนี้ ก็เท่ากับเที่ยวแสวงหา
ศัตรูมาให้เป็นคู่แข่งกับสามิของตน ทั้งตนเองก็เลยพลอยเป็นศัตรู
ไปด้วย เช่นนี้ไม่ช้าก็จะถึงซึ่งความตกต่ำ (ดังนางโมราในเรื่องนิทาน
จันทโครพ) การกระทำตนเป็นคนกว้างขวางในหมู่คนเพศตรงกันข้าม
ให้สนิทสนมเป็นอาจณอยู่นั้น แม้จักมิได้เป็นไปในทำนองผู้สาว ก็คง
ไม่พ้นการครหาจากสุภาพชนได้ ฉะนั้นผู้หวังความบริสุทธิ์หมดจด จึง
ควรระวังอย่าให้มีมลทินในเรื่องเช่นนี้ ความรักษาศัตรูมั่นคงต่อกัน
นั้นแล เป็นมงคลอันประเสริฐ.

สถาน ๔ ภรรยาอนุเคราะห์สามิ " ด้วยการรักษาทรัพย์ที่ฝ่า
หามาได้ไว้," ของมีราคาตั้งแต่สตาลค์เดียวขึ้นไป ชื่อว่าทรัพย์ทั้งสิ้น
การดูแลรักษาที่ปฏิบัติตามประเภทของสิ่งนั้น ๆ คือไม่ให้เสื่อมเสีย
ไปในเหตุอันไม่บังควร ยิ่งของที่มีราคามาก ก็ยิ่งรักษาไว้ในที่
มั่นคงพ้นอันตรายทั้งปวง แต่ถ้าเป็นทรัพย์ที่จักทำประโยชน์ให้งอก
งามต่อไปอีกได้ ก็ไม่ควรเก็บนิ่งไว้กับบ้านเฉย ๆ ซึ่งไม่เพียงแต่จะ
ทำให้ขาดประโยชน์ที่ควรจะได้อย่างเดียว ยังเป็นสิ่งยั่วผู้ร้ายให้ปอง
อีกด้วย ทางดีควรนำออกทำประโยชน์ ให้มีส่วนเป็นรายได้งอกงาม
ไปอีก โดยมีหลักฐานเป็นที่เชื่อได้ เช่นรับจ้างองที่คืนหรือเรือกวาน
ไรราน เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่ต้องเป็นกังวลห่วงใยว่าโจรจะลัก

ลัก หรือไฟจักใหม่เหมือนของอื่น ๆ แต่หากกระทำเช่นนั้นไม่ได้ เพราะทุนน้อย ก็ควรแสวงหาสิ่งที่เหมาะสมแก่ทุนที่มีอยู่ ข้อสำคัญ จะทำอะไรที่เกี่ยวกับบุคคลแล้ว ควรนึกถึงการล่อลวงไว้บ้าง ถ้า ประสงค์เพียงความปลอดภัย หรือมีผลบ้างเล็กน้อยเท่านั้น การฝาก คลังออมสิน ได้ยืนยันว่ามันคงดี เพราะเป็นของรัฐบาล แท้จริงศัตรู สำคัญของทรัพย์ที่หาวิธีป้องกันได้ยาก คือตัวของเราแน่ ถ้าเรา ตั้งกองบำเพ็ญในอันที่จะให้หมดเปลืองไปฝ่ายเดียว ไม่ยับยั้งคิดถึง กาลข้างหน้าข้างหลังให้รอบคอบก่อนแล้ว การรักษาต่อให้ล้นบุญแจ ตั้งร้อยชั้น ก็หนักยชนิดนี้หาได้ไม่ ความยังคิดในเรื่องใช้ทรัพย์ ให้เป็นประโยชน์นั้น ถ้าผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเรือนหมั่นเอาใจใส่ อยู่เสมอ ๆ ก็จักผ่านพ้นเครื่องเดือดร้อน อันจะพึงมีมาสู่ตนและ ครอบครัว กับทั้งทารกซึ่งจะอุปบัติขึ้นในกาลข้างหน้า หากเผชิญมา ประสพเวลาขาดสนยาจนเข้า ก็จะแลเห็นเป็นสภาพที่น่าสังเวชอย่าง ยิ่ง ฉะนั้น จึงควรระวังการจ่ายอย่าให้เปลิดเพรินจนเกินรายได้บ่อย นัก จะเกิดลำบากขึ้นภายหลัง ในเมื่อไม่มีที่จะหีบฉวย อบายมุข ที่กล่าวไว้ข้างต้นก็เป็นศัตรูสำคัญของทรัพย์อย่างมากมาย ถ้าคิด หลีกเลียงเสียให้ไกลจักเป็นผลดี คำว่ารักษาทรัพย์ในที่นี้ ไม่ได้ ประสงค์แต่เพียงรักษาเพื่อปลอดภัยอย่างเดียว ในกิจการทั้งปวงที่ กระทำเพื่อออมทรัพย์ดังกล่าวมาแล้ว ก็เป็นการรักษาด้วยเหมือนกัน การประหยัดรายจ่ายให้พอดีนั้นแล เป็นของควรเอาใจใส่แท้ แต่ สำหรับผู้ไม่เคยประพฤติมาแต่เดิมแล้วก็ทำยากอยู่ เพราะอาย, กลัว

เขาจะว่าใจคับแคบบ้าง, ตระหนี่เหนียวแน่นคติน้อยบ้าง จึง
เลยทำไม่ได้เอาเสียทีเดียว การฝึกตัวเช่นนี้มานี้มาเสียจนเคย กระทบ
สตางค์ไม่มีจะติดตัวแล้ว ก็ยังไม่คิดเปลี่ยนให้ตรงแก่สภาพของตน
เช่นนี้ เรียกกันว่า "จมไม่ลง" แต่ผู้ที่กลัวความเสื่อมจักต้อง
ประหยัดได้ เช่นสิ่งใดมีอยู่แล้วยังไม่ควรจ่ายเพิ่มเติม ก็ไม่พยายาม
จ่าย เพราะถ้าเป็นของที่เสียได้ง่าย หรือไม่มีที่เก็บให้สมควร ของ
ก็จักเสียไปโดยมิได้รับประโยชน์อะไร มีสุภายิตสอนให้รู้จักการ
ประหยัดอยู่บทหนึ่ง ซึ่งทราบกันอยู่ค้ำดิน แต่เห็นว่าผู้ที่ยังไม่ทราบ
ก็คงยังมี ทั้งเป็นคำสอนที่น่าฟังมาก จึงนำมาลงไว้เฉพาะที่ต้องการ
ดังนี้ " มีสติฟังบรรจบให้ครบบาท อย่างให้ขาดเพราะเป็นของต้อง
ประสงค์ มีน้อยกินน้อยค่อยบรรจบ อย่างจ่ายลงให้มากจะยากนาน
ไม่ควรซื้อก็อย่าไปพิไรซื้อ ให้เป็นมือเป็นครวทั้งคาวหวาน " นี้เป็น
คำสอนที่น่าเอาใจใส่อยู่ เพราะจ่ายเพลินโดยไม่เหลียวแลถึงความ
หมดเปลืองบ้างแล้ว ภายหลังจะลำบาก ที่ถูกควรถือความจำเป็น
เป็นสำคัญ ไม่ควรถือเอาความอยากเป็นใหญ่ แท้จริง ถ้าเป็นของที่
ต้องใช้อยู่เสมอ ทั้งเก็บไว้นานได้ด้วยแล้ว ก็ไม่ควรซื้อบ่อยเหมือน
กัน เพราะการซื้อครวละเล็กละน้อยมักแพงกว่าที่ซื้อครวละมาก ๆ
ที่ซื้อให้มากก็เพื่อต้องการให้ถูกลง แม้ผู้ขายจักได้กำไรน้อยหน่อย ก็
ยินดีขาย เพื่อรวมทุนซื้อสินค้ามาขึ้นร้านใหม่ ถือว่าเป็นสิบเบี้ย
ใกล้มือ อนึ่ง ก่อนจะออกจ่าย ควรตรวจของที่มีอยู่ให้รู้ว่า สิ่งใด
หมดสิ่งใดยังอยู่มากน้อยเท่าไร จักต้องจ่ายเพิ่มเติมอีกหรือไม่ เมื่อ

ทราบจำนวนของที่มีอยู่เสียก่อนแล้ว จะได้กะจ่ายให้พอเหมาะแก่ความต้องการ ไม่ให้เกินจนต้องเหลือทิ้งเน่าเฟะหรือไม่ขาดจนต้องวิ่งซื้อเพิ่มเติมเป็นที่เสียเวลา ที่กล่าวมาเป็นเวลาชื่อยาว ทั้งนี้ใช้ประสงค์จะให้มัชฌัตถ์จนเกินส่วน ถึงแก่ควรจ่าย ควรมิใช่มีกิน ก็สู้ละเว้นเสียจนหมดความสุขเช่นนั้นหามิได้ ความต้องการเพียงให้รู้จักคำว่า "พอดี" เท่านั้น เมื่อถึงคราวจะต้องจ่าย เช่นสิ่งนั้นควรมิ สิ่งนี้จะปล่อยให้หมดมือเสียทีเดียวไม่ได้ หรือประจบคราวทำการงานเป็นพิเศษต่างจกธรรมดา ก็ต้องกำหนดเอาความเพียรพอเป็นเกณฑ์ อย่าให้มีการบกพร่องขึ้นภายหลัง จะลำบาก นี่เป็นส่วนเฉพาะอาหาร ถ้าพูดถึงของใช้ ก็ต้องพิจารณากันไปอีกรูปหนึ่ง ตามลักษณะแห่งของนั้น ๆ เช่นของเหลวเสียง่าย ที่เรียกว่ากำมะลอ เอามาใช้ไม่กี่วันก็เสีย เช่นนี้ แม้ราคาจกถูกก็กลายเป็นแพงไป จึงควรเลือกเอาความทนทานอีกโสดหนึ่ง ถ้าไม่เป็นของเสียง่ายแล้ว แม้จกทราวมไปบ้างก็ใช้ได้ยาวนานกว่ากัน ส่วนการใช้ของอื่น มีค่าสินจ้างเป็นอาทิ ก็อนุโลมเข้าในระเบียบนี้ พุดให้เข้าใจง่ายก็คือ พยายามประหยัดรายจ่ายให้ต่ำกว่ารายได้อยู่แล้วก็เป็นที่น่าพอใจ ตามส่วนในหนังสือโลกนิติแบ่งไว้ดังนี้ "ทรัพย์มีสี่ส่วนให้ควรแบ่ง สองส่วนแจกจ่ายตามปรารถนา ส่วนหนึ่งซื้อเสบียงเลี้ยงอาตมา ส่วนหนึ่งอย่าหยิบใช้ไว้กับตน" ตามหลักนี้ สำหรับผู้หาได้เพียงพอ ก็ไม่มีปัญหาอะไร แต่ถ้าไปถูกผู้ที่ทำได้น้อยเข้า ก็คงปฏิบัติให้ถึงขีดนี้ไม่ได้ แต่ก็ยังเป็นปริยายที่ควรสำเหนียกจดจำไว้สำหรับเทียบเคียง เพื่อ

ผ่อนผันมิให้หลวมตัวจนถึงเดือดร้อน และคำว่า "เก็บ" สมัยนี้มีได้ เก็บจนถึงชื่อว่าบุชาเงินเป็นพระเจ้า ซึ่งเป็นการตระหนี่จนไม่ได้รับ ประโยชน์อะไรเสียเลยจากเงินนั้น ที่ถูกมีทางจะใช้ให้เป็นประโยชน์ ได้สถานใด ก็ควรใช้ดังกล่าวมาในตอนต้น อนึ่ง การวิบัติ เช่นภัย ทั้ง ๔ มิโจรภัยเป็นต้น หรือประกอบการค้าขายขาดทุนเหล่านี้ แม้ เกิดขึ้นในเวลาใด ก็จักต้องกระเทือนถึงทรัพย์ที่กะไว้พอดีแก่การใช้จ่าย ให้เคลื่อนคลาดไปละนี้ ถ้ามีสติตั้งอยู่ในความไม่ประมาทแล้ว ควร มีทุนสำรองไว้เสียอีกแผนกหนึ่ง ไม่ได้มากก็น้อย ทั้งอยู่ในทำนอง ผ่อนหนักเป็นเบา.

ลำดับต่อไปนี้ จะนำบทปฏิญญัมมิกประโยชน์ กับสุขของคฤหัสถ์ ๔ อย่างมาลงไว้ เพื่อเป็นเครื่องอุปกรณ์ในการรักษาทรัพย์ให้มั่นคง ยิ่งขึ้น.

ปฏิญญัมมิกประโยชน์ คือประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่าง

๑. ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ในการประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีวิต ก็น่าดี, ในการศึกษาเล่าเรียนก็ดี, ในการทำธุระหน้าที่ของตนก็ดี, ๓ อย่างนี้เป็นปฏิบัติแก่การเกียจคร้าน ๖ สถานตามที่กล่าวมาข้างต้นอยู่ ซึ่งจำจะต้องงดเว้นไม่เหลียวแลเสียทีเดียว.

๒. ถึงพร้อมด้วยการรักษา, คือรักษาทรัพย์ที่แสวงหาได้ด้วย ความหมั่น ไม่ให้เป็นอันตรายก็ดี, รักษาการงานของตัวไม่ให้เสื่อม เสียไปก็ดี. การรักษาทรัพย์ไม่ให้เป็นอันตรายด้วยเหตุอันไม่บังควร

๑. อ.จ. อ.จ.ก. ๒๓/๒๕๔.

มีประโยชน์เพียงไร ย่อมทราบกันดีอยู่แล้ว และวิธีรักษาก็ปฏิบัติตาม
ที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น ส่วนลักษณะบริหารการงานไม่ให้เสื่อมนั้น
จักต้องประกอบด้วยกำลังใจผูกพันอยู่แต่ในงานของตน ไม่เกียจคร้าน
เห็นแก่สุขเพลิดเพลินจนเสียงานเสียการ ระวังรักษาระเบียบของ
งานที่ทำให้เรียบร้อยอยู่เสมอ แท้จริงการงานก็คือที่เกิดแห่งทรัพย์
นั่นเอง เมื่อรักษาการงานให้เจริญอยู่ได้แล้ว ก็คงบรรลุซึ่งความ
สมบูรณ์ ความขยันเป็นเครื่องอุปถัมภ์การงาน การงานเป็นบ่อเกิด
แห่งลาภและยศนั้นแล.

๓. ความมีเพื่อนเป็นคนดี, ไม่คบคนชั่ว. การคบคนดีนับเป็น
สง่าราศีแก่ตน เหมือนเดินในทางที่เตียนราบรื่น ไม่รกชกด้วย
ขวากหนาม ถ้ากล่าวถึงประโยชน์ อย่างน้อยก็ช่วยธุระให้เป็นที่
เบาใจเบาแรงได้ แม้สูงขึ้นไปอีกก็เข้าหลักมิตรแท้ (จะได้กล่าวไป
ข้างหน้า) ซึ่งสมมติว่าเป็นโชคอันจักหาได้ไม่สู้ง่ายนัก แต่คนชั่วนั้นช
มียู่ดกดีน แม้ไปคบเข้าก็จะจูงไปในทางที่ตรงกันข้าม ดังจะแสดง
ไว้ในลักษณะคนเทียมมิตรข้างหน้าต่อไปเหมือนกัน, ตามภาษิตที่ว่า
" คบคนดีมีศรีแก่ตัว คบคนชั่วพราหัย " นี้เป็นของไม่ควรลืม.

๔. การเลี้ยงชีวิตตามกำลังทรัพย์ที่หาได้ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ให้
ฟุ่มเฟือยนัก, ข้อนี้ความกินกับที่กล่าวมาแล้ว แต่หากตอนนี้
พูดถึงการเลี้ยงชีวิตโดยตรง จึงควรกล่าวไว้ย่อ ๆ พอประกอบกับ
ตัวบท เป็นต้นว่าเราหาได้พอสมควรแก่การใช้แต่เพียงของอย่างกลาง
เช่นอาหารควรเพียงชั้นปลาและหมู หรือสิ่งอื่นที่เป็นชั้นเดียวกันได้

ก็ไม่ควรเอื้อมไปถึง นก, รังนก, หรือหุบลาดลามาต่อไป จำพวก
เครื่องแต่งกายหรือของอย่างอื่นก็เช่นกัน ที่ไม่แพงและแลดูสะอาดตา
เท่าๆ กับของแพงก็มีถมไป ไม่ควรจะคั่นร่นเที่ยวแส่หาของแพง
มาใช้ให้เปลือง และได้รับผลเท่าๆ กันนั่นเลย นี่พูดสำหรับผู้มีฐานะ
อย่างกลาง ข้อใหญ่ใจความก็ให้รู้จักประมาณว่าตนอยู่ในฐานะใด
จะควรใช้แค่ไหนเท่านั้น ถ้าใช้เกินตัวไป ก็นำไปเดือดร้อนภายหลัง
แต่ถ้าประหยัดจนถึงฝืดเคือง ก็หมดความสุข ชวนให้เกิดเดือดร้อน
ขึ้นได้คู่กัน ถ้ารู้จักผ่อนผันเอาเกณฑ์พอดีเป็นเครื่องวัด ดังกล่าวมา
ข้างต้นแล้วไซ้ ก็พ้นจากความลำบากอันจะอุบัติขึ้นภายหน้าได้.

สถาน ๕ ภรรยาอนุเคราะห์สามี " ด้วยขยันไม่เกียจคร้าน
ในกิจการทั้งปวง," ผู้มีนิสัยไม่เกียจคร้านดังนี้ โดยมากมักเป็นคน
กลัวแต่ความหายนะ จึงนำไปเป็นคนหมั่นเอาใจใส่ในธุระการงาน
ของตน ตามในบทที่กฎฐัมมิกประโยชน์ที่กล่าวข้างต้น โดยเห็น
สิ่งใดจะเป็นประโยชน์ ก็อุตสาหะตั้งความเพียรประกอบสิ่งนั้นจนบรรลุ
สิ่งใดควรทำวันเดียวสำเร็จ ก็ไม่ยอมให้เนิ่นไปถึงวันที่ ๒ และที่ ๓
สิ่งใดจะเสียหายเพราะการละเลยทอดทิ้ง ก็ตั้งความอุตสาหะพากเพียร
ประกอบสิ่งนั้นจนสำเร็จ ไม่ยอมให้เสียหายไปเพราะความเกียจคร้าน
เป็นอันขาด พูดให้ถูกก็คือ เป็นคนที่มีใจเพลิดเพลินในกิจการงานของ
ตน ไม่ถือเอาความเหนื่อยยากมาเป็นข้ออ้าง.

บุคคลจะเป็นเพศหญิงหรือชายก็ตาม ย่อมอยู่แต่ลำพังตนโดยไม่คบเพื่อนฝูงไปมาวีสาศะนั้นไม่ค่อยมี หรือไม่มีทีเดียว แต่การคบเพื่อนจำเป็นต้องเลือกบุคคลที่มีความรักใคร่นับถือต่อกัน (ไม่ใช่เรา รักเขาข้างเดียว) แม้ได้ประสบคนเช่นกล่าวนี้ จึงควรสมาคมคบหาต่างอำนวยความสะดวกและประโยชน์ให้ซึ่งกันและกัน คุณข้อใจในทศเบื้องต้นนี้ ดังนี้ :-

ทศเบื้องต้นนี้ มิตร กุลบุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕

๑. ด้วยให้บั้น.
๒. ด้วยเจรจาถ้อยคำอันไพเราะ.
๓. ด้วยประพฤติประโยชน์.
๔. ด้วยความเป็นผู้มีตนเสมอ.
๕. ด้วยไม่แก่งกล่าวให้คลาดจากความจริง.

สถาน ๑ กุลบุตรบำรุงมิตร " ด้วยการให้บั้น " นั้น, แสดงว่าไม่เป็นคนตระหนี่เหนียวแน่นรักทรัพย์ยิ่งกว่าเพื่อนที่ดี เมื่อเห็นเพื่อนมีความใคร่ในสิ่งที่ตนมีอยู่ ก็ยินดีหยิบยื่นให้ด้วยไมตรีจิต มิพักรอให้เพื่อนต้องออกปากขอร้อง แท้จริงการให้เป็นเครื่องผูกพันความเป็นมิตรให้สนิทแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น.

สถาน ๒ กุลบุตรบำรุงมิตร " ด้วยเจรจาถ้อยคำไพเราะ," คำใดที่สุภาพอ่อนโยน ชวนให้ผู้ฟังยินดีเพิ่มความรักใคร่นับถือนยิ่งขึ้น

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๔.

ไม่ต้องระแวงว่าจะมีเลศนัยแอบแฝงอยู่ด้วยแล้ว คำนั้นก็ชื่อว่าไพเราะ ส่วนคำที่ขยอตะพืดตะพือ ไม่เล็อกว่าถูกหรือผิด กระทำให้น่าระแวงว่าจะมีเล่ห์เหลี่ยมเจืออยู่ด้วยแล้ว คำนั้นจะจัดเป็นไพเราะหาได้ไม่ แต่คงรวมอยู่ในพวกที่เรียกว่าปากหวาน คำพูดที่อ่อนละมุน ไม่ก้าวร้าว นั้น ไซ้แต่จะเป็นแต่เพียงเครื่องสมานน้ำใจผู้ฟังให้เป็นมิตรแต่อย่างเดียวเท่านั้นหาไม่ได้ ยังเป็นสื่อทำให้ประสบสิ่งอันพึงประสงค์ได้ด้วย.

สถาน ๓ กุลบุตรบำรุงมิตร " ด้วยประพฤติเป็นประโยชน์, " คือสิ่งที่จะนำไปสู่ความเจริญ เช่นช่วยเหลือกิจธุระการงานให้เป็นที่เบาใจ ตลอดถึงการบำบัดกษัยนตรายต่าง ๆ มีพยาบาลเมื่อเวลาเจ็บไข้เป็นต้น ดำเนินวิธีปฏิบัติตามระบอบมิตรแท้ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น.

สถาน ๔ กุลบุตรบำรุงมิตร " ด้วยความเป็นผู้มีตนเสมอ, " คำนี้หมายถึงความเสมอภาค แม้จะรู้สึกว่า ตนดีกว่าด้วยชาติ, สกุล, ยศศักดิ์, และสมบัติ อย่างไรก็ดี ก็คงไม่สำแดงความเห่อเหิม อันส่อให้เห็นเป็นคูหมิ่นแก่กันแต่อย่างใด หรือแม้ต่อไปจักได้เป็นคนใหญ่โตขึ้นก็ตามที แต่อหยาศัยไมตรีเคยมีต่อกันมาอย่างไรก็คงมีเป็นปกติเช่นเดิม ไม่แสดงอาการผิดแผกให้ปรากฏ เป็นเชิงยกตนข่มท่าน ผู้ที่มีสตริอบคอบกลับจะต้องสำรวมกิริยาสงบเสงี่ยมเสียอีก ฝ่ายเพื่อนที่มีอหยาศัยก็คงรู้จักตำแหน่งหน้าที่ของตนเองว่าจะควรปฏิบัติแค่ไหน การประพฤติไม่สม่าเสมอนั้น มีเสียง

ติเตียนกันมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว จนถึงประพันธ์เป็นบทนิทานไว้ ก็มี
อยู่มากหลาย ดังนี้ ผู้เจริญด้วยลาภและยศจึงมักกระวังไม่ให้ใครติเตียน
ได้ในเรื่องพรรค์นี้ อันการไม่หลงลืมตัวจัดเป็นวิถีทางแห่งสามัคคีธรรม
สมควรได้รับความสรรเสริญ.

สถาน ๕ กุลบุตรบำรุงมิตร " ด้วยไม่แก้งกล่าวให้คลาดจาก
ความจริง, " คือไม่กล่าวคำลวงให้เขาเข้าใจเขวเป็นอย่างอื่นซึ่งไม่ตรง
ต่อความจริง อันเป็นเหตุนำความเสียหายมาให้แก่ผู้ฟังมากมาย หรือ
บางเรื่องอาจย้อนกลับไปหาผู้กล่าวเองด้วยก็ได้ แม้ผู้ฟังนำไปใช้ผิด ๆ
บางทีกล่าวเพื่อความสนุกเพลิดเพลิน แต่เมื่อมีเหตุกลับเป็นไม่สนุกขึ้น
ก็จะต้องเสียใจภายหลัง ฉะนั้น จึงควรรักษาคำพูดไว้ จุรัรักษาของที่มี
ค่า อันคำจริงชี้ให้เห็นความซื่อตรงของผู้กล่าว กระทำให้น่าคบ
น่านับถือยิ่งขึ้น.

ความตั้งแต่ ๑ ถึง ๔ ตรงกับสังคหวัตถุ ดังได้นำมาลงไว้นี้.

สังคหวัตถุ ๔ อย่าง*

๑. ให้ปันสิ่งของของตนแก่คนอื่นที่ควรให้ปัน.
๒. เกรงวาจาที่อ่อนหวาน.
๓. ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น.
๔. ความเป็นคนมีตนเสมอไม่ถือตัว.

คุณทั้ง ๔ อย่างนี้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนำใจของผู้อื่นไว้ได้.

ลำดับนี้จะได้นำธรรมของฆราวาสมาชำระเบียบไว้เพื่อเป็นเครื่อง

๑. อัง. จตุกก. ๒๐/๔๕๐.

อุปกรณ์แก้หมวดธรรมเบื้องต้นอีกภาค ๑.

ธรรมของฆราวาส ๔ อย่าง*

๑. สัตย์ซื่อต่อกัน.
๒. รู้จักข่มจิตของตน.
๓. อคทน.
๔. สละให้ปันสิ่งของ ๆ ตนแก่คนที่ควรให้ปัน.

ข้อ ๑ การซื่อตรงต่อกัน โดยไม่เห็นแก่ตัวยิ่งกว่าความเป็นมิตรภาพ แม้ตนจะมีโอกาสได้รับประโยชน์ โดยจักต้องกระทำการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้ทุกข์เดือดร้อนแล้ว ก็ไม่พึงยินดีในประโยชน์เหล่านั้น.

ข้อ ๒ การข่มจิต ได้แก่ระวังสติไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจของกรรมที่เป็นอกุศล รู้จักอคทนไม่ปล่อยให้ความรัก, โลภ, โกรธ, หลง, นุคไปสู่ความชั่วได้ง่าย ๆ.

ข้อ ๓ เมื่อการข่มจิตมิได้พ่ายแพ้ต่อสิ่งอันชั่วอารมณ์แล้ว การอดทนหรือขันติ ซึ่งเป็นสามัคคีกับการข่ม ก็จะมีกำลังบันดาลให้ประสบความสุขความเจริญเป็นมั่นคง.

ข้อ ๔ การให้ปัน เป็นเครื่องแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อและความหวังดี มีอนุภาพเหนียวรั้งใจผู้รับให้เข้มแข็งปรีดี โดยรู้สึกในคุณความดีแห่งผู้ให้อย่างชัดเจน ส่วนคนที่ควรให้จะเป็นใครบ้าง เห็นมืออยู่ดังนี้

๑. ผู้มีศีล ๒. ผู้มีอุปการคุณ มีมารดาบิดา เป็นต้น ๓. ญาติมิตร

๑. ส. ส. ๑๕/๓๑๖.

๔. คนขัดสน.

เมื่อมิตรได้รับบำรุงขณะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วย

สถาน ๕

๑. รักษามิตรผู้ประมาทแล้ว.
๒. รักษาทรัพย์สมบัติของมิตรผู้ประมาทแล้ว.
๓. เมื่อมีภัย เอาเป็นที่พึ่งพำนักได้.
๔. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ.
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ของมิตร.

ความในสถาน ๑, ๒, ๓ ตรงกับที่กล่าวมาแล้วในจำพวกมิตร มีอุปการะ ๔ จึงไม่ควรกล่าวซ้ำอีก ในที่นี้จะกล่าวแต่เฉพาะสถาน ๔, ๕ เท่านั้น.

สถาน ๔ มิตรอนุเคราะห์กุลบุตร " ด้วยไม่ละทิ้งในยามวิบัติ " เช่นเวลาเกิดวิบัติยากเข็ญอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นแก่เพื่อน ก็เข้าช่วยคิดอ่านในอันจะปลดเปลื้อง ให้พ้นจากความวิบัติเหล่านั้นเสีย โดยมีได้ นิ่งดูภายในเมื่อเห็นเพื่อนประสบความทุกข์ร้อนนั้น.

สถาน ๕ มิตรอนุเคราะห์กุลบุตร " ด้วยนับถือตลอดถึงวงศ์วานของมิตร " นี้ได้แก่การคารวะเอื้อเฟื้อต่อผู้ใหญ่และผู้ nhỏในสกุลของเพื่อน ตั้งแต่บิดามารดาตลอดถึงญาติทั้งปวงตามลำดับ ประคองญาติของตน.

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๔.

วิเคราะห์ทศเบื้องต้น

ทศนี้จัดเป็นทศนายกับบ่าวทำการสงเคราะห์แก่กัน เรียกตามสมัยนี้ได้แก่นายจ้างกับลูกจ้าง และถ้าต้องการให้กว้างออกไปอีก จะทำความเข้าใจให้เป็นผู้ใหญ่กับผู้น้อยก็พอจะได้กระมัง ? รวมความก็ได้แก่นักรับใช้การงานนั่นเอง การมีบ่าวดีจะต้องบำรุงด้วยความเที่ยงธรรม ไม่เหยียดเป็นคนต่ำช้าจนเกินไป จริงอยู่ ผู้มีฐานะเป็นนาย ย่อมมีความรู้ความสามารถดีกว่าผู้เป็นบ่าว แต่มีสิ่งที่ควรเอาใจใส่อยู่อย่างหนึ่งว่า คนเราจะมีดีไปทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเป็นไปได้ ไม่ได้ ที่บ่าวรู้ดีว่านายในการบางอย่างก็มีถมไป ตัวอย่าง เช่น ชาวกรุงศิลาชนบทว่าเงอะเงะ ไม่รู้จักระเบียบแบบแผนการบ้านเมืองให้ทันสมัยบ้างเลย ฝ่ายชาวชนบทก็อาจทำได้ได้ว่า จริง, เขาถนัดอยู่แต่การเพาะปลูกและอื่น ๆ ซึ่งชาวกรุงทำไม่ได้เท่านั้น. เมื่อเช่นนี้จึงนำทำความเข้าใจเสียใหม่ การเหยียดกันโดยความรู้สึกละเอียด ก็จักค่อยเบาลง.

ทศเบื้องต้น บ่าว นายพึงบำรุงด้วยสถาน ๕

๑. ด้วยจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง.
๒. ด้วยให้อาหารและรางวัล.
๓. ด้วยรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้.
๔. ด้วยแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน.
๕. ด้วยปล่อยให้ในสมัย.

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๕.

สถาน ๑ นายบารุงบัว " ด้วยจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง," นี้ได้แก่รู้จักเลือกงานที่เหมาะสมแก่ประเภทของบุคคล และรู้จักแบ่งเวลาการทำงานให้พอแก่กำลังของคน.

การรู้จักประเภทบุคคลนั้น เช่นรู้ว่าคนนี้จักควรให้ทำการละเอียดหรือหยาบ คนนี้ควรแก่งานหนักหรือเบา และคนนี้จะไวใจให้ทำงานที่ต้องใช้ความคิดได้หรือไม่ แล้วจึงมอบหน้าที่ให้เหมาะสมแก่บุคคลที่ได้เลือกแล้ว งานจึงจะดำเนินไปได้เรียบร้อย ถ้างานที่มอบให้ไม่เหมาะสมแก่บุคคล ก็น่าจักมีเสียได้ถึง ๓ ประการ คือ :-

๑. ถ้าไม่ถนัดต่อวิธีการก็ชวนให้เกิดเกียจคร้านขึ้น.
๒. เป็นเหตุให้งานช้าเสียเวลา.
๓. สิ่งที่ทำอาจเสียหายเพราะความรู้ไม่พอแก่การณ์.

ส่วนรู้จักเวลาที่ควรที่ควรของงานนั้น คือเมื่อถึงเวลาของงานก็ใช้ให้ได้การได้งาน เวลาควรพักผ่อน ก็ผ่อนให้มีความสุข ไม่ฝืนจนเกินควรแก่กำลัง ดังนี้ จึงจะถูกกับอรรถาธิบายของผู้รับใช้.

สถาน ๒ นายบารุงบัว " ด้วยให้อาหารและรางวัล," นี้ได้แก่การเอาใจใส่ดูแลในเรื่องกินอยู่แห่งของบ่าวไม่ให้ผิดเคือง เพราะนิสัยคนงาน ย่อมต้องการอาหารให้เพียงพอแก่กำลัง ถ้าอาหารไม่บริบูรณ์แล้วกำลังก็ถอย กระทำให้ใจคอหงุดหงิด เบื่อหน่ายต่อการทำงาน หรือกับทั้งนายด้วย ส่วนรางวัลนั้นมีเป็น ๒ ชนิด ชนิด ๑ ให้เป็นคราวเป็นสมัย เช่นในวันนักขัตฤกษ์ตรุษสงกรานต์ (ซึ่งสมัยก่อนพร้อมกันหยุดงาน ประชุมกันเพื่อการรื่นเริง แต่เดี๋ยวนี้ออก

จะจาง ๆ ไปแล้ว) หรือมีภาระงานเป็นพิเศษ ดังนี้เป็นรางวัลทั่วหน้ากัน เรียกว่าแจก อีกอย่างหนึ่ง เป็นรางวัลความชอบ ให้เฉพาะแต่ผู้ทำการงานดีและเหน็ดเหนื่อย เช่นนี้เป็นรางวัลพิเศษ ประโยชน์ของรางวัลอย่างหลังนี้ ไม่เป็นแต่สิ่งบำรุงน้ำใจผู้ทำงานอย่างเดียว ยังเป็นเครื่องยั่วผู้ที่ไม่มียศสาหะให้มีขึ้นด้วย.

สถาน ๓ นายบำรุงบ่าว " ด้วยการรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้ " ผู้ปกครองบ้านเรือนจำต้องมีหยูกยาไว้บ้าง สำหรับการไข้เจ็บเล็ก ๆ น้อย ๆ ในเวลาค่ำคืน พอเป็นเครื่องเยียวยาชั่วคราว ก่อนที่จะมีหมอรักษา แต่ถ้าเป็นโรคที่เหลือความสามารถจะทำการปฐมพยาบาลได้ ก็ควรจัดการกับแพทย์ ดังที่กล่าวไว้ในหมวดภรรยาอนุเคราะห์สามีเสียทีเดียว จะควรส่งไปรักษายังโรงพยาบาล หรือรักษาที่บ้านก็แล้วแต่ความสะดวก อนึ่ง มีข้อที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือ คนชั้นผู้น้อยป่วยมักไม่ค่อยบอกให้ทราบ ที่ประพฤตินั้นคงเป็นด้วยความเกรงใจ หรือกลัวจักว่ามายาและอะไรต่อมิอะไรเทือกนั้น จึงมักนิ่งทนให้คนอื่นรู้เอาเอง เช่นนี้ พอที่ไข้จักเป็นแต่เพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็อาจกลายเป็นมากได้ จึงต้องอาศัยผู้ปกครองมีเมตตากรุณา คอยสังเกตไต่ถามในเมื่อเห็นกิริยาของเขาผิดปกติไปเท่านั้น.

สถาน ๔ นายบำรุงบ่าว " ด้วยแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน " ของที่มีรสแปลกนั้น คงเป็นสิ่งที่นาน ๆ จะมี เช่นผลไม้ซึ่งมีเป็นคราวเป็นฤดู หรือของที่มาแต่ทางไกล เช่นหัวเมืองและประเทศอื่น แท้จริงถ้าพึงสิ่งเหล่านี้แม้จะผิดจากธรรมดา ก็คงไม่ถึง

ทำให้ผู้รับรู้สึกตื่นเต้นเท่าใดนัก ความมุ่งหมายที่แท้ ก็เพื่อกล่อมใจ ให้รู้สึกปลาบปลื้มในมโนธรรมของนาย อันเป็นรสพิเศษปรากฏขึ้นอีก รสหนึ่ง ซึ่งมีอำนาจเร้าความผูกพันรักใคร่ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น.

สถาน ๕ นายบำรุงบ่าว " ด้วยการปล่อยในสมัย " สมัย เช่นงานนักขัตฤกษ์ หรืองานสโมสรอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งนิยมกัน ทั่ว ๆ ไป นายควรหยุดงานปล่อยให้ได้พักผ่อน หรือกระทำกิจ อันเกี่ยวแก่การพิธี การกุศล แล้วแต่ความจำเป็น แม้การที่หยุดเสีย ที่เดียวจะเป็นเหตุให้งานค้างค้ำ ก็ควรจัดให้เปลี่ยนกันหยุดตามแต่ ความสะดวก อันลักษณะการปกครองผู้น้อยให้อยู่ในถ้อยในคำ มีความเคารพยำเกรง ไม่อุกอาจก้าวร้าวต่อผู้ใหญ่ นั้น ก็เพราะผู้ใหญ่ ประพฤติเป็นธรรม มีเมตตาปราณี ไม่เบียดเบียนผู้น้อยให้ได้ความ ลำบากเดือดร้อน มีธรรมที่ควรนำมาประกอบเป็นหลักดังนี้ :-

อกติ ๔

๑. ฉนุทาคติ ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน.
๒. โทษาคติ ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน.
๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา.
๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว.

อกติ ๔ นี้ เป็นข้อชี้แจงแก่การปฏิบัติศีลธรรมอยู่มาก ผู้แสวง ทางสุจริต ย่อมไม่ประสงค์นำมาประพฤติ การลำเอียงนั้นจะด้วยความรัก, โกรธ, หลง หรือเพราะเกรงอำนาจอย่างใดอย่างหนึ่ง

ก็ตาม เหล่านี้สามารถบันดาลให้ผู้ที่ได้รับผลหวัระหรือร้องให้ได้ คือทางฝ่ายมีชัยก็นำชื่อตาบาน ส่วนทางที่ไม่ได้รับความยุติธรรม ก็โทมนัสเคียดแค้น เลยอาฆาตจองเวรเป็นศัตรูกันต่อไป ผลที่เกิด แต่การสงเคราะห์แก่ฝ่ายหนึ่ง จักเอามาบดบังบาปที่ทำไว้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง หาได้ไม่ เพราะเป็นผลที่ตรงกันข้าม แต่หากจะกล่าวถึงความยินดี ยินร้ายก็ตรงกันข้าม คือเมื่อยินดีในฝ่ายชนะ ก็ย่อมยินร้ายแก่ฝ่ายแพ้ ด้วย.

อธิฐานธรรม คือ ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔ อย่าง

๑. ปัญญา รอบรู้สิ่งที่ควรรู้.
๒. สัจจ ความจริงใจคือประพฤตีสั่งใดก็ให้ได้จริง.
๓. จาค สละสิ่งที่ เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ.
๔. อุปสม สงบใจจากสิ่ง เป็นข้าศึกแก่ความสงบ.

ข้อ ๑ สิ่ง ที่ควรรู้นั้น ไม่จำเป็นต้องเลือกกว่าดีหรือชั่ว สุดแต่เมื่อ รู้ไว้จักเป็นประโยชน์แก่ตนแล้ว ก็ควรรู้อื่นๆ ด้วย ข้อสำคัญอยู่ที่การ รู้จักเลือกใช้นั้น เพราะการรู้เป็นแต่เพียงเหตุ ต่อเมื่อได้เลือก แล้ว จึงจะมองเห็นผล สิ่ง ที่ให้ผลข้างดีก็นำมาปฏิบัติ ที่ให้ผลข้างชั่ว จะได้ป้องกันผลเสียไปเสียให้ห่าง.

ข้อ ๒ ความจริงใจนั้นก็ เป็นสามัคคีกันกับข้อ ๑ อยู่ เพราะใน ที่นี้ประสงค์เอาจริงในสิ่งที่ เป็นคุณประโยชน์ ส่วนที่เป็นโทษหาได้ เข้าอยู่ในกรอบนี้ไม่ ฉะนั้นจึงต้องอาศัยปัญญาพิจารณา ให้เห็น

๑. ม. อุป. ๑๔/๔๓๗.

ทางใต้ทางเสียและถูกผัดขัดจนแล้วจึงพูดจึงทำ การจึงจะบรรลุผล
สมประสงค์ ถ้าขาดความพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนแล้ว อาจ
ทำผิด ๆ พลาด ๆ กลายเป็นจริงในที่ผิดไปก็ใช้ไม่ได้ ความจริงจักต้อง
ตรงต่อความจริง ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่นได้.

ข้อ ๓ สิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจนั้นก็คือความไม่จริง อะไร
เป็นต้นเหตุให้ปั่นความเท็จขึ้น ? นอกจากกอคติ ๔ ที่ผ่านมาเมื่อถึง
แล้ว ยังมีพวกอกุศลมูล คือ โลก, โกรธ, หลง, อีกจำพวกหนึ่ง ซึ่ง
เป็นข้าศึกตัวสำคัญ กระทำให้ใจอันสุจริตกวัดแกว่งไปได้ ในเมื่อมีสิ่ง
ที่ยั่วอารมณ์ผ่านมากกระทบเข้า.

ข้อ ๔ สงบใจจากสิ่งเป็นข้าศึกแก่ความสงบนั้น สิ่งที่เป็นข้าศึก
ได้แก่นิเวณธรรมทั้ง ๕ ประการคือ :-

๑. กามฉนฺท พอใจรักใคร่ในอารมณ์ที่ชอบใจ มีรูปเป็นต้น
๒. พยาบาท ปองร้ายผู้อื่น.
๓. ถีนมิทฺธ ความที่จิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม.
๔. อุทฺธจฺจกุกฺกัจจ ฟุ้งซ่านและรำคาญ.
๕. วิจิกิฉฺฉา ลังเลไม่ตกลงได้.

อารมณ์เหล่านี้แม้เกิดขึ้นเวลาใด ก็กระทำให้ใจฟุ้งซ่าน เสรี
หมอง ปิดทางปัญญาไม่ให้เกิด ฉะนั้น เวลาต้องการสงบ จึงควร
กำจัดสิ่งเหล่านี้อย่าให้เข้ามาเกาะกระระรานได้.

๑. อจ. ปญจก. ๒๒/๓๒.

เมื่อป่าวได้รับบารุงจะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์นายด้วยสถาน ๕

๑. ลูกขึ้นทำการงานก่อนนาย.
๒. เลิกการงานทีหลังนาย.
๓. ถือเอาแต่ของทีนายให้.
๔. ทำการงานให้ดีขึ้น.
๕. นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้น ๆ.

สถาน ๑ บ่าวอนุเคราะห์นาย " ด้วยลูกขึ้นทำการงานก่อนนาย " นั้น, ตามปัญหาคงไม่มุ่งหมายจะให้ นายเอาเปรียบบ่าวเช่นนี้เสมอไป แท้จริง กิจธุระของผู้เป็นหัวหน้าการงานย่อมมีจุกจิกอยู่มากเป็นธรรมดา โดยเหตุต้องตรวจตราดูแลกิจการทุกหน้าที่ และยังคงใช้เวลาตรึงตรองการงานไม่ให้ตกเรี่ยเสียหาย จึงเป็นเหตุกระทบกระเทือนถึงการหลับนอน อันจะให้ตรงต่อเวลาได้ไม่ วันใดมีอุปสรรคขึ้นเช่นนี้ ก็ต้องตื่นสายเป็นธรรมดา แม้บ่าวพลอยตื่นสายหรือคอยให้นายตื่นเสียก่อน จึงจะลงมือทำงานแล้ว การท้งปวงก็จะคั่งค้างเป็นที่เสียเวลาไปอีก แต่เมื่อป่าวจะลูกขึ้นทำงานก่อนนั้น ควรต้องทราบความประสงค์ของนาย หรือเจตงานนั้นแล้ว สิ่งนั้นนายประสงค์ให้ทำอย่างนั้น สิ่งนี้จักต้องทำอย่างนี้ ๆ เสียก่อนแล้วจึงค่อยทำลงไป การจึงจะได้ผลดีไม่เสียหาย สิ่งใดยังเคลือบแคลงอยู่ ก็อย่าพึงทำไปก่อนได้รับความแนะนำของนาย เพราะถ้าผิดความประสงค์ไปจะลำบาก แต่ถ้าบังเอิญมีการจำเป็นจะต้องรีบทำก่อนได้รับคำสั่งด้วย

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๕.

เหตุใดเหตุหนึ่งแล้ว ก็ควรพิจารณาให้เห็นทางได้ทางได้ทางเสีย ๆ ก่อนว่า เมื่อได้ทำลงไปแล้วจะไม่มีการเสียหายอย่างใดเกิดขึ้น หรือแม้จะเสีย ก็ยังมีทางแก้ไขให้กลับคืนได้อย่างเดินได้ ดังนี้การที่ทำความจริงจนได้ผลดี สิ่งใดยังไม่เคยทำ หรือระแวงว่าถ้าเสียลงจะแก้ไขไม่ได้แล้ว ก็ไม่ควรทำทีเดียว.

สถาน ๒ บ่าวอนุเคราะห์นาย " ด้วยเลิกการทำงานที่หลังนาย "
ข้อนี้แสดงให้เห็นความเอื้อเพื่อต่อการทำงานของนาย ยิ่งกว่าฐานะของตัวเอง อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง ก็เป็นเครื่องวัดนิสัยใจคอปรากฏถึงความจงรักภักดีต่อนายด้วย อันความซื่อตรงต่อการทำงานเช่นนี้ เป็นเหตุทำให้นายมีกรุณารักใคร่ไว้วางใจในกิจการยิ่งขึ้นทุกที.

สถาน ๓ บ่าวอนุเคราะห์นาย " ด้วยการถือเอาแต่สิ่งของที่นายให้ "
ข้อนี้เป็นกฎสำหรับผู้มีสมบัติผู้ดี คือไม่โลภอยากได้เกินส่วน ที่ตนควรจะได้ อันการถือเอาสิ่งที่เจ้าของมิได้อนุญาตนั้น เป็นการละเมิดศีลธรรมในอันจักนำตนไปสู่ความเสื่อม อย่างน้อยก็กระทำให้นายเห็นใจ และอาจถูกชี้ว่าเป็นคนมักได้ เลยไม่ไว้ใจในการทำงานที่เกี่ยวข้องแก่โลกกิจสืบไป เป็นการสร้างเครื่องบั่นรอนฐานะของตนให้ต่ำลง.

สถาน ๔ บ่าวอนุเคราะห์นาย " ด้วยทำงานให้ดีขึ้น "
ข้อประพจน์ส่วนนี้เป็นปณิธานของผู้ซึ่งหวังต่อความเจริญ ไม่ย่อท้อในอันที่จักเพียรฟื้นฟูกิจการของตนให้ดียิ่งขึ้น และให้คงดีอยู่เสมอ สิ่งใดยังไม่รู้จักพยายามศึกษาให้รู้ให้ชำนาญ เพียรพินิจพิเคราะห์จักเหตุ

ผลในสิ่งที่ยังมีดมัวอยู่ให้แลเห็นกระจ่างขึ้น ดำเนินตามหลักอิทธิบาท ๔ ที่กล่าวไว้ในสถาน ๕ ศิษย์บำรุงอาจารย์จงทุกประการ จริงอยู่ การตั้งใจทำสิ่งใดลงไปด้วยความหวังดี ก็ต้องถึงถึงประโยชน์ตอบแทนเป็นธรรมดา แต่ความที่หวังไม่ควรมุ่งถึงมูลค่าใด ๆ อันจักเป็นเหตุให้เกิดความท้อถอยขึ้นภายหลัง ในเมื่อความมุ่งหมายไม่ประสบผล การปฏิบัติหน้าที่ของตน ให้สำเร็จเรียบร้อยเป็นที่พอใจนาย นั้นแลเป็นสิ่งควรกระทำ เมื่อนายมีเมตตาปรานีแล้ว ผลก็ต้องเกิดอยู่เอง ข้อสำคัญเพียงแต่อย่าให้นายติได้ก็เป็นการดี ถ้าถึงยกย่องสรรเสริญด้วยแล้วจะถือเอาเป็นรางวัลเสียทีเดียวก็น่าควร แต่อย่าปล่อยสติให้เพลिनต่อคำสรรเสริญนั้นจนเกินไป อันความยินดีในร้ายถ้าเกิดแก่ผู้ใดแล้ว จะสงบความรู้สึกให้เป็นปกติไว้ได้ยาก เพราะเป็นลักษณะของโลก-ธรรม ๘ ดังได้นำมาเข้าลำดับไว้ข้างล่างนี้ สำหรับผู้เยาว์จักได้ศึกษาให้ทราบชั้นเชิงของธรรมเหล่านี้ไว้ เพื่อเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งใจ ดังนี้ :-

โลกธรรม ๘ อย่าง

ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลกอยู่ และสัตว์โลกย่อมเป็นไปตามธรรมล นั้นเรียกว่าโลกธรรม มี ๘ อย่าง คือ :-

มีลาภ ๑	ไม่มีลาภ ๑
มียศ ๑	ไม่มียศ ๑
สรรเสริญ ๑	นินทา ๑
สุข ๑	ทุกข์ ๑

โลกธรรม ๘ ประการนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ควรพิจารณาว่าสิ่งนี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็แต่ว่ามันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรรู้ตามที่เป็นจริง อย่าให้มันครอบงำจิตได้ คืออย่ายินดีในส่วนที่ปรารถนา อย่ายินร้ายในส่วนที่ไม่ปรารถนา.

สถาน ๕ บำวนุเคราะห์นาย " คำนำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้น ๆ " ตามเค้าความข้อนี้ เป็นลักษณะแสดงน้ำใจจงรักภักดี ให้เด่นชัดแต่ต่อหน้าและลับหลัง บุคคลประพฤตีสัตย์ซื่อต่อผู้มีคุณ เช่นนี้ มักไม่ค่อยตกต่ำ ด้วยการสรรเสริญหรือนินทาเป็นเครื่องแสดงให้ปรากฏความรักหรือซังอันแท้จริง ก็แลเมื่อนายได้ทราบพฤติการณ์เช่นนั้นเข้า จักไม่กระทำสนองด้วยลักษณะการเช่นนั้นบ้าง หรือ? การนำคุณของนายไปสรรเสริญ นายก็สนองด้วยอาการเมตตาปราณี อันจักได้รับผลคือความเจริญงอกงามนั้นแล.

วิเคราะห์ทศเบ็องบน

ผู้เคารพนับถือพระพุทธศาสนา ย่อมมีสัมมาคารวะต่อสมณ-
พราหมณ์ผู้มีศีลวัตรดีงาม ด้วยการบำรุงให้มีความสุขตามหัวข้อในทศ
เบ็องบน ดังนี้ :-

ทศเบ็องบน สมณพราหมณ์ กุลบุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕

๑. ด้วยกายกรรม คือทำอะไร ๆ ก็ประกอบด้วยเมตตา.
๒. ด้วยวจีกรรม คือพูดอะไร ๆ ก็ประกอบด้วยเมตตา.
๓. ด้วยมโนกรรม คือคิดอะไร ๆ ก็ประกอบด้วยเมตตา.
๔. ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู คือมิได้ห้ามไม่ให้เข้าห้ามเรือน.
๕. ด้วยให้อามิสทาน.

สถาน ๑ กุลบุตรบำรุงสมณพราหมณ์ "ด้วยกายกรรมนั้น,"

ได้แก่การช่วยด้วยกำลังกายอันมีลักษณะต่างกัน คือ:-

๑. ช่วยทำกิจธุระต่าง ๆ.

๒. ช่วยป้องกันอันตรายซึ่งเกิดแต่โรคาพาธ หรือเกิดจากการ
พลาดพลั้ง เช่น ชวนเซ พลิวแพลง ก็เข้าช่วงพยุงไว้ หรืออย่างอื่น
เช่น ประสบคนร้าย, สัตว์ร้าย จะทำร้ายและขบกัด ก็ป้องกันให้พ้น
จากภัยนั้นไปเสีย

๓. การคารวะต้อนรับ มีหลักทางให้เป็นอาทิ ก็เข้าในลักษณะ
กายกรรมด้วยเหมือนกัน

สถาน ๒ กุลบุตรบำรุงสมณพราหมณ์ "ด้วยวจีกรรม," คือ

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๕.

สงเคราะห์ทางวาจา เช่นเห็นตกอยู่ในความประมาท และใกล้ต่ออันตราย ก็ช่วยตักเตือนให้สติ หรือมีข่าวคราวที่สมณะควรทราบ ก็แจ้งให้ทราบ ตลอดจนการกล่าวอภิปรายใดๆ ก็ควรใช้วาจาที่เป็นสาระประโยชน์สุภาพอ่อนน้อม ไม่หยาบคายก้าวร้าวให้เป็นเครื่องระคายโสต.

สถาน ๓ กุลบุตรบำรุงสมณพราหมณ์ " ด้วยมโนกรรม, " นี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นน้ำใจอันเป็นกุศลของผู้ นั้น คือเผ่าตรีที่อยู่แต่ในอันที่จะให้ผู้อื่นได้รับความสุข ดังนี้ กรรมอื่นจะปรากฏขึ้นทางกายหรือวาจา ก็ต้องอาศัยใจเป็นผู้อำนวยการ ฉะนั้นจึงควรฝึกใจให้ตกอยู่แต่ในระบอบของกรรมข้างฝ่ายที่เป็นกุศลไว้เสมอ ๆ.

สถาน ๔ กุลบุตรบำรุงสมณพราหมณ์ " ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู ๆ ล ๆ " สมณพราหมณ์ผู้สังวรในศีลธรรมอันดี ย่อมไม่เป็นศัตรูเที่ยวก่อภัยแวงแก่ใคร จึงไม่ควรเกียดกันในการที่ท่านจะเข้ามายังบ้านเรือนแห่งตน ยิ่งกว่านี้ควรกระทำต้อนรับเคารพกราบไหว้ หาหนทางติดต่อให้ได้ไปมาอยู่เนื่อง ๆ เพื่อสะดวกในการบำเพ็ญกุศลทานด้วยข้าวและน้ำเป็นต้น ทั้งจะได้มีโอกาสได้สดับคำสอนของท่าน อันจักนำไปประสพความสุขนานาประการ.

สถาน ๕ กุลบุตรบำรุงสมณพราหมณ์ " ด้วยให้อามิสทาน." คือสิ่งอันควรแก่สมณบริโภค ได้แก่ปัจจัยทั้ง ๔ ซึ่งเป็นของเกื้อกูลความสุข มีฝ้านุ่งห่มเป็นต้น เพราะสมณะมีธุระอยู่แต่ในการเล่าเรียนและการปฏิบัติ ไม่สามารถจะหาของเหล่านี้ด้วยตนเองได้สะดวก จึง

ต้องอาศัยปัจจัยทานของผู้มีศรัทธาทั้งหลายเกื้อกูล ก็ผลของการให้ตามที่แลเห็นอยู่ทุกวันนี้ เป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ปฏิบัติธรรม มีเมตตาปราณีไม่เบียดเบียนใคร ให้ได้ทุกข์เดือดร้อน มีอุตสาหะพากเพียรจำทรงพระพุทธโอวาท และนำมาสั่งสอนแจกจ่ายแก่ภิกษุสงฆ์ชนผู้มีศรัทธาเสื่อมใส ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ พร้อมกับกระทำตัวอย่างนำให้กุลบุตรประพฤติตาม ถ้าบุคคลพากันอบรมนิสัยน้อมเข้าอยู่ในสุจริตธรรมเป็นส่วนมากแล้ว หวังว่าการประพฤติเป็นพาลเกรที่เยวเบียดเบียนข่มเหงลักขโมยแย่งชิง ก็จะหมดลงไปตามกัน ความสุขความเจริญที่ต่างมีประสงค์อยู่ทุกคน ก็จะอุบัติขึ้นแทน รวมความก็คือต่างฝ่ายต่างมีเมตตาจิต อำนวยความสะดวกแลกเปลี่ยนแก่กัน ผู้ใดปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน ก็ได้รับความสุข ๆ นี้เองคือตัวบุญ ผู้ที่ถูกเรียกว่า " มีบุญ " ก็เพราะมีความสุข ส่วนกุศลอันจักสนองภพหน้านั้น ไม่สามารถจะกล่าวให้เป็นประโยชน์ได้ในที่นี้ อนึ่ง การบริจาคนั้นควรกำหนดให้ดำรงอยู่ในขอบแห่งความปีติเสื่อมใส ในอันที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่ปฏิบัติกาหกจริง ๆ ไม่หักโหมทำงานเกินแก่กำลังทรัพย์ที่มีอยู่ ถึงต้องเกี่ยวกฐีนี้ยืมสินเขามาทำ ซึ่งเป็นเหตุอันจักนำความเดือดร้อนมาสู่ตนภายหลัง และเป็นลู่ทางให้เกิดที่อดอยากโพล่าไม่เห็นบุญเห็นทานที่ไหนดช่วย เลยวางมือหมดศรัทธาเอาเสียง่าย ๆ .

สมณพราหมณ์ได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยสถาน ๖

๑. ที. ปาฎิ. ๑๑/๒๐๕.

๑. ห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว.
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี.
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม.
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง.
๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่ม.
๖. บอกทางสวรรค์ให้.

สถาน ๑ สมณพราหมณ์อนุเคราะห์กุลบุตร " ด้วยห้ามไม่ให้ทำความชั่ว " คือไม่ให้ประพฤตินสิ่งอันจักนำความเสื่อมเสียมาสู่ตนและผู้อื่น จะพรรณนาว่าสิ่งใดบ้าง ก็คงไม่รู้จักจบ จึงกล่าวรวมว่าสิ่งใดทางศาสนาและบ้านเมืองห้ามไม่ให้กระทำ หรือที่โลกคิดเห็นว่า เป็นของชั่วแล้ว ก็อยู่ในเกณฑ์ต้องห้ามทั้งนั้น.

สถาน ๒ สมณพราหมณ์อนุเคราะห์กุลบุตร " ด้วยให้ตั้งอยู่ในความดี," คือให้ตั้งอยู่ในความสุจริต รู้จักบาปบุญคุณและโทษ ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ดำรงอยู่ในภาระแห่งอารยชน ไม่ละเมิดในสิ่งที่ผิดศีลธรรม ดังธรรมที่ได้นำมาบรรจุไว้ต่อไปนี้ :-

วุฑฒิ คือ ธรรมเป็นเครื่องเจริญ ๔ อย่าง*

๑. **สปุริสุปลสเสว** คบท่านผู้ประพฤติชอบด้วย กาย, วาจา, ใจ, ที่เรียกว่า **สัตบุรุษ**.
๒. **สทุมมุตฺตวน** ฟังคำสั่งสอนของท่านโดยเคารพ.
๓. **โยนิโสมนสิการ** ตริตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีหรือชั่วโดยอุบาย

๑. อัง. จตุกก. ๒๐/๓๓๒.

ที่ขอบ.

๔. **ธมฺมานุสุมฺมปฏิปัตติ** ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม ซึ่งได้
ตรองเห็นแล้ว.

อริยทรัพย์ ๗

ทรัพย์คือคุณความดีที่มีในสันดานอย่างประเสริฐ เรียกอริยทรัพย์
มี ๗ ประการ คือ :-

๑. สทฺธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ.
๒. สีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย.
๓. หิริ ละอายต่อบาปทุจริต.
๔. โอตฺตปฺป สะดุ้งกลัวต่อบาปทุจริต.
๕. พาหุสจฺจ ความเป็นคนเคยได้ยินได้ฟังมามาก คือจำทรง
ธรรมและรู้ศิลปวิทยามาก.

๖. จาค ปล่อยให้ปันสิ่งของ ๆ ตนแก่คนที่ควรให้ปัน.

๗. ปญฺญ รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์.

อริยทรัพย์ ๗ ประการนี้ดีกว่าทรัพย์ภายนอก มีเงินทองเป็นต้น
ควรแสวงไว้ให้มีในสันดาน.

ทบทว่า สทฺธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อนั้น หมายถึงเชื่อกรรม
และเชื่อผลของกรรม คือทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่วคู่กัน เมื่อทำ
ลงไปแล้วเป็นความดีหรือความชั่วก็ตาม จักต้องได้รับผลตามลักษณะ
ของกรรมนั้น ๆ ที่จะไม่เกิดผลย่อมไม่มี ไม่ต้องพังกกล่าวถึงการ

๑. อัง. สุตตก. ๒๓/๕.

ทำชั่ว แม้แต่การทำดีและทั้งไม่หวังประโยชน์ใดตอบแทนเลย ก็จัก
ต้องได้รับผลตามส่วนของกรรมนั้น ๆ เหมือนเงาตามตัวอยู่เสมอ.

บทที่ ๒ ศิล, ศิลเป็นข้อบัญญัติการรักษากายวาจาให้สุภาพ
เรียบร้อยและสะอาดหมดจด เป็นบันไดสี่สามัคคีกับธรรมเหล่าอื่น
มี หิริ โอตตปปะ เป็นอาทิ ในที่นี้จักบรรยายแต่เฉพาะศิลป ๕ ซึ่งเป็น
หลักสำคัญสำหรับผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเรือน ในอันจะรักษาความ
เป็นไมตรีแก่บุคคลทั่วไป เพราะศิลปเป็นคุณาภรณ์ตกแต่งผู้รักษาให้
เป็นบุคคลที่น่ารักใคร่นับถือ ไม่มีข้าศึกศัตรูประทุษร้ายเบียดเบียนให้
ได้ความเดือดร้อนรำคาญ ผู้ใคร่รักษาศิล ๕ ก็รักษาผู้นั้น ไม่ตกเข้าใน
ขอบของความชั่วได้ แม้ศาลหรือเรือนจำก็จักไม่รบกวนแก่ผู้มีศิลป ๕
มีแต่จักนำผู้ปฏิบัติขึ้นสู่ระดับความสมบูรณ์พูนสุข มีใจร่าเริงอาจหาญ
ในที่ทั้งปวง นอกจากนี้ศิลปยังเป็นมหาทานอันใหญ่อีกด้วย เช่นเว้น
การกระทำปาณาติบาต ไม่ฆ่าเหยื่อของที่มากัดให้เจ็บ สัตว์เหล่านั้น
จึงยังคงมีชีวิตอยู่สืบไปได้ ดังนั้นนับว่าได้ให้ชีวิตเป็นทานแล้ว ต่อไป
อีก ๔ สิบขาบท ก็มีผลทำนองเดียวกัน เพราะการเว้นจากเบียดเบียน
ผู้อื่นให้ได้ทุกข์เดือดร้อน ก็เท่ากับได้ให้ความสุขแก่เขา ซึ่งนับเป็น
มหาทานอันจักทำได้โดยยาก ด้วยอานุภาพของศิลป แม้บ้านใด
เมืองใดเคยคืนไปด้วยผู้มีศิลปแล้ว เภสสถานแห่งบ้านนั้นเรือนนั้น
จักไม่ต้องลงกลอนประตูและหน้าต่าง ทั้งจักไม่ต้องเปลืองเงินค่าซื้อ
กุญแจและตู้กันภัย ตำรวจหรือผู้พิพากษาคูลาการก็ไม่ต้องมีมากดังนี้
ลองคิดดูเถิดว่าจักมีความสุขเพียงไร ?

ศีล ๕ ประการ*

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง.
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย.
๓. กามเสฺ มิจฺฉาจารา เวรมณี เว้นจากประพฤติดีดล่งในบุตรธิดาภรรยาท่านผู้อื่น.
๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ.
๕. สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี เว้นจากดื่มน้ำเมาคือสุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท.

ศีล ๕ ประการนี้ควรรักษาเป็นนิตย์ เพราะผู้ครองเรือนจักต้องมีการติดต่อกับผู้อื่นอยู่เสมอ ศีลจักเป็นเครื่องเชื่อมความเชื่อถือไว้วางใจแก่เพื่อนบ้านด้วยอาการสิ้นรังเกียจ.

การล่วงศีลมีโทษทั้งในปัจจุบันและภายหน้า ผลที่จักอำนวยให้เห็นในปัจจุบันก็มีอยู่หลายอย่าง เช่นสิกขาบทแรกเว้นจากทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงนั้น ถ้าสาวถึงเหตุที่จักทำให้ล่วงสิกขาบทนี้มีอยู่ ๓ ลักษณะ คือ :-

๑. อาศัยความโลภเป็นเหตุ เช่นฆ่ามนุษย์เพื่อชิงทรัพย์ ฆ่าสัตว์เพื่อประโยชน์ในอวัยวะ มีเลือดเนื้อเป็นต้น.
๒. ฆ่าด้วยบันดาลโทสะ อันเกิดแต่มุทะลุเหี้ยมโหด.
๓. ฆ่าด้วยเห็นเป็นของสนุก เอาชีวิตเป็นเครื่องทดลองฝีมือ

๑. อง. ปญจก. ๒๒/๒๒๑.

โทษของการกระทำเหล่านี้ คือจักต้องได้รับอาญาของบ้านเมือง หรือทางพรรคพวกของผู้ตายกระทำตอบแทนเพื่อแก้แค้น, โทษของการฆ่ามารดาบิดาเทียบเท่าพระอรหันต์ ทางศาสนาปรับเป็นอุกฤษฏ์โทษ ถึงอนันตริยกรรม ปิดหนทางมรรคผลในชาตินั้นเสียทีเดียว นอกจากนี้ก็ยังมีโทษที่เห็นว่าน่าจะแรงกว่าธรรมดาอยู่อีกหลายชนิด เช่นฆ่าสมณพราหมณ์, ครูอาจารย์, ผู้มีอุปการะเลี้ยงดูคล้ายมารดาบิดา, หรือฆ่าโดยอาการทารุณโหดร้ายน่าสยดสยอง ถ้าฆ่าสัตว์ที่มีเจ้าของก็ขยายไปถึงสิกขาบทที่ ๒ ด้วยอีกบทหนึ่ง ซึ่งอาจมีคดีถึงโรงศาลสืบไปด้วย ถ้ามีวิริตมั่นคงไม่ปล่อยให้ศีลวิบัติหนีหาย เพราะอำนาจความโลภ, โกรธ, หลง, เข้าบังคับบัญชาแล้ว ก็คงได้บรรลุอันสังข์ผลตามสมควรแก่เหตุ มีนิยายในมังคลัตถปิณีเรื่องอุบาสกผู้ถือสมาทานวิริติ ซึ่งได้นำมาลงไว้โดยย่อพอเป็นอุทาหรณ์ดังนี้ :-

มีอุบาสก ซึ่งได้รับสิกขาบทในสำนักพระปิงคลพุทธรักจิตเถระ ในเมื่อไปกระทำการไถนา เผอิญโคหาย จึงไปเที่ยวตามหาบนภูเขาไปพบงูใหญ่ งูใหญ่ได้รัดเอาอุบาสกไว้ อุบาสกจึงคิดจะตัดหัวงูนั้นเสีย แต่หวนคิดขึ้นมาว่า ตนเป็นผู้ได้รับศีลมาแล้ว จะทำลายเสียหาควรไม่ คิดกลับไปกลับมาเช่นนี้ถึง ๓ ครั้ง ในที่สุดยอมสละชีวิตดีกว่าจะทำลายศีลของตน เมื่อตกลงใจเช่นนี้แล้ว จึงขว้างมีดอันคมที่แบกอยู่นั้นเสีย ด้วยอำนาจแห่งศีล งูใหญ่ก็คลายปล่อยอุบาสกออกทันที.

อุบายข่มใจที่จักกระทำวิบัติ ในเมื่อมีสิ่งใดมาขั้วอารมณ์ให้ มีความใคร่ในอันที่จะล่วงศีลนี้ขึ้นคราวไร จงยับยั้งแล้วใช้สติข่มไว้ ด้วยวิธีเจริญเมตตาจิต โดยกลับเอาตัวของเราไปเป็นผู้จักต้องถูก กระทำอย่างนั้นบ้าง จะรู้สึกสยดสยองต่อภัยอันนั้นสักเพียงใด ใน เมื่อนึกเห็นภาพของตนประสบความทุกข์เข้าบ้าง ก็จะแลเห็นทุกข์ของ ผู้อื่นได้ทันที ว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีการปรารถนา ไม่เลือกกว่าจะเป็นสัตว์ หรือบุคคล ย่อมรู้สึกสยดสยองทุกข์ทั่วกันหมด ผู้ที่ชอบทำร้ายเขา ก็หาชอบให้ใครกระทำแก่ตนเช่นนั้นไม่ การพิจารณาเห็นทุกข์ของผู้ อื่นดังนี้ บางทีจะทำให้เกิดความสังเวชสลดใจ และละเลิกความคิด มิชอบนั้นเสียก็ได้ แม้อูบายนี้จะไม่สามารถข่มความเหี้ยมโหดให้ ระงับลงได้ ก็ให้ระลึกถึงภัยเวรอันจักตามสนอง โดยพวกพ้องของเขา จะพยายามค้นหาโอกาสปลงชีวิตตนเสียบ้าง ก็ตกเป็นเรื่องผูกเวร กันต่อไปไม่รู้จักจบ หรืออีกบรรยายหนึ่ง การทำร้ายเขาก็คงไม่พ้น ในอันจักต้องรับโทษทางอาญาบ้านเมือง ตามฐานะที่ตนกระทำแก่เขา ดังนี้ บางทีจะมีสติยับยั้งความคิดอันชั่วร้ายเสียได้ ด้วยอาการหวาด กลัวต่อภัยอันจักพึงประสบแก่ตัวเข้าบ้าง.

สิกขาบทที่ ๒ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ นี้ ก็มีลักษณะหนักเบาต่างกันดูข้อแรก เช่นสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คน หมู่มาก มีของสงฆ์ หรือทรัพย์ที่เขาอุทิศเป็นสาธารณประโยชน์ เหล่านี้ก็น่าจะมีโทษมากกว่าของเฉพาะบุคคล คราวนี้ลองพิจารณา ถึงนิสัยใจคอของคนที่ชอบประพฤติกการโจรกรรมดูว่า จะมีความรู้สึก

อย่างไร ในการที่เขาอุทิศส่ำห่มอบชีวิตจิตใจให้ตกเป็นเหยื่อของความ
โลก อันจกนำไปสู่แดนแห่งความพินาศเช่นนั้น ก็พอเขาได้ว่า
เขาคงไม่คิดอะไรให้ยิ่งไปกว่าความอยาก การถูกจับกุมหรือจะต้อง
ได้รับโทษสถานใดต่อไปนั้น ยังไม่ต้องพูดถึง ขอแต่ให้สำเร็จความ
ใคร่ไว้ก่อนเป็นอันพอ ถ้าเคราะห์ยังได้อยู่ได้รอดพ้นจากการจับกุม
ไป ก็เป็นโชคที่จะได้ร่ำรวย ไม่น้อยหน้าผู้มีทรัพย์ทั้งปวง กิดสร้าง
วิมานบนอากาศ แล้วแต่ความอยากจักอำนาจ ซึ่งเป็นความคิดที่
ตรงกันข้ามกับฝ่ายข้างถูก โดยฝ่ายข้างถูกเห็นว่า นั่นคือความทุกข์
เดือดร้อนอันมีประจำอยู่ทุกระยะ แต่พอเริ่มคิด ทุกข์ก็วิ่งเข้าเป็นตัว
อุปถัมภ์ทันที ๆ เดียว ถ้าความอยากอันแรงกล้าเข้ากำบังให้มีมดมนแล
ไม่เห็นเท่านั้น ระยะที่ทุกข์จะสำแดงให้ปรากฏมีดังนี้ พอเริ่มคิดว่า
จะกระทำความชั่วเท่านั้น ก็หมดความสุขเสียแล้ว คราวนี้เงาแห่ง
ความทุกข์ก็ฉายเข้าแทนที่ และบันดาลให้จิตใจที่เคยสำราญร่าเริง
เปลี่ยนเป็นหดหู่เศร้าหมองลงทันที โดยเหตุพะวงแต่จะคิดหาทาง
หนีทีไล่ เพื่อการปลอดภัยแทบไม่เป็นอันกินอันนอน อุบายนี้ไม่
เหมาะก็หาอุบายอื่นต่อไปอีก ตอนถึงเวลาเข้าจริง ก็ยิ่งประหม่ากลัว
จนถึงตัวและใจสั่นไม่เป็นสมฤติ ถ้าเคราะห์ยังดีเขาก็จับไม่ได้ ก็คง
ได้ของมาพร้อมกับความทุกข์นั่นเอง เพราะจะต้องกระทำการปกปิด
ซ่อนเร้นหนักอกหนักใจต่อไปไม่รู้สิ้นสุด และเห็นใครก็ให้ระแวง
สงสัยว่าจะเป็นปฏิปักษ์แก่ตนไปหมด ตอนเอาออกจำหน่ายขายซื้อ
ก็ยังคงระวังแล้วระวังอีก ครั้นขายได้ทรัพย์มาจกบริโภคาใช้สอยให้

เป็นสง่าผ่าเผยเหมือนบุคคลอื่นเขา ก็กลัวจะถูกสงสัย ถ้าเขาจับได้
เข้าจริง ความทุกข์ที่กรุ่นอยู่แล้ว ก็จะขยายตัวออกไปอีกหลายเท่า
คราวนี้ถึงหมดสติเอาทีเดียว ของที่ได้มาแม้จักมีราคาสักเพียงใดก็หมด
ความปรารถนา เพราะครุ่นคิดอยู่แต่จะแก้ไขให้รอดพ้นจากอาญาอย่าง
เดียวเท่านั้น นี่แลของที่ได้มาก็ถูกริบเอาคืนไปหมด ซ้ำตัวก็ต้องถูก
ลงโทษสถานเป็นโจร รวมความว่า การประพฤติเป็นโจร แม้เขายัง
จับไม่ได้ก็มีโทษ คืออาการที่ต้องทรมาณใจไม่ให้มีความสุขนั่นเองเป็นการ
ลงโทษ ตรวจจนตลอดเรื่องก็ยังไม่เห็นช่องว่างมีความสุขที่ตรงไหน
ฉะนั้นผู้แสวงหาความสุข จึงควรรู้สึกในการล่วงสิกขาบทนี้ว่าเป็นเลว
ที่สุด และทำความเข้าใจไว้ว่า บุคคลทุกชั้นย่อมปรารถนาในทรัพย์
ทรัพย์ของใคร ๆ ก็รักและหวงแหน เมื่อมาถูกลักขื้อแย่งชิงเอาไป
ก็ย่อมเสียดายเป็นธรรมดา.

สิกขาบทนี้ มีนิยายปรารภประโยชน์แห่งการรักษาศีลมั่นคงไว้
ดังนี้ :-

มีพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อศีลวิมังสกะ ในกรุงสาวัตถี เป็นผู้ถึง
สละ ๓ มีศีล ๕ อันไม่ขาด อาศัยพระโกศลราชเล็ยงชีวิตอยู่
พระราชาทรงดำริว่า พราหมณ์คนนี้มีศีลดังนี้ แล้วทรงทำความ
ยกย่องแก่พราหมณ์นั้น ให้เสมอด้วยพราหมณ์เหล่าอื่น วันหนึ่ง
พราหมณ์นั้นคิดว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงทำความยกย่องแก่เรา เพราะ
อาศัยความถึงพร้อมด้วยชาติ, หรือโคตร, สกุล, ประเทศ, และ
ศีลปะ, หรือเพราะอาศัยความถึงพร้อมด้วยศีลของเราหนอ ? เราจะ

ทดลองดูดังนี้ แล้วไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อเดินกลับเรือนได้ถือเอา
กหาปณะ ๑ จากแผ่นกระดานของช่างเงินคนหนึ่งไม่ได้บอกเลย
แล้วกลับไป เสร็จธุระ (ผู้เก็บเงิน) ไม่พูดอะไร นั่งเฉยอยู่ เพราะมี
ความเคารพในพราหมณ์ ในวันที่ ๒ พราหมณ์ได้ถือเอาทรัพย์ ๒
กหาปณะ เสร็จธุระก็นั่งเฉยอยู่อย่างนั้นเอง วันที่ ๓ พราหมณ์ได้
ถือเอากหาปณะกำมือ ๑ เสร็จธุระก็โกรธ แล้วร้องขึ้น ๓ ครั้งว่า
ข้าพเจ้าจับโจรผู้ข่องเบาได้แล้ว พวกมนุษย์วิ่งมาแต่ทางโน้นบ้าง
ทางนี้บ้าง และพูดว่า เดียวนี้ท่านประพาศิคุคนไม่มีศีลมานานแล้ว
พากันประหารคนละ ๒-๓ ที จับผูกไว้ถวายพระเจ้าแผ่นดิน ๆ ทรงมี
ความเดือดร้อนพระหฤทัย แล้วตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ เพราะเหตุ
อะไรท่านจึงทำกรรมของบุคคลผู้ศีลเห็นปานฉะนี้ ? ดังนี้ แล้วรับสั่ง
ว่า พวกท่านจงไปลงอาญาแก่เขา ดังนี้ พราหมณ์กราบบังคมทูลว่า
ข้าพระพุทธเจ้ามิได้เป็นโจร แต่ว่าข้าพระพุทธเจ้าได้ทำอย่างนี้ เพราะ
เหตุนี้ ดังนี้ แล้วกราบบังคมทูลอีกว่า บัดนี้ข้าพระบาททราบเกล้าแล้ว
โดยส่วนเดียวว่า พระองค์ทรงทำความยกย่องแก่ข้าพระบาทเพราะอาศัย
ศีลอย่างเดียว มิใช่อาศัยคุณสมบัติ มีชาติเป็นต้น ด้วยว่าบัดนี้
พระองค์ทรงบังคับให้ลงราชทัณฑ์แก่ข้าพระบาทอย่างนั้น, เพราะเหตุนี้
คือศีลเป็นประมุขดังนี้, แล้วคิดว่าก้เมื่อเราจะทำให้สมควรแก่ศีลนี้
การดำรงอยู่ในเรือนแล้วบริโศกกิเลสอยู่อย่างเดียว ไม่อาจเพื่อจะทำได้
ดังนี้แล้วขอพระบรมราชานุญาต ด้วยทูลว่า ข้าพระบาทจักบรรพชา

ในสำนักพระศาสนา ในวันนี้เอง ขอพระองค์ได้โปรดพระราชทาน
ให้ข้าพระบาทได้บรรพชาเถิด ดังนี้แล้วไปสู่พระเชตวันวิหาร ทูลขอ
บรรพชากะพระศาสนา, ได้บรรพชาและอุปสมบทแล้ว ไม่ละกัมมัฏฐาน
เจริญวิปัสสนา ได้บรรลुพระอรหัต.

อุบายในอันจะงดเว้นการล่วงสิกขาบทนี้ ควรจะทำหิริโตตตปปะ
ให้เกิด คิดถึงอกเขากเรากลับกัน กับทั้งจักนำภัยเวรมาสู่ตนดังกล่าว
แล้ว.

สิกขาบทที่ ๓ ประพฤติผิดในกามนั้น ถ้ากล่าวตามลักษณะ
ภรรยาหรือสามีเขาแล้ว โทษก็ไม่น้อยกว่า ๒ สิกขาบทข้างต้น เพราะ
เป็นการแย่งความรักของเรา อันเป็นเหตุก่อให้เกิดอาฆาตจองเวร
กันอย่างลึกซึ้ง ไม่มีการยกเว้นในที่นี้จะกระทำทดแทนให้สมแก่ความ
แค้นโดยไม่เลือกกรรม สิ่งใดจักเป็นเครื่องประหารได้อย่างพอใจ ก็
ต้องเลือกเอาสิ่งนั้น หมดความเกรงกลัวอาญาใด ๆ ทั้งสิ้น ดังนั้น
ผู้บางคนที่มีใจเป็นพาลสันดานทุจริต มิได้คิดเกรงกลัวต่อบาป ทั้งมี
ความขลาดเป็นกำลังอยู่ด้วยแล้ว มักคิดกำจัดสามีผู้เป็นเจ้าของเสียก่อน
เพื่อป้องกันตน ดังนี้เป็นการล่วงสิกขาบทแรกเข้าอีกโสดหนึ่ง เลยเป็น
บาป ๒ กระทั่งขึ้น ถ้าคั่นต่อไปจะพบเงื่อนที่ยังแฝงอยู่อีกข้อหนึ่ง คือ
ถ้าผจญเกิดบุตรขึ้นในระหว่าง บุตรก็จะไม่รู้จักบิดาที่แท้ของตน ต่อไป
ฉวยมีเหตุที่บังเอิญให้บุตรต้องกระทำการฆ่าฟันบิดาขึ้น โดยไม่ทราบว่าเป็น
บิดาบังเกิดเกล้าของตนเช่นนี้ แม้ความผิดจะไม่ถึงลักษณะอนัน-
ตริยกรรมเต็มที เพราะไม่ทราบว่าเป็นบิดา ก็ตกอยู่ในกรรมซึ่งควร

หว่านอยู่นั่นเอง ฉะนั้น บาปในการผิดภรรยาเขาจึงได้รุนแรงกว่าหญิงเหล่านี้.

นิยายเรื่องเศรษฐีบุตร ชื่อเขมกะ เป็นหลานชายของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นคนรูปสวย หญิงใดได้เห็นแล้วต้องรัก จึงเป็นทางให้เขาประพฤติผิดกามมิจจาจารอยู่เนือง ๆ ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีจึงนำตัวหลานชายไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลขอให้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนพระองค์จึงตรัสพระคาถา แปลความว่า ชายผู้ประมาทแล้วเสื่อมภรรยาของชายอื่น ย่อมถึงฐานะ ๔ ที่ ๑ ความได้สิ่งมิใช่บุญ, ที่ ๒ ความนอนไม่ได้ตามปรารถนา, ที่ ๓ ความนิินทา, ที่ ๔ นรก, ฐานะ ๔, อีกอย่างหนึ่ง คือ ความได้สิ่งมิใช่บุญ ๑, คติชั่วช้า ๑, ความยินดีของชายผู้กลัวแล้วกับหญิงผู้กลัวแล้วเป็นของน้อย ๑, พระราชาย่อมทรงลงราชอาณาจักร ๑, เพราะเหตุนั้น ชายไม่ควรเสพภรรยาของชายอื่น.

การระวังมิให้ล่วงสิกขาบทนี้ ต้องอาศัยหิริโอตตปปะ และกลัวเกรงภัยเวรอันจะพึงมีแก่ตนคุณพรรณามาแล้วเหมือนกัน.

สิกขาบทที่ ๔ เว้นจากกล่าวเท็จ ก็มีผลในผลยิ่งหย่อนตามวัตถุที่กล่าวออกไป ลำดับตั้งแต่่น้อยที่สุดจนถึงมากที่สุด อย่างน้อยเช่นลวงให้เชื่อเพื่อการสนุก แต่ถ้าหากไปถูกเรื่องสลักสำคัญ และผู้ฟังเชื่อถือเอาเป็นจริง ก็อาจกลายเป็นเรื่องใหญ่โตขึ้นได้เหมือนกัน อย่างมากเช่นปดเพื่อเจตนาล้างผลาญชีวิตมนุษย์ หรือปดเป็นเชิงยุให้เขาโกรธประหัตประหาร ถึงต้องเสียชีวิตและทรัพย์สินสมบัติ หรือกระทำหลักฐานใส่ร้าย

แก่ผู้ไม่มีความผิด จนต้องได้รับโทษต่าง ๆ ดังนี้ไซ้จะล่วงแต่สิกขาบท
นี้บทเดียวก็หาไม่ สิกขาบทตอนต้นก็พลอยถูกล่วงเข้าด้วย การกล่าว
เท็จนี้ นอกจากจะเป็นอันตรายแก่ศีลแล้ว ยังเป็นเหตุให้วาจาของตน
หมดราคาลงด้วย โดยผู้ฟังเคยจับผิดได้เสียคราวหนึ่งแล้ว ต่อไปแม้จัก
พูดจริงเขาก็ไม่เชื่ออยู่รำไป เมื่อเช่นนี้สิ่งที่ตนพึงประสงค์ ก็ไม่ยังผล
ให้สำเร็จได้ ประโยชน์ตรงกันข้ามกับพูดจริง ดังเรื่องสังกัจจายณ
ตามที่นำมาเขียนไว้โดยย่อ เพื่อเป็นทางคำเปรียบเทียบประโยชน์ของการ
รักษาความสัตย์มั่นคง ดังนี้ :-

สังกัจจายณ ซึ่งภายหลังได้สำเร็จพระอรหัต และอุปสมบท
ได้ ๑๐ พรรษาแล้ว ได้ใช้ให้อิหมุตตกสามเณรผู้เป็นหลาน ซึ่งมีอายุ
ครบอุปสมบท ไปลา มารดาบิดาเพื่ออุปสมบท เมื่อไปในระหว่างทางพบ
พวกโจรประมาณ ๕๐๐ จับเอาตัวไว้แล้วปรารถนาจะฆ่า อิหมุตตก-
สามเณรจึงได้ปฎิญาณว่า ถ้าท่านปล่อยเราไปแล้ว เราไม่บอกแก่ใคร
ว่าท่านอยู่ในที่นี้ พวกโจรก็ปล่อยให้ไป เมื่อสามเณรไปถึงบิดามารดา
แล้ว ก็บอกแต่เรื่องที่จะอุปสมบท แล้วกลับมาก่อน มารดาบิดาตาม
มาภายหลัง พวกโจรเห็นจึงจับไว้ มารดาบิดารำพันว่า สามเณรชะรอย
จะเป็นพวกเดียวกันกับโจรเหล่านี้ จึงไม่บอกแก่เรา พวกโจรได้ยินเช่น
นั้นมีความเลื่อมใสในสามเณรว่าเป็นผู้รักษาสัตย์มั่นคง จึงพากันไปบวช
ในสำนักสามเณรทั้งหมด สามเณรพาไปเฝ้าพระศาสดาทูลเรื่องให้ทรง
ทราบ พระองค์จึงทรงประกาศคุณของความเป็นผู้มีศีลดังนี้ ก็ผู้ใดเป็น
ผู้ทุศีลมีจิตไม่มั่นคงซึ่งเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ความเป็นอยู่ของท่านที่มีศีลมี

ฉนวนวันเดียว ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น.

อุบายอันจกงดเว้นการล่วงสิกขาบทนี้ ต้องไม่ผลอสติในเมื่อจะกล่าววาจาหรือทำสิ่งใด ๆ ก็ให้อยู่ในกฎของความสัตย์จริง สิ่งใดไม่ตรงต่อความจริง ก็ละเลิกเสียทันที แม้จะได้รับประโยชน์จากความเท็จนั้นสักเพียงใด ก็ไม่ควรยินดีในประโยชน์เช่นนั้น ที่สุดทำสิ่งใดผิด ก็เต็มใจรับผิดอย่างองอาจ มีข้อที่ควรคิยอยู่อย่างหนึ่ง เช่นการน้ดณะไว้ว่าจะทำความชั่ว และกลับไม่ทำ เช่นนี้ จะถือเอาเป็นสัตย์ที่เดียวหรือ ? ถ้าเสียก็คงเพียงกลับคำ หาเสียธรรมด้วยไม่.

สิกขาบทที่ ๕ เว้นจากค้มเมา น้าเมาเป็นสิ่งส่งเสริมความชั่วให้มีกำลังแรงขึ้นกว่าธรรมดา สุราหรือเมรัยเป็นจำพวกน้าเมา สามารถเปลี่ยนนิสัยอ่อนแอให้เป็นคนแข็งกร้าวขึ้นได้ สิ่งใดเป็นของชั่ว ของควรละอาย และควรกลัว เมื่อยังไม่กล้าจะทำสิ่งนี้ลงไปได้ ครันมีน้าเมาเป็นเชื้อเข้าแล้วก็สามารถทำได้ทุกอย่าง และก้คนนั้นเองเมื่อยังไม่ค้มสามารถทำอะไรดีได้ ครันค้มเข้าแล้วกลับทำไม่ได้ อย่าต้องพ้กกล่าวถึงการทำคิเลย เพียงแต่จะไม่ทำผิดก้ฝืนได้อย่างยากเย็นเสียแล้ว ตามโทษที่แสดงไว้ในอบายมุขนั้น เป็นแวนส่องให้เห็นลู่ทางของความหายนะอันจกบังเกิดในภพหน้าได้อย่างดี อำนาจของสุราและเมรัยสามารถเพิกถอนสิทธิของศีลธรรมทั้งปวงให้สลายไปได้หมด เมื่อได้ค้มเข้าแล้ว ศีลทั้ง ๔ ข้างต้นจะล่วงได้ทั้งสิ้น ฉะนั้น ศีลองค์นี้จึงน่าจะได้รับความยกย่องขึ้นเป็นตัวสำคัญ เพราะเหตุมีกำลังอำนาจสามารถคุ้มครองศีลเหล่าอื่นไว้ได้ด้วย ความหายนะของการค้มสุราและเมรัย

มีเรื่องเทียบไว้ ดังได้นำมาแสดงต่อไปนี้ :-

พระบรมศาสดาทรงปรารภมหาชนเศรษฐีบุตร มีทรัพย์ ๘๐ โกฎิ
ภรรยาก็เป็นบุตรเศรษฐี มีทรัพย์เท่ากัน สองคนผิวเมียสำเนียงแต่
ศิลปะฟ่องรำขบรื่อง ด้วยเห็นว่าทรัพย์ของตนมีมาก แม้จะไม่ประกอบ
กิจการงานอะไร แล้วบริโภคใช้สอยจนสิ้นชีพก็ไม่หมด ครั้งมารดา
บิดาทั้ง ๒ ทำกาลกิริยาแล้ว ก็ประพฤติเป็นนักเลงเสพสุราเมรัย มีพวก
นักเลงแวดล้อมเป็นบริวาร จับจ่ายทรัพย์หมดไป ๆ จนถึงขายบ้าน
เรือน ที่ไร่ ที่นา และโค จนหมดสิ้น พาภรรยาไปเที่ยวอาศัยพักพิง
ผู้อื่นอยู่ ริเริ่มเที่ยวขอลาน วันหนึ่งพระศาสดาได้ทอดพระเนตรเห็น
เศรษฐีกับภรณยานั้น ยืนอยู่ที่ประตูศาลา รับโภชนะอันเป็นเดนที่ภิกษุ
สามเณรให้อยู่ จึงตรัสบอกให้พระอานนตฺ์ดู และทรงแสดงว่า ถ้า
เศรษฐีกับภรรยาทั้ง ๒ ไม่ยังโภคะให้สิ้นไปในปฐมวัยแล้วประกอบกิจ
การงาน จักเป็นเศรษฐีชั้นที่ ๑ ในเมืองนี้ ถ้าออกบวช สามิจักถึง
อรหัต ภรรยาจักดำรงอยู่ในอนาคามีผล ถ้าไม่ยังโภคะให้สิ้นไปใน
มัชฌิมวัย แล้วประกอบกิจการงาน จักเป็นเศรษฐีที่ ๒ ในเมืองนี้
ถ้าออกบวช สามิจักเป็นอนาคามี ภรรยาจักดำรงอยู่ในสกทาคามีผล
ถ้าไม่ยังโภคะให้สิ้นไปในปัจฉิมวัย แล้วประกอบกิจการงาน จักเป็น
เศรษฐีชั้นที่ ๓ ในเมืองนี้ ถ้าออกบวช สามิจักเป็นสกทาคามี ภรรยา
จักดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล บัดนี้เขาทั้ง ๒ มาเสื่อมโภคผลและ
สามัญญผลเสียแล้วทั้ง ๒ ประการ.

อุบายการข่มใจมิให้ล่วงสิกขาบถนี้ ควรนึกถึงโทษแห่งอบายมุข

เป็นเครื่องปราบปราม การดื่มโดยมากมักเกิดแต่การคะนองไปด้วย ความชักชวนของเพื่อน แม้ไม่พื่อนตามก็ตัดพ้อด้วยถ้อยคำอันไม่ไพเราะ หู สุราและเมรัยเป็นของให้โทษแก่ผู้ดื่มตลอดเรื่อง เมื่อแลเห็นโทษ ปรากฏอยู่ดังนี้แล้ว ก็ควรหลีกเลี่ยงให้ไกล.

การล่วงศีลมีโทษทั้งในปัจจุบันและภายหน้า ผลที่อำนาจภายหน้า ตามในบัญญัติ ๘ ประการ ลำดับกรรมตั้งแต่ฆ่าสัตว์จนถึงดื่มน้ำเมา แต่ละอย่าง ๆ ที่ทำมากจักต้องได้รับผลไปสู่ทางนรก, ดิรัจฉาน, และเปรตวิสัย ส่วนผลอย่างเบาจักอำนาจในเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ดังนี้ :-

๑. ฆ่าสัตว์	อำนาจให้	มีอายุสั้น.
๒. ลักทรัพย์	"	โภกทรัพย์ฉิบหาย.
๓. ทำชู้	"	มีคู่เวรจงล้ามาก.
๔. พุดเท็จ	"	ถูกกล่าวดู.
๕. พุดต่อเสียด	"	แตกจากมิตร.
๖. พุดคำหยาบ	"	ได้ฟังแต่เสียงไม่ชื่นใจ.
๗. พุดเพื่อเจ้อ	"	วาจาไม่เป็นที่เชื่อถือ.
๘. ดื่มน้ำเมา	"	เป็นคนบ้า.

ข้อ ๓ หิริ ละอายต่อบาปทุจริต, มีลักษณะให้รู้สึกตะขิดตะขวง หรือสะอึสะเอียนต่อความชั่ว สิ่งใดรู้ว่าเป็นของชั่วก็ไม่อยากกระทำ เช่นคนสะอาดไม่กล้าเข้าใกล้ของโสโครก ผู้ทรงไว้ซึ่งคุณงามความดี ก็ต้องรักษาชื่อเสียงไม่ยอมนำตนเข้าเกลือกกลั้วในสิ่งอันเลวทรามดุจกัน.

ข้อ ๔ โอตตปปุ สะดุ้งกลัวต่อความชั่ว มีอาการสยดสยองดังว่า

ได้ประสบเข้ากับสัตว์ร้าย ไม่กล้าเข้าไปใกล้ฉันใด อันจักกระทำความชั่ว ก็มีลักษณะเช่นกัน ไม่กล้ากระทำทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ถ้าจะมีคำแย้งว่า การกระทำในที่ที่ลับไม่มีใครล่วงรู้ ก็ยังต้องวิตกวิจารณ์อยู่อีกหรือ ? ฉะนั้นจึงขอสนองด้วยการนำพระพุทธรูปมาแสดง ดังนี้ " ขึ้นชื่อว่า สถานที่ที่ลับแห่งบุคคลผู้ทำกรรมเป็นบาปในโลกย่อมไม่มี " ซึ่งเข้าใจว่า ในสถานที่ที่ไม่มีใครรู้เห็นเป็นความลับแล้วนั้น รู้สึกว่าจะหลงไป สักหน่อย เพราะตนเองก็ได้เป็นผู้รู้เห็นอยู่ในที่นั้นทุกคน จึงควรระมัดระวังใจของตนบ้าง ผู้ไม่ระมัดระวังอันควรระมัดระวังก็เนื่องแต่ความเคยชิน ชั้นแรกกระดากไม่กล้าทำ ครั้นได้ประสบเข้าบ่อย ๆ ก็ค่อยกล้าขึ้น ทีละน้อย ๆ แต่พอคุ้นแก่การกระทำนั้นแล้ว ก็รู้สึกเป็นของธรรมดา คราวนี้ทำในที่แจ้งก็ได้ แม้ต่อหน้าคน ผู้มีนิสัยดีถ้าปล่อยให้ความชั่ว เข้าครอบงำได้แล้ว หิริ หรือโอตตปปะก็ไม่สามารถคุ้มครองได้ ทั้งมี กฎหมายบ้านเมืองคอยควบคุมคุกคามอยู่ดังนั้นก็ตาม อันจะกำหราบคน ไม่มีหิริ โอตตปปะ ไม่ให้กระทำชั่วหาได้ไม่ หิริ โอตตปปะ เป็น สามีคคิกับศีล ผู้มีศีลย่อมมีหิริโอตตปปะ ผู้ไม่มีหิริโอตตปปะจะมีศีล หาได้ไม่.

ข้อ ๕ พาหูสัจ การได้ยินได้ฟังมาก นี้เป็นหนทางให้เกิด ปัญหาความรู้ความฉลาด ผู้ฉลาดรู้ผิดรู้ชอบทำถูกพูดถูกก็อาศัยเคยสดับ ได้รับฟังมาก่อนแล้วทั้งนั้น แต่การฟังถ้าไม่เอาใจใส่สำเหนียกจดจำและ พินิจพิเคราะห์ให้เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจน มัวแต่ส่งใจไปเสียทางอื่นแล้ว แม้จะได้ฟังมากสักเท่าใดก็ไม่เกิดผล ควรตักน้ำรดหลังเปิด.

ข้อ ๖ จาก การสละให้ป็นสิ่งอันพึงปรารถนา แก่ผู้ทีควรให้นั้ เป็นการแสดงถึงน้ำใจอันงาม มิเมตตาปราณีเป็นเครื่องอุปถัมภ์ ไม่เป็น คนตระหนี่เหนียวแน่น ส่วนบุคคลทีควรให้ก็มีประเภทต่างกัน เช่นพระ สงฆ์สามเณร ให้เป็นอามิสบูชาในทางปฏิบัติดีงาม, มารดาบิดา ครู อาจารย์ ท่านเหล่านี้ให้เพื่อสนองคุณ, ญาติและมิตร ให้เป็นส่วน อนุเคราะห์, คนอนาถา ให้ด้วยความกรุณา, ส่วนให้ซึ่งเป็นลักษณะ ของก้านัลหรือตอบแทนนั้น ไม่เกี่ยวแก่จาจะ.

ข้อ ๗ ปณฺญา ความรอบรู้สิ่งทีเป็นประโยชน์ และไม่เป็น ประโยชน์ นี้ก็อาศัยการเคยได้รู้เห็น และได้ยินได้ฟังมาแล้วตามวิถีทาง แห่งพาหุสัจจะ ซึ่งเป็นสามัคคิกันอยู่ จึงอำนวยให้เกิดความฉลาดเลือก เป็นสิ่งทีดีและชั่ว สิ่งใดเป็นประโยชน์ก็ปฏิบัติสิ่งนั้น สิ่งใดไม่เป็น ประโยชน์ก็ล้มเลิกไม่ยึดถือเอาเป็นอารมณ์ แต่การที่รู้ไว้ ไม่เฉพาะว่า จะเป็นสิ่งดีหรือชั่ว ย่อมเป็นประโยชน์ทั้ง ๒ ทาง แม้สิ่งทีชั่วเช่นรู้ เล่ห์เหลี่ยมในเชิงหลอกลวงของคนทุจริตต่าง ๆ จะเป็นอย่างทีเรียกว่า ต้มหมูหรืออะไรก็ตาม เมื่อเรียนรู้ไว้บ้างก็เป็ประโยชน์ ในเวลาที หากไปประสบเหตุเช่นนั้นหรือทำนองนั้นเข้าจริง ก็จะสามารถได้ทันทีว่า นี้เป็นอุบายเล่ห์กะเท่จะลวงเราให้ตกหลุม เมื่อรู้สึกตัวเช่นนั้นจะได้คิด ป้องกันแก้ไขได้ทันท่วงที ถ้าไม่รู้ชั้นเชิงในกลลวงอันร้ายกาจนี้เสียเลย ก็จะมีหลงมงายว่าจริง ในทีสุดก็ต้อตกเป็นเหยื่อแก่พวกเหล่าร้ายราบ- คาบ เรียกว่า ต้มเสียสุก ผู้มีปัญญาตริตรอรอบคอบแล้ว จะคิด จะทำสิ่งใด ก็ไม่ค่อยมีพลาด แม้ถึงทีคับแค้น ถ้ามีหนทางก็จะหลีก

เลี้ยงเอาตัวรอดได้เสมอ.

สถาน ๓ สมณพราหมณ์อนุเคราะห์กุลบุตร " ด้วยน้ำใจอันงาม," นั้น รวมความว่า ท่านผู้มีน้ำใจประกอบด้วยเมตตาปราณีเพ่งเล็งอยู่แต่จะให้ได้รับความสุขทั่ว ๆ กัน เห็นโอกาสจะช่วยได้สถานใด ก็ไม่ละเว้นในการที่จะช่วยให้บรรลุผลนั้น ๆ มีสอนให้ละความชั่วประกอบความดีเป็นอาทิ.

สถาน ๔ สมณพราหมณ์อนุเคราะห์กุลบุตร " ด้วยให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง," สิ่งนั้นจะเป็นเรื่องเก่าแก่ลึกลับ หรือเป็นเรื่องที่เพิ่งจะเกิดขึ้นใหม่ ยังไม่แพร่หลายทั่วไปก็ตาม เมื่อเห็นจะยังประโยชน์แก่ผู้สนใจได้แล้ว ก็นำออกแสดง เพื่อเกิดความรู้ความฉลาดแก่ผู้ฟังสืบไป สิ่งที่ยังไม่เคยฟังจะสังเกตได้จากการพูดการทำ สิ่งใดพูดไม่ถูกทำไม่ถูก สิ่งนั้นก็เป็นอย่างที่ไม่เคยฟัง.

สถาน ๕ สมณพราหมณ์อนุเคราะห์กุลบุตร " ด้วยทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่ม," แม้สิ่งที่เคยฟังแล้ว แต่อนุมานว่า คำความยังเป็นปัญหาเคลือบคลุม หรือได้ฟังยังไม่พอแก่ที่จะจดจำ ก็ดำริหาคำอธิบาย มีอุทาหรณ์อ้างเหตุผลที่เหมาะสมแก่ภูมิปัญญาของผู้ฟังมาแสดงจนเข้าใจตลอด สิ้นความสงสัย.

สถาน ๖ สมณพราหมณ์อนุเคราะห์กุลบุตร " ด้วยบอกทางสวรรค์ให้ " บทนี้ได้แก่การแสดงธรรมสั่งสอนให้ทราบในสิ่งที่เป็นกุศลและอกุศล มีสติตั้งเตือนตนให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท น้อมใจให้เข้า

อยู่ในสัมมาปฏิบัติ ไม่ล่วงข้อบัญญัติทั้งในทางศาสนาและฝ่ายบ้านเมือง
เพียงปลดเปลื้องความชั่วประพฤติกวามดี มีความอุตสาหะในการเลี้ยง
ชีวิตโดยทางที่ชอบ ประกอบแต่สิ่งอันเป็นกุศล เช่นหมั่นสดับพระ
ธรรมเทศนา และรักษาศีลบำเพ็ญทานเป็นเนืองนิตย์ ประคองจิตให้
ตั้งอยู่ในความสงบเสงี่ยม อันเป็นบันไดก้าวขึ้นสู่หนทางปัญญา รอบรู้
สิ่งที่เป็นของจริง คือรู้สิ่งทั้งปวงว่ามีความเกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องเสื่อมไป
เป็นธรรมดา ในที่สุดของการประพฤติธรรมทั้งหลาย ก็รวมลงในความ
ไม่ประมาทอย่างเดียวกัน.

รัตนานภาคล	สุริเยศประพราย
เคหาสนบุตรชาย	สิริรัตนสำหรับสงวน
บรรจถรณ์สมรพรรณ	ภริยรัตนภิมย์ชาน
กลางที่ประชุมมวล	คณะปราชญ์เป็นรัตน.

(แก้ว ๔ ดวงนี้ จะมาจากที่ใดข้าพเจ้าไม่ทราบ เคยได้ยินแต่
เมื่อยังเยาว์ เห็นว่าเหมาะแก่เรื่องจึงนำมาลงไว้)